

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“

Филозофски факултет – Скопје

Институт за класични студии

Постдипломски студии

***Ерос и Амор како книжевни парадигми во
античката лирика***

(МАГИСТЕРСКИ ТРУД)

Ментор:

Проф. д-р Весна Томовска

Кандидат

Линдита Ахмети

Скопје, 2020

Потрага по еден чудесен индивидуалистички свет на далечни времиња и благодарност за мојата менторка, за деканот и моите родители

Желбата да се „прелистува“ едно време кое останало далеку зад нас во минатото не претставува само обид да се „слушнат“ некои далечни еха, туку тоа е „потрага“ по татнежите од песната на големите мајстори на лирската, а особено, во тој склоп, на еротската песна која се пеела пред многу векови во еден свет чија култура останала да зрачи вечно. Тоа секако е преголема амбиција за еден ваков труд. Оттука да се фатиш во костец со ваква тема, со Ерос и Амор во античката лирика, е предизвик, па дури и храброст. Но, внатрешната потреба да се навлезе во пределот на љубовта, во тој скриен индивидуален и интимен свет низ кој поминале античките генерации е предизвикувачка. Има нагласено љубопитство тука. Сакаме да „спознаеме“ како ја доживеале љубовта, односно како се „справувале“ античките луѓе со Ерос и Амор и како античките поети го излеале и слеале во стихови толку мајсторски своето јаство „прободено“ од малите стрелички на овој „палав“ бог со крилца, да се „разгледа“ таа неверојатна енергија наречена љубов во универзумот на една Сапфо, на еден Архилох или на еден Катул. Што е тоа чувство кое, покрај маката, им давала и сила на луѓето да ги минуваат стрмните патеки на животот полни свијоци. Не е терен без тешкотии и без многу тешки прашалници оваа материја.

На крајот ме победи љубопитството. И одлучноста. И во договор со мојата ценета менторка проф. д-р Весна Томовска „падна одлуката“ и го заокруживме насловот на темата: *Ерос и Амор како книжевни парадигми во античката лирика.*

За жал, по моето пребарување на литература, се покажа дека сонот и реалноста речиси никогаш не се исти. Во тој процес на работа се соочив со непредвидливо, неочекувано, па и лошо изненадување. Имено за љубовта, односно за Ерос и Амор во античката лирика, кај нас и во регионот немаше многу студии, истражувања и научни трудови, а пребарувањето на литература од странски автори напишани на англиски и француски јазик покажа дека достапноста е тешка за мене. Тука е и фактот дека за литературата за Ерос и Амор, па и за целата антика во овие времиња има малку заинтересирани издавачи. А уште помал, веројатно, интересот на читателите. Можеби се избегнуваат ваквите трудови зашто светот сега е свртен кон потрошувачкиот менталитет, па за антиката во вакви околности има малку место.

Остануваат монументални расправите на Платон „Гозба“ и „Фајдрос“ во кои има детални општења за ова прашање. Многу се слави Ерос во антиката. Не само кај Платон. И се разбира, во сочуваната лирска поезија.

За жал, во мојата работа се појави и друга пречка: моето здравје, кое ми одзеде многу време. И покрај тоа, секој миг што го имав на располагање и кога ми дозволуваа можностите, пребарував и читав. По едно не кратко време, некои важни книги ги најдов и ја средив литературата, за која сметав дека ќе ми биде од помош да ја реализирам мојата амбиција. Но, најмногу ми требаше поддршката од луѓето со кои ме поврзува оваа работа. Таа поддршка ја најдов кај мојата менторка д-р проф. Весна Томовска која ме бодреше да продолжам и во тешки моменти и секогаш имаше разбирање за моите проблеми од здравствена природа и кои ми стануваат не мала пречка во мојата потребна комуникација. И за моето доцнење со одбраната, откако ги положив испитите, мојата менторка покажа разбирање. Имајќи ги предвид овие околности, поддршка ми даде и деканот, д-р проф. Ратко Дуев. Нивната подадена рака на помош ми даде можност да продолжам со моите обиди да ги надминам сите тешкотии што ми ги носи животот. Затоа на двајцата ценети професори им должам длабока благодарност. Покрај тоа, ѝ благодарам за извонредната помош и на мојата пријателка и класичар д-р Даниела Тошева која секогаш беше подготвена да ми се најде да помогне да ги решам сите дилеми.

И на крај, им благодарам и на моите родители кои во сите прилики остануваат како најсилна поддршка за мене.

Содржина

АПСТРАКТ.....	6
Структура на трудот	7
Тези на трудот.....	7
Користени методи.....	8
1. Увод.....	9
1.2. Теоретска литература.....	10
2. Митски и книжевно-историски контексти.....	11
2.1. Ерос и Амор во античката митологија.....	11
2.2. Ерос кај Хесиод и кај Платон.....	12
2.3. Ерос и платонска љубов.....	17
2.4. Ерос и етос.....	18
2.5 Ерос, агон и нике - 'Ερωσ, ἀγών, νίκη.....	19
2.6. Ерос – спој на спротивставени дајмонски сили	19
2.7. Разновиден Ерос, но под контрола на мерката.....	20
2.8. Комплицираниот Ерос	21
2.9. Суштината на Ерос.....	21
3. Судбината на Ерос низ вековите	22
3.1. Лирска хеленска поезија	22
3.2. Сложен премин од епската кон лирската поезија	22
3.3. Симбиоза на поезијата и музиката.....	23
3.4 Поезијата како божествено дело.....	24
3.5. Хеленската лирика – убава гранка на стеблото на народната песна	25
3.6. Развојот на античката лирика: Хелада.....	26
3.6.1. Поетот како лирски субјект на својата песна	26
3.6.2. Појавата на првите лиричари	26
4. Ерос во хеленската елегија	28
4.1. Мимнерм: нема живот без Афродита	28

4.2. Теогнис: Ерос, дел од традиционалната пајдеја	32
5. Ерос во јамбографијата.....	36
5.1. Архилох: страсен еротски израз	36
6. Ерос во меликата.....	43
6.1. Силната лирска тројка: Алкај, Сапфо и Анакреонт	43
6.2. Алкај: слатка Сапфо, сакам нешто да ти шепнам	44
6.3. Сапфо: да се живее од љубовта и за љубов	46
6. 4. Анакреонт и крајот на двовековната велика хеленска лирика.....	59
6. 5. Два збора за Анакреонтеа	69
7. Ерос во хорската лирика.....	71
7.1. Алкман или пролетна свежина на хеленската лирика.....	71
7.2. Ибик, вљубеник во пролетта и Ерос	74
8. Реткости во хеленската лирика.....	79
8.1. Платон – лирски философ или философски лиричар.....	79
9. Ерос кај хеленистичките поети.....	81
9.1. Асклепијад.....	82
9.2. Мелеагар	83
10. Римска лирика. Развој	89
10.1. Појавата на Неотериците	91
10.2. Катул.....	91
11. Римската лирика во времето на Август.....	101
11.1. Хоратиј – талентиран поет, но без посебна страст по светот на Амор.....	101
11.2. Тибул и Пропертиј – двајца поети од „Триумвиратот на Амор“	107
11. 3. а. Тибул.....	108
11.4. б. Пропертиј.....	116
11.4.в. Публиј Овидиј Насон.....	120
12. Заклучок	126
Користена литература:.....	Error! Bookmark not defined.

АПСТРАКТ

Ерос односно Амор, како митски бог или дајмон во кој верувале Хелените и Римјаните, станува многу важен за тогашните луѓе, особено за творците, од Хесиод па натаму сè до римските творци. Едноставно кажано, тој е „причинител“ што луѓето се поврзуваат со љубов меѓу себе. Ерос е столб на истражувањето на лириката на старите Грци, на хеленистичките творци и на римските. Се разбира, тој останува метафора и за подоцнежните поети. Треба да се напомене дека Ерос најчесто е прикажуван како младо и весело момче кое на своите плеќи држи една торбичка со стрелички, со кои ги боде луѓето и така предизвикува љубовен изгор. Најмногу прифатен мит е дека Ерос (Амор) е син на Афродита (Венера), божица на љубовта и убавината и секогаш се појавува како ја следи неговата мајка.

Мојот труд содржи појаснувања за суштината на Ерос како што е прикажан кај Хесиод и кај Платон и како го доживувале него поетите од овие времиња. Притоа се определив за некои претставници на хеленската елегија, на јамбографијата, на меликата, на хеленистичката поезија и конечно на римските лиричари. Направен е обид да се истакне силината на индивидуалниот поетски исказ за Ерос (Амор) и посебностите на индивидуалитетот на секој од поетите кои се обработувани.

Клучни зборови: Ерос, Амор, Хесиод, Платон, лирика, елегија, јамбографија, мелика, хеленистичка поезија, римска поезија, Мимнерм, Теогнис, Архилох, Алкај, Сапфо, Анакреонт, Асклепијад, Мелеагар, Катул, Хоратиј, Тибул, Пропертиј, Овидиј.

ABSTRACT

Eros, or Amor, the Hellenes and the Romans used to believe in, as a mythical god, i.e. daemon, becomes very important for the people of the time, especially for the creators, beginning with Hesiod and Plato, all Hellenic and Hellenistic poets, all the way to the Roman creators. Certainly, he becomes a metaphor by the future poets. As such, Eros (Amor) is no less than the pillar of the thesis.

It should be noted that Eros (Amor) is often portrayed as a young and cheerful boy holding a bag of archers on his shoulders, which he stabs people with, and, thus, causes them a love burn.

The most widespread myth is that Eros (Amor) is the son of Aphrodite (Venus), the goddess of love and beauty, and always appears to follow his mother.

The work contains explanations about the core nature of Eros as portrayed in Hesiod's and Plato's works, as well as how the poets of the time experienced it. In order to accomplish that, the representatives of the Hellenic elegy, the iambography, the metrics, the Hellenistic poetry, and, finally, the Roman lyricists were researched. What has been emphasized in the paper is the strength of the individual poetic expression of Eros (Amor) and the characteristics of the individuality of each of the poets studied in the thesis.

Keywords: Eros, Amor, Hesiod, Plato, lyric, elegy, iambography, metrics, Hellenistic poetry, Roman poetry, Mimnermus, Theognid, Archilochus, Alcaeus, Sappho, Anacreon, Asclepiad, Propertius, Ovid.

Структура на трудот

Трудот е структуриран во четири дела:

- а) Ерос и Амор во античкиот свет
- б) Љубовната лирика во античка Грција
- в) Љубовната лирика во време на хеленизмот
- г) Римската љубовна лирика

Тези на трудот

- Да се објасни митот на Ерос (Амор) – накратко за варијантите на овој мит; Ерос кај Хесиод и кај Платон што би биле од помош за објаснување на сфаќањата за љубовта во антиката.
- Да се следи развојот на еротската поезија од своите почетоци во старогрчките полиси, преку некои позначајни поети од хеленистичкиот период, знаменитиот римски лиричар пред распадот на Републиката – Катул, заклучно со некои поети од „златниот век“ на Август во римската книжевност;
- Да се прикаже улогата на Ерос, односно Амор во творештвото на поетите кои се дел од овој труд.

Користени методи

Овој труд е условен од историскиот пристап. Лиричарите се избрани селективно според тематиката, односно обработени и истражувани се авторите во чии песни тематски преовладува љубовта, или подобро речено, анализирани и коментирани се песни со еротска содржина, во случајов, тоа се песни (фрагменти) во кои Ерос или Амор (Купидон) се важни лирски ликови. Тоа значи дека во трудот се употребувани следниве методи:

- селективниот,
- аналитичкиот,
- илустративниот,
- компаративниот и
- истражувачкиот.

1. Увод

Која би била користа од истражување на античката поезија? Да се откријат некои „тајни“ на посебноста на оваа поезија која ме привлекуваше во текот на моите студии, а за кои не сум имала одговор? Или е тоа само „магијата“ на антиката што се наметнува како убава приказна која до нас стигнала преку пишаниот збор, оставајќи ни посебен впечаток, особено преку силината на лирскиот израз на, за жал, малкуте сочувани стихови (особено од хеленските поети пред Пиндар). Одговорот би бил: и едното и другото.

Кога станува збор за посебноста на античката поезија, таа е докажана со уникатните епови на Хомер и на дела од други творци од старата Хелада, додека за лириката треба да се истакне дека сочуваните материјали претставуваат само ситни растурени „скапоцени камења“, може да се рече дека се паберки од несомнено големото лирско исчезнато азно, со кои е многу сложено да се направи вистинскиот мозаик на изгубеното бесценето богатство. Па, сепак, тие малку нешта претставуваат навистина вистинска уметничка драгоценост и како такви служат како појдовна точка од која се прави првиот чекор кон светот на „непознаниците“ на античката лирска поезија, особено хеленската. Од тој прв „чекор“ следува не баш едноставниот бд кон „влезот и пространството“ на овој чудесен свет, кој бара повторно и внимателно читање на секоја сочувана песна, секој сочуван стих, ако се сака некој поцелосен преглед. Зашто со нив може да се направи каков таков мозаик на убавината и оригиналноста на поезијата. И тогаш, се наметнува убедувањето за сериозен приод кон оваа деликатна книжевна оставина, за да може да го доживуваме раскошот што го нуди таа. Одот низ вакви лавиринти, секако, не е лесен.

Исто така, иако има многу истражувања и студии за хеленската лирика, според мое мислење, има потреба за продолжување, не само поради фактот што таа е темел на европската поезија (па и култура), туку и затоа што оваа поезија е создавана, претежно, во ова поднебје и затоа што претставува парадигма за подоцнежната поезија што е пишувана во западниот свет, па и пошироко. Нераздвоен дел од античката поезија е и римската лирика, која е создавана под влијание на хеленската, што никако не може да се каже дека заостанува многу по уметничките вредности што ги нуди.

1.1. Теоретска литература

За потребите на трудот е користена значајна научна литература на македонски, албански, српски, хрватски, словенечки и англиски јазик. Авторите што се консултирани ќе бидат наведени на крајот од трудот. Вреди да се истакне дека во пребарувањето на литературата е водена грижа да се најдат книги со содржини кои зборуваат за Ерос и Амор, но и литература за поетите за кои се определив да пишувам.

2. Митски и книжевно-историски контексти

2.1. Ерос и Амор во античката митологија

За Ерос и неговиот римски пандан Амор доминира митот кој вели дека Ерос е син на Афродита (Амор, син на Венера), божица на убавината и љубовта. И неа обично ја придружувал. Ерос (Амор) е претставен како убаво, палаво момче со крилца, кое на грбот носи едно торбиче со стрелички. Кога сака да ја разгорува љубовта кон некој маж или жена, тој ќе ги боцне со стреличка и љубовта веќе пламнува и се разгорува. Ерос не ги поштедува ниту мажите, ниту жените, ниту боговите и хероите. Тој не разликува сиромашни и богати. Дури и самиот Севс бидува негова „жртва“ (со исклучок на Атена и Артемида). Неговите стрели заедно со љубовта им нанесуваат на луѓето, па и на боговите, големи страдања. Имено, стрелите биле златни кои ја поттикнуваат силната заљубеност, а другите – сребрени, кои ја одбиваат таа заљубеност.

Заедничко за сите овие и други варијанти е дека Ерос е бог на љубовта.

Еден незаобиколен пример е случајот кога богот Аполон бил застрелан со златна стрела и Ерос ја поттикнувал неговата неконтролирана љубов кон нимфата Дафне, која во исто време била прободена со сребрена стрела и со тоа таа ја одбивала љубовта. Имено, Аполон му се потсмевал на Ерос како на нежните плеќи носи многу тежок лак и торбичка со стрели. За да ја покаже својата сила, Ерос со остра златна стреличка, која предизвикува силна љубов, го погодил Аполон, а потоа со сребрена стрела која ја одбива силно љубовта ја погодил нимфата Дафне. Аполон почнал да страда, па ја прогонувал кутрата Дафне, а таа бегала. Уморна од ова прогонување, Дафне го замолила својот татко Пенеј да ѝ го смени ликот. Кога Аполон ѝ се приближил и ги раширил рацете за да ја прегрне, Пенеј ја преобразил Дафне во лаворово дрво, а Аполон немал друга алтернатива освен со лаворов венец да ја закити својата глава¹.

Подоцна се појавуваат доста митски варијанти за Ерос. Се спомнува дека негови родители се Уран и Геа, Зефир и Ирида или Арес и Афродита. Потоа се оди дотаму што се вели дека постојат два Ероса, едниот е добар, а го има родено Афродита Уранија, а другиот, лошиот, кого го има родено Афродита Пандемос. Но, најприфатливата варијанта останала дека Ерос (Амор) е син на Афродита (Венера). Ерос е олицетворение на благоста и на

¹ Драгослав Срејовиќ, & Александрина Цермановиќ, *Речник грчке и римске митологије*, Српска књижевна задруга, Београд, стр. 104-105

горчината на животот, па затоа кај големата Сапфо ќе го добие епитетот *γλυκύ-πικρος* (слаткогорчливиот). Тој станува столб на еротската поезија низ вековите, „подарувајќи“ го и своето име на жарта што го следи човекот, а која се вика љубов.

Тоа е накратко тоа што го вели митот.

2.2. Ерос кај Хесиод и кај Платон

Хесиод е првиот автор што настојува да ја систематизира хеленската митологија. Кај него Ерос претставува многу важен принцип на светот и животот. Во својата *Космогонија*, Хесиод вели дека на почетокот е создаден Хаосот (Бездна), а потоа произлегуваат Земјата (Геа) со Тартар и богот на љубовта Ерос², односно тие настанале сами од себе, а не се создадени од никој.

Ерос првично бил принцип на силата, движењето и раѓањето, но подоцна станува принцип на љубовта. Драгослав Срејовиќ и Александрина Цермановиќ, во својот *Речник на грчката и римската митологија* пишуваат дека Ерос е старо божество на природата, кое со помош на љубовниот копнеж обезбедува непрекинато создавање и постојана обнова на светот³. Римски пандан на хеленскиот Ерос е Амор (Купидон). И тој ги има сите карактеристики на Ерос.

Но најдобро да ги видиме стиховите на Хесиод од *Теогонија* каде што зборува за Ерос:

ἐξ ἀρχῆς, καὶ εἶπαθ', ὅτι πρῶτον γένητ' αὐτῶν.
 ἦτοι μὲν πρότιστα Χάος γένητ'· αὐτὰρ ἔπειτα
 Γαῖ' εὐρύστερνος, πάντων ἕδος ἀσφαλὲς αἰεὶ
 ἀθανάτων οἳ ἔχουσι κάρη νιφόεντος Ὀλύμπου,
 Τάρταρά τ' ἠερόεντα μυχῶ χθονὸς εὐρυοδείης,
 ἦδ' Ἔρος, ὃς κάλλιστος ἐν ἀθανάτοισι θεοῖσι,

...Најпрв на почеток настана Хаос и веднаш потем
 широкоградата Гаја – дом безбеден, вечен за сите

² Витомир Митевски, „Античка епика, Хелада и Рим, Матица македонска, Скопје, 2001, стр. 198

³ Драгослав Срејовиќ, & Александрина Цермановиќ, *Речник грчке и римске митологије*, Српска књижевна задруга, Београд, 1992, стр. 145

*[бесмртни бози што седат на врхој на снежниот Олимп,
исто и мрачниот Тартар, на дно в широкопатна земја]
уште и Ерос – најкрасниот меѓу бесмртните бози...⁴*

Хесиод вели: *Ерос – најкрасниот меѓу бесмртните бози*. И не само тоа. Овој бог, додава Хесиод, има таква моќ над боговите и луѓето што:

λυσίμελής, πάντων δὲ θεῶν πάντων τ' ἀνθρώπων
δάμναται ἐν στήθεσσι νόον καὶ ἐπίφρονα βουλήν

*Тој им отсекува раце и нозе на бози и луѓе
срцето в гради го кроти и уште разумната волја⁵.*

Токму овој Ерос ќе биде централна тема на расправите на Платон во своите славни дијалози *Гозба* и *Фајдрос*. Тие се подробни расправи за љубовта, убавината и Ерос како бог или како дајмон во кои учествуваат видни личности, современици на Платон. Особено е значајна *Гозба*.

За Ерос расправаат и други антички мислителци. Во прв ред тука е Ксенофонт со своето дело *Гозба*. Но расправата на Платон – *Гозба* останува темел на античката мисла за Ерос. Не само дијалогот на Сократ со Диотима, туку и говорите на другите учесници на *Гозба* пленат со убавина. Сите овие ликови односно личности кои му даваат на копнежот „материјал“ да се издигне чудесната „градба“ наречена љубов се прекрасни. *Гозба*, веројатно, останува меѓу најубавите философско-книжевни дела во историјата на европската мисла, па и уметност.

И токму Ерос „го има подарено“ своето име на љубовната поезија – еротика.

И токму Ерос ќе биде столбот на најубавите лирски стихови на античките поети.

Но, да се задржиме накратко на содржината на *Гозба*:

Трагичарот Агатон приредува гозба по повод својата победа на книжевен натпревар кој се одржувал во чест на Дионис. Во гозбата учествуваат: Аполодор, Фајдрос, Паусаниј, Ериксимах, Аристофан, Агатон, Сократ, Алкибијад, сите учени луѓе. Во нивните говори има многу интересни содржини кои го привлекуваат и денешниот читател. Но, ние би се задржале само на дел од говорот на Сократ. Имено, по сите говори што се одржани од

⁴ Хесиод, *Теогонија*, Сигмапрес, Скопје, препев Марија Чичева-Алексиќ, 2001, стр. 37-38; 116-120 стих

⁵ Ibid. 121-122 стих.

страна на учесниците на *Гозба* во слава на Ерос, каде што многустрано е опишан Ерос како бог, настапува Сократ. Тој го пренесува разговорот што го имал со Диотима, која го учела на љубовните вештини. Овој говор на Сократ, всушност, значи заклучок на делото. Преку својот блескав збор, Сократ ги побива сите претходни говори. И покрај маните и доблестите на Ерос, и покрај дилемата дали е Ерос бог или не, Сократ ќе додаде уште нешто: мислењето на една жена, што е реткост кај Платон. Сигурно дека генијалниот философ имал причина што го воведува нејзиниот збор во овој *симпозιον* ... „Сократ знае дека љубовта е мистерија и за посветување во таа мистерија е потребен соодветен *μύστης*, свештено лице кое располага со божествена харизма“⁶. Таквото лице Платон го претставува како Диотима, свештеничка од Мантинеја. Еве, да наведеме дел од разговорот на Сократ со Диотима, пренесен накратко од Ернесто Граси:

„Дали сме се согласиле дека човек го сака *тоа што му е потребно, а кое го нема*⁷?

Да, рече, на Ерос му е потребна *убавина*, а ја нема. (*Сутр.* 202 b-202c). Постоенето – таа состојба помеѓу небитието и битието – според тоа е состојба на потребата, бидејќи сè уште го нема достигнато својот крај, својата цел, која дејствува во него. Оттаму Ерос и не е *бог* туку дајмон; дајмонското се состои во тоа несовершенство, во положбата на оној што стреми за нешто, но сè уште го нема достигнато...“

Καὶ ἡ γελάσασα Καὶ πῶς ἄν, ἔφη, ὦ Σώκρατες, ὁμολογοῖτο μέγας θεὸς εἶναι παρὰ
τούτων, οἱ φασιν αὐτὸν οὐδὲ θεὸν εἶναι;
Τίνες οὗτοι; ἦν δ' ἐγώ.
Εἷς μὲν, ἔφη, σύ, μία δ' ἐγώ.
Κἀγὼ εἶπον, Πῶς τοῦτο, ἔφην, λέγεις;
Καὶ ἡ, Ῥαδίως, ἔφη. λέγε γάρ μοι, οὐ πάντας θεοὺς φῆς εὐδαίμονας εἶναι καὶ καλοὺς; ἢ
τολμήσαις ἄν τινα μὴ φάναι καλὸν τε καὶ εὐδαίμονα θεῶν εἶναι;
Μὰ Δί' οὐκ ἔγωγ', ἔφην.
Εὐδαίμονας δὲ δὴ λέγεις οὐ τοὺς τἀγαθὰ καὶ τὰ καλὰ κεκτημένους;
Πάνυ γε.
Ἀλλὰ μὴν Ἔρωτά γε ὁμολόγηκας δι' ἔνδειαν τῶν ἀγαθῶν καὶ καλῶν ἐπιθυμεῖν αὐτῶν
τούτων ὧν ἐνδεής ἐστιν.
Ὁμολόγηκα γάρ. Πῶς ἄν οὖν θεὸς εἴη ὃ γε τῶν καλῶν καὶ ἀγαθῶν ἄμοιρος;
Οὐδαμῶς, ὥς γ' ἔοικεν.

⁶ Бранко Павловиќ, *Ерос и дијалектика, Огледи из грчке философије*, Плато, Београд, 1997, стр. 82

⁷ Ернесто Граси, *Теорија о лепом у антици*, Књижевна мисао, Београд, 1974, стр. 102-103

Ὅρας οὖν, ἔφη, ὅτι καὶ σὺ Ἔρωτα οὐ θεὸν νομίζεις;
 Τί οὖν ἄν, ἔφη, εἴη ὁ Ἔρω; θνητός;
 Ἦκιστά γε.
 Ἀλλὰ τί μήν;
 Ὡσπερ τὰ πρότερα, ἔφη, μεταξύ θνητοῦ καὶ ἀθανάτου.
 Τί οὖν, ὦ Διοτίμα;
 Δαίμων μέγας, ὦ Σώκρατες·

(Plato, Symposium 202b10-202e)

... таа се насмеа и рече: О ти Сократе, како би се согласиле дека е велик бог тие, кои велат дека тој не е бог?!

- *А кои се тие, реков јас.*
- *Па, еден си - ти, другата сум јас!*
- *Што зборуваш, прадав јас.*
- *Лесно, рече таа.*
- *Ајде, кажи ми - дали не сметаш дека сите богови се блажени и убави? Или ќе се осмелиш да кажеш дека некој од боговите не е убав и блажен?!*
- *Жими Севса, јас никако!*
- *А дали не велиш дека блажени се тие кои ги имаат доброто и убавото во сопственост?*
- *Секако дека велем.*
- *Сепак за Ерос се согласи дека поради потребата од добрина и од убавина тој копнее по тие нешта од кои има потреба.*
- *Се согласив.*
- *Но како би било божество она кое е лишено од дарот, - убаво и добро?!*
- *Како што изгледа, - никако!*
- *Гледаш ли дека и ти не го сметаш Ерос за бог?!*

XXIII

- *А што, реков, да не е Ерос смртник?!*
- *Најмалку.*
- *Па што е всушност?*
- *Како при претходните својства, рече Диотима, тој е помеѓу смртното о бесмртното.*
- *Што е, о Диотима?!*

- Велик Дајмон, о Сократе⁸...

Ова објаснување на Диотима за митот на Ерос очигледно е философска творба на Платон⁹. Философски обликуван мит. Како што бидува во митовите, секогаш треба да се знаат претходниците на митскиот лик. Диотима објаснува дека тој е син на богот Пор (богатство) и Пенија (сиромаштво), па како таков Ерос секогаш копнее по она што го нема, односно се потврдува карактерот на Ерос кој би го нарекле „нешто помеѓу“, „ниту – ниту“ ..., „Па што е тогаш Ерос? Ако не е бог? Во согласност со своето откритие дека Ерос е нешто помеѓу две крајности, произлегува дека тој не е бог, туку дајмон, зашто дајмон не е ниту бог, ниту човек, туку посредник помеѓу бесмртните богови и смртните луѓе.“¹⁰

Диотима, односно Платоноворот Сократ, не заборава да наведе дека Ерос е роден на денот на свадбата на Афродита, божица на убавината и љубовта. Тоа е неслучајно, зашто Ерос треба да се поврзе и со убавината и со сетилната љубов. Со еден збор, сите карактеристики што ги има Ерос, значи сите маки и сите уживања што ги нуди како казна и како дар овој дајмон се опишани со философска, поетска и креативна моќ од великанот на светската мисла – Платон. Да наведеме еден детаљ кој живописно зборува за Платон, а кој е во полза на секој труд поврзан со поезијата. Имено, кога се запознал со Сократ, Платон веднаш ја отфрлил поезијата и своите поетски обиди ги спалил. Сепак, тој не можел да го избрка поетот од себеси, зашто сите негови дела по инспирација, облик и стил носат уметнички печат¹¹. Интересна е и една легенда која вели дека пред дента да се случи познанството на Платон и Сократ, Сократ сонувал еден млад лебед, птица посветена на Аполон, како полетала од олтарот на Ерос, му слетала на Сократ на градите, па потоа бидејќи веднаш му израснале крилја, лебедот летнал кон небото пеејќи благо¹². Двата случаја претставуваат парабола која одговара совршено на појавата на еден од најголемите философи на сите времиња, на Платон и на неговото дело во кое секоја реченица има лирски полет и дело кое е платформа од која тргнуваат сите подоцнежни сериозни расправи за љубовта.

⁸ Превод на Елена Колева, *Симпозиумска еротологија – Платон: Симпозион; Ксенофонт: Симпозион*; превод од старогрчки, предговор, белешки и објаснение: Елена Колева, Култура, Скопје, 2008, стр. 98-99

⁹ Irina Deretić, *Zašto Diotima saopštava istinu o Erosu, O filozofiji i erosu u Platonovoj Gozbi, ARHE*, God. VII-2010, str. 151

¹⁰ Ibid. 152

¹¹ Милош Н Ђурић, *Историја хеленске књижевности*, Завод за уџбенике и наставна средства Србије, Београд, 1971 год. стр. 524

¹² Ibid. стр. 525

2.3. Ерос и платонска љубов

Да се присетиме на „вљубеноста“ на Алкибијад во Сократ и да го прокоментираме познатиот израз „платонска љубов“ која се употребува како духовна љубов што ја исклучува телесната. Веројатно овој израз останал од пофалбата на Сократ за љубовта кон знаењето. Син на Пор и Пенија, Ерос е љубов кон она што е убаво. А најубаво нешто е мудроста, според Сократ. Сократ секогаш сакал да биде прецизен во своите искази, формулации и одредувања на поимите и во таа насока ја одредува и природата на Ерос како копнеж. Тој разликува вроден копнеж за задоволство и стремеж за доброто кој се одликува со одмереност и самоконтрола на нагонот. Според тоа, кај Платон се прави разлика меѓу оние нагони што се насочени кон уживање при јадењето и пиењето и оние што се стремат за телесното. И, не само тоа, туку и кон убавото. Неслучајно Афродита е најубавата. Неслучајно и Тројанската војна се води поради убавата Елена. Не се вреднува едното на сметка на другото. Платон нигде не ја куди телесната љубов, иако разликува два ероса: Ерос Пандемос, кој се идентификува со телесното и Ерос Уранос, кој се стреми кон духовното. И двата се ценети. И кога станува збор за љубов меѓу маж и жена, и во случај на љубов на луѓе од ист пол. Но, и љубовта што го исклучува телесното. Ист однос имаат и лиричарите. Ние ги гледаме старите Грци правејќи основна грешка: ги гледаме со нашите, а не со нивните очи. Античките достигнувања ги вреднуваме според нашите мерила¹³. Кај нив јавниот морал, спротивно на денешното уредување, не бил ниту одблиску важен како приватниот. Негувањето различни склоности потполно било препуштено на поединецот и на неговото приватно чувство за мерка – мерката сфатена на повеќекратно грчки начин: како воздржаност, дискретност и конечно, внимание да се одржува толкав број врски“¹⁴.

Слични карактеристики ѝ се припишуваат и на Афродита. Ксенофонт, зборувајќи за „духовниот“ наспроти „телесниот“ Ерос, ја вклучува Афродита Уранија наспроти Афродита Пандемос.¹⁵

Вакво објаснување е потребно за да се сфати обичноста на еротското во рамките на античкото хеленско, па и римско време, пред појавувањето на христијанството со

¹³ Александар Гаталица, *Хеленска лирика, превод и попатни текстови*, Завод за учебнике и наставна средства, Београд, 2003 год. стр. 7

¹⁴ Ibid. стр. 152

¹⁵ *Симпосиумска еротологија – Платон: Симпосион; Ксенофонт: Симпосион*; превод од старогрчки, предговор, белешки и објаснение: Елена Колева, Култура, Скопје, 2008, стр. 44

неговиот морал. Ова е значајна линија која треба да се следи за да ги заобиколиме заблудите за „тешко сфатливите“ односи што ги создава Ерос во античките времиња, да ги отфрлиме недопадливоста и неморалното „гледано низ наши очи“. Друг е етосот од нивно време, така што никој немал против што Алкибијад немал баш некоја „платонска љубов“ кон Сократ. Напротив, тоа било сосема нормално. Нормално е сфатен и Ерос кај поетите Теогнис, Анакреонт и Ибик. Во тоа време, и пајдејата имала поинаква семантичка содржина, зашто во неа покрај копнежот е содржан и педагошкиот аспект. Се разбира, и ова е потешко да се сфати според нашите критериуми.

Да се вратиме на синтагмата *платонска љубов*. Таа се вдомила во современите јазици како духовна љубов, пријателска љубов која ги исклучува копнежот и сексуалната похота/страст. И така ќе продолжи „да живее“ во широка комуникација.

2.4. Ерос и етос

Хеленската лирика со своите разновидни општествени прашања што ги поставува станува претходник на подоцнежната етика во антиката, но и авангарда, ако може така да се рече, на културниот развој на хеленските полиси. Та станува отворена книга на општествените односи.

Следејќи ги трагите на Ерос во стиховите на хеленските поети, откриваме еден свет со напрегања, тага, болка, самотија, но и веселба, уживање и радост, значи откриваме еден свет кој е полн со лирска возбуда, свет кој е оптоварен со маки кои се идентични на нашите, свет што е царство на Ерос. Во тој свет, Ерос не е ограничен со денешните морални правила. Тоа е хеленскиот духовен свет со поширока слобода на Ерос.

Интересни се два принципи кај Хелените: за етос и ерос. Етос значи почитување и покорување на редот и законите, а ерос е личната слобода да се сака и да се страда за таа љубов. Овој принцип помага во креативните можности на поединецот. Ерос му помага на поетот и ги забележува неговите двоумења, вели Гаталица.

„Драмските писатели за Грците биле писатели на етичките дилеми, епските писатели ја раскажувале големата грчка историја, додека лиричарите можеле да се препуштаат на

внатрешните чувства. Тие имале право на занес и предавање и затоа во текот на многу векови биле толку славени.“¹⁶

2.5 Ерос, агон и нике - Ἔρως, ἀγών, νίκη

Хелените секогаш се натпреварувале во сите области. Во разни игри и манифестации. Тоа била нивна животна философија. Секаков вид борба. За нас се важни книжевните. Агатон победил во еден книжевен натпревар и за тоа приредил гозба. Се спомнува и друг натпревар во кој се вели дека Корина го победила Пиндар. Славни се епиникиите на Пиндар со кои ги слави победниците во разните спортски игри што се приредувале тогаш. Има и други примери кои ни кажуваат колку им бил важен натпреварот или агон. Да се постигне повеќе, се разбира почитувајќи ја секогаш мерката е цел на тогашниот човек. И во натпреварите Ерос, тој Ерос на Хесиод, првобитниот Ерос, влијае со својата двигателска енергија со која им дава полет на луѓето да постигнуваат некоја цел, да се успешни и конечно да дојдат до победа – нике.

2.6. Ерос – спој на спротивставени дајмонски сили

Ерос е тој што ја распламтува возбудата, што го забрзува ритамот на срцето, што ја украсува младоста, што го овозможува продолжувањето на животот, но Ерос е и причинител на маките, болките. Не е наречен попусто слаткогорчлив. Важно е да се истакне дека љубовните врски опишани во меликата со нивната практични функции не води не само кон одредени институционални форми на воспитување, но кон и специфично добро дефиниран простор: простор на гозби, во боречки рингови, но и во просторот на бракот¹⁷. Значи Ерос го има насекаде. Со своите спротивставени карактеристики, тој во суштина е самиот живот.

За ваквите карактеристики на Ерос говори и Елена Колева во својот предговор на преводите на *Гозба* од Платон и *Симпосион* од Ксенофонт: “...тој е спој на противставени дајмонски сили: Непојавениот Хаос и Првото појавување – Гаја, Смешливката Афродита и

¹⁶ Александар Гаталица, Хеленска лирика, *превод и попатни текстови*, Завод за учебнике и наставна средства, Београд, 2003 год. стр. стр. 9

¹⁷ Claude Calame, *The Poetics of Eros in Ancient Greece*, translated by Janet Lloyd, Princeton University Press, Princeton, 1999, стр. 92

Лутиот Арес, Мрачната Ноќ и Блескавиот Ајтер, Суницата Ирида и Западниот ветер Сефир, Скудноста (Пенија) и Изобилноста (Порос). Самиот тој е сопствен двојник: Луд и Мудрец, Горчлив и сладок, Тежина и Полет; сепак секогаш борбен¹⁸. А Новица Милиќ во своето дело „Гозби – Љубов помеѓу книжевноста и философијата“ вели дека Ерос во кој било вид да се појави, има лице чија насмевка понекогаш е поопасна од понорниот грохот на својот пандан, Танатос; заводливата насмевка на Ерос може да биде лика и прилика на Танатос, еден чекор до понор. Вака одреден, односно дефиниран, Ерос, во суштина, е срж на хеленскиот принцип на хармонијата.

2.7. Разновиден Ерос, но под контрола на мерката

Ерос во античка Хелада е мошне разновиден, во смисла на еротските односи меѓу луѓето. Честите „блискости“ на возрасен маж со младо момче се сметале за нормална појава, но и на возрасна жена со девојка. Според многу автори, тие односи имале иницијаторска функција¹⁹. А поезијата ја потврдувала продуктивната и пропедевтска (педагошката) улога на Ерос за *φιλία* што требало да владее²⁰ меѓу жителите на полисот. Поради милениумите што нè делат од античка Хелада, тие односи се мошне тешки за сфаќање од страна на денешниот човек, кој има други стремежи и други барања, а во нив како и да не се внимава на некоја контрола. Какви било сложени односи да се создавале од Ерос, во хеленскиот свет сепак, секогаш се внимавало на *μέτρον* (мерката), секогаш сè било под нејзина контрола. Така пајдејата не можела да има никаква предност пред другите форми на Ерос. Се разбира, и хетеросексуалноста. Има поети кај кои не се сочувани моменти што зборуваат за *παίδεια* (пајдејата). Во исто време има поети што пеат за хетеросексуалната љубов. Анакреонт, Ибик и други поети ги слават и едниот и другиот Ерос.

Овој принцип го следат и го потврдуваат речиси сите сочувани песни од хеленската антика. Па и кога е во прашање Ерос. Таков однос кон ваквиот Ерос има и во хеленистичката лирика. И во римската.

¹⁸ *Симпосиумска еротологија – Платон: Симпосион; Ксенофонт: Симпосион*; превод од старогрчки, предговор, белешки и објаснение: Елена Колева, Култура, Скопје, 2008, стр. 19.

¹⁹ Claude Calame, *The Poetics of Eros in Ancient Greece*, translated by Janet Lloyd, Princeton University Press, Princeton, 1999, 1. стр. 174

²⁰ *Ibid.* стр. 154

2.8. Комплицираниот Ерос

Од појавата на христијанството, особено во Средниот век, па и до денешни дни, на оваа тема луѓето имаат нефлексибилен, дури и ригиден пристап кон Ерос. Сигурно е дека има простор за разговори и за дебати, зашто тоа е материја што се вткајува во сите области на интелектуалното творештво на Хелените, па и на современоста, во тогашниот и сегашниот живот. Има место за разни и различни погледи, но бездруго тука треба да се исклучат предрасудите. Дефинитивно „Старите Грци“, да се повториме – треба да ги прифатиме такви какви што биле²¹. Познато е дека полисот и неговото уредување подразбирале едно општество во кое одлучувале слободните граѓани од машки род. Тоа било патријархално општество каде што владееле робовладетелските односи. Другите категории биле исклучувани од општествените и политичките односи.

2.9. Суштината на Ерос

Силата што ја имал овој бог односно оваа појава, Ерос, е таква што треба да се пишува со голема буква²². Тој е сила што придвижува, која ја поттикнува креативноста, која ги слави убавината и младоста. И животот.

Песната во која „ќе ги замеша своите прсти“ Ерос има голема можност да блесне во сета своја убавина. Таква песна ќе биде прифатена од сите. Ќе биде песна што ќе им одолее на годините. Тоа е така зашто љубовта останува убавината, па и суштина на животот.

²¹ Александар Гаталица, Предговор на делото *Хеленска лирика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2003, стр. 11

²² Claude Calame, *The Poetics of Eros in Ancient Greece*, translated by Janet Lloyd, Princeton University Press, Princeton, 1999, стр. 27.

3. Судбината на Ерос низ вековите

„Судбината“ на Ерос, иако, „подобра“ од другите антички богови, кои се фрлени во заборава или се асимилирани во христијанството и исламот, минала низ тешки патишта, полни со свијоци и други препреки. Особено во средниот век. Во залезот на антиката и со појавата на христијанството, суштината на Ерос е преориентирана и акцентот се става не на сложените односи кои ги поврзуваат луѓето едни со други, туку на поинаков однос, исто така сложен – на односот на луѓето со Бога. Пополека, Ерос бидува исфрлен или оставен по страна од западната философска мисла, особено од религиозната и неговото место го зафаќаат агапе и филија. Истата судбина Ерос ја има и во исламот. Но, Ерос, тој силен бог или дајмон од антиката, „не се давал“ толку лесно и не можел да се искорени. Останал суверено да владее во пространствата на уметностите: во книжевноста, Музиката, сликарството и скулптурата, создадени со векови во античкиот свет и пренесувани во подоцнежните времиња како идеи, па и во форма на уметнички творби.

Во хуманизмот се создаваат литературни дела базирани врз античките модели и подоцна античките митови се употребуваат како книжевни фигури. А во тоа неизбежен е и Ерос. И со право, зашто феноменот со одредувањето на поимот *ερως* од страна на Платон, станува поим на љубовта кој денес во западната култура се применува и се употребува во сите дисциплини во кои се расправа за сите појави што се поврзани со љубовта²³.

Овие коментари и напомени сметам дека беа неопходни за да се помогне во појаснувањата и коментарите што ќе следуваат анализирајќи ги лиричарите.

3.1. Лирска хеленска поезија

Несомнено дека хеленската лирска поезија претставува никулец на едно невидено книжевно творештво што ќе следи по седмиот век пред нашата ера и ќе потрае до денес, обиколувајќи ја целата планета. Низ вековите што следат творци од многу земји од светот ќе творат извонредни дела. Тоа ќе биде невидена трка. Но, почетокот на оваа трка е запечатен во седмиот век пред нашата ера во Хелада.

3.2. Сложен премин од епската кон лирската поезија

Во почетокот на седмиот век пред нашата ера, се забележуваат првите чекори на лириката. Потоа следува брз развој на овој вид поезија. Така седмиот и шестиот век пред

²³ Željka Ališić, *Platonov pojam Erosa*, doktorska disertacija, Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Novi Sad, 2016, стр. 4

нашата ера претставуваат чудо во светската книжевност воопшто, а во исто време овој период претставува драматичен премин од епската поезија кон лирската. Тогаш ги имаме и врвовите на лирскиот израз, кои ќе станат незаобиколна школа за подоцнежните творци.

Во времето по величествените епови на Хомер, по херојското време, постојано се бараат промени, нови патишта, зашто се чувствува заситеност од дотогашниот начин на живеење. Потребата за новини ги зафаќа сите пори на животот, па и поезијата.

Поетите што се одвојуваат од епската традиција се издигнуваат над конвенционалните норми. Лирската поезија станува нов и силен уметнички глас кој пополека ја засенува епската песна, која и понатаму ќе опстане и повторно во Рим ќе се вивне со делата на Вергилиј – *Ајнеида* и на Овидиј со своите *Преобразби*. Но, тогашниот човек сака да ужива во плодовите што ги нуди мирот и просперитетот што пристигнува со брзиот развој во областа на основањето на многуте колонии. Во вакви услови никнува лирската поезија, која ќе ја творат многу значајни имиња и околу која ќе се собираат повеќе љубители на уметничкиот збор.

Тежок е преминот од епиката кон лириката кај античките Грци. Разбирливо е што лириката не можела многу едноставно и одеднаш да се одвои од монументалната епска поезија, зашто луѓето со векови живееле со епската песна, во која се славело минатото. Како и секогаш, навиката да се живее со старото, со традиционалното била силна кај луѓето, но и новоста предизвикувала љубопитство, па полека, со текот на времето минува во мода и старото пополека му го препушта тронот на новото. Така и појавата на лириката која се состои во начинот на кој поединецот ја доживува природата, како го замислува етосот, хармонијата и како тој ја доживува мерката, принципите наречени кајрос и ерос, или како во целина го доживува сето она што го опкружува, почнува да ги привлекува луѓето кои во неа ги гледале своите чувства, своите љубовни доживувања и маки, својот секојдневен живот. На крајот, лирската поезија „го освојува“ хеленскиот свет и во седмиот и шестиот век станува доминантна поезија, која на светот ќе му подари големи авторски имиња.

3.3. Симбиоза на поезијата и музиката

Во време на бујниот развој на лирската поезија, и музиката, како многу важна уметност за хеленскиот човек, зема замав станувајќи значајна компонента на изразување на уметничката песна. Зборувајќи за музиката, хрватскиот истражувач Миливој Солар вели дека кај Хелените постои и израз *ἄνθρωπος μουσικός* (музички човек) и *ἄνθρωπος ἄμουσος* (немузички

човек). Тоа значи дека музичкиот човек бил образован, другиот необразован, што говори во полза на музиката.

Колку била значајна музиката за старите Хелени, покажува и митот за Орфеј, херојот кој бил полн со ерос и со енергија на агон, кој со својама музика ги припитомил и животните, па дури стигнал и во Адот за да ја спаси својата сакана Евридика. И овој мит е во полза на тврдењето дека поезијата долго време била тесно поврзана со музиката, што значи дека песните се пееле придружувани со инструменти како лира, китара, форминга, флејта.

3.4 Поезијата како божествено дело

Лирската песна привлекува внимание кај јавноста, мислењето на лиричарите и нивните пораки се почитуваат и не е туку така и така лесно изречено мислењето на Платон (кој нема некое добро мислење за поетите) кога го поставува прашањето за корисноста на поезијата. Почитувајќи ја поезијата, Платон ќе рече дека поетската умешност не се заснова на знаење и разбирање, туку само на инспирација која е посредување и доживување на божествена занесеност во потполно ирационална состојба. Така, Платон ја цени поезијата, но не и поетите. Поетите, според него, не дека имале некое посебно знаење, туку само ги пренесуваат божествените пораки преку она што се вика поезија. Тоа би значело дека поезијата останува „божествена“ порака. Во неа нема пристап рационалноста на поетот. А посредно го откриваме значењето што поезијата го имала во стара Хелада, но и како е толкувана нејзината суштина. Најдобро е да го цитираме Ернесто Граси, кој објаснувајќи ги тезите на Платон за божественото потекло на поезијата, вели:

„Платон не престанува да се чуди на способноста на рапсодите да го рецитираат и толкуваат (на пример) Хомер, на дарбата која (како што е кажано во 'Ион') не потекнува од некакво знаење, туку рапсодот зборува благодарение на божественото вдахновение. Муза го доведува поетот до воодушевеност, а тоа се пренесува и на интерпретаторите и на слушателите, кои само на таков начин можат да го разбираат делото“²⁴.

Старите Хелени, како и Платон ја доживувале поезијата и како подарок за нив. Затоа таа во Хелада наоѓа плодно тло за својот брз развој. Така лириката станува меѓу најценетите творештва.

²⁴ Ернесто Граси, *Теорија о лепом у антици*, Књижевна мисао, Београд, 1974, стр. 109

3.5. Хеленската лирика – убава гранка на стеблото на народната песна

Самата синтагма „старогрчка лирика“ кај неупатените претставува и предизвикува љубопитност. Таа асоцира на нешто далечно, нешто што привлекува, што буди некоја носталгија за изгубеното, што нуди невидени очекувања од уметничка природа, особено за оние што првпат се „среќаваат“ со оваа поезија. Од друга страна, ретки се тие луѓе што ја сакаат книжевноста или се занимаваат со неа а да не се информирани за величината на делата на Хомер или за Сапфо, па затоа сите тие оваа поезија ја прифаќаат, и епската и лирската хеленска поезија, како модел на една голема книжевност.

Како е родена хеленската уметничка лирика? Кои се нејзините извори, кои се нејзините темели?

Се разбира, хеленската лирика не е самоникната. Таа имала разгазен пат кој води до нејзиниот процут: народната лирска песна! Таа, народната песна, го имаше својот материјал готов за градба на лирската уметничка песна – искуството на народната песна насобрана низ векови, во кое е опеано секојдневното живеење како производ на инспирацијата на поединецот. Народните лирски песни на Хелените што се пееле на свадби, слави или тажни моменти, биле убави и тоа го докажуваат неколку сочувани песни. Се разбира дека и епот е потпора кој помал да се создаде силна уметничка лирска поезија.

Првите поети како Калин и Тиртај во своите лирски песни имаат и примеси на епското творештво, што е разбирливо. Од друга страна, нивното творештво е сведок дека се раѓа нова поезија – хеленската уметничка поезија, која би рекле дека е чудесна гранка на старото стебло на усната лирика.

Тоа е така, но мора да се подвлече разликата меѓу народната и уметничката поезија. Споредбата на која било народна песна со, да речеме, песните на Сапфо, Пиндар, или кој било друг поет, покажува дека има суштински разлики меѓу нив. Во авторските творби лесно се забележливи квалитетите и уметничката цврстина. Нема толку високи дострели во стихот на „стеблото“ како што се вградени квалитетите на „гранката“ од мајсторската уметничка рака. Додека народната песна служела само за забава, уметничката поезија има други цели и барања. Покрај забавниот карактер. Таа играла таква улога каква што во наше време игра писменоста воопшто. Сè, од воените заповеди до законите и пророштвата, е облечено во хексаметри и елегии²⁵. Со еден збор, таа многу влијаела да се оформи и јавното мислење.

²⁵ P.S. Kohan, *Istorija stare grčke književnosti*, Izdavačko preduzeće „Veselin Masleša“, Sarajevo, стр. 119-120

3.6. Развојот на античката лирика: Хелада

Кон крајот на осмиот и почетокот на седмиот век пред нашата ера, магијата на епскиот поетски збор, неговата силина, почнува да бледнее. Се појавува Хесиод во чие епско дело под наслов „Дела и дни“ веќе се насира „ослободување“ од духот на херојската епопеја²⁶. Настапува ново време, со класни промени и превирања, настапува нова општествена реалност која „бара нови песни“. Сега поетот својот поглед го свртува кон неправдите што му се нанесуваат на човекот како поединец. И слушателите или читателите сакаат лирска поезија зашто во неа ги откриваат нивните лични доживувања и проблеми.

3.6.1. Поетот како лирски субјект на својата песна

Настапува период на економски неправди и на злоупотреба на власт, но во исто време тоа е период на освестување, кога човекот, индивидуата, се крева кон самоувереноста, кога се бара да се слушне гласот на поединецот и време кога почнува да ги искажува своите чувства кон сè што се случува во него и околу него. Не биле мали промени тие. Хесиод го иницира идеалот на работливоста, што укажува на нужноста од самопотврдување²⁷. Поетот реагира на неправдата и бара да се почитува правдата, за херојските дела. На сметка на тоа, се појавува смелоста да се зборува за современоста, за личните искуства, за маките на поединецот, за неговата љубов. Тоа е најважната преокупација на поезијата.

3.6.2. Појавата на првите лиричари

Седмиот век пред нашата ера го носи печатот на појавата на лириката. Во овој век се појавуваат првите лиричари, кои го усовршуваат лирскиот израз. Потоа следува брз развој на овој вид поезија. Така седмиот и шестиот век пред нашата ера претставуваат една од најбујните епохи на светската книжевност воопшто, но ги имаме и врвовите на лирскиот израз.

Време е кога поетите тргнуваат по можностите на песната за изразување на различните чувства и проблеми кои се поврзани со тагата, љубовта, жалта по умрениот, неправдата, патриотизмот. Тие стануваат пункт на сите овие елементи во кои се слеваат индивидуалните погледи на поетите, и тоа не само нивните. Со други зборови, на сцената на книжевноста на старите Хелени настапува лирската песна.

²⁶ Koloman Rac, *Antologija stare lirike Grčke, Razvitak lirskoga pjesništva u starih Grka*, Izdala Matica hrvatska, Zagreb 1916, стр. 11

²⁷ Милош Н. Ђурић, *Историја хеленске књижевности*, Завод за уџбенике и наставна средства Србије, Београд, 1971 год. Стр. 524

Уште нешто што влијаело врз појавата на лирската поезија е и големиот поход на Хелените од тоа време за основање на нови колонии по целото крајбрежје на Средоземното и Црното Море, потоа зацврстување на полисот како хеленска држава, што значи брз подем на хеленскиот свет во сите правци на животот. Во вакви услови, севкупниот развој, стопанството, а со тоа и општеството и сите уметности доживуваат процут.

4. Ерос во хеленската елегија

Најстариот лиричар – елегичар е Калин²⁸ од Ефес. Од неговите песни е сочуван еден подолг фрагмент, елегија, каде што тој ги охрабрува своите сонародници да се борат, кудејќи ги луѓето како можат така рамнодушно да седат кога во земјата има војна, зашто е гордост да се бориш со непријателот за татковината. Тоа е хомерски етос што се внесува во лириката. Во овие почетоци на лириката ги има чувствата на поетот, ја има љубовта за татковината и за семејството, значи го има индивидуализмот и имаме чувство на љубовта кон татковината. Но уште се држи атмосферата на епот.

По Калин на сцената на лириката се појавува Тиртај. И тој продолжува по патот на својот претходник. Тиртај вели дека кој ќе го даде животот за својот полис и за својот народ и татко, нему никогаш нема да му се заборава името, бесмртен ќе остане. И Тиртај ги проширува сфаќањата за етосот – неговиот идеал е да го слави јунаштвото во служба на татковината. Тие се првите ѕвезди на хеленската лирика. По нив хеленското лирско небо ќе се разубави и ќе се наполни со безброј поетски имиња.

4.1. Мимнерм: нема живот без Афродита

Прв што ќе „го сврти“ листот на поезијата кон нешто есенцијално друго од своите претходници е Мимнерм. Тој пишува за тагата и љубовта, значи се концентрира кон она што е област на Афродита, односно кон она што го предизвикува Ерос. Мимнерм припаѓа на едно време на транзицијата од епска на лирска поезија. И кај него хомерскиот дух е присутен кај еден дел од творештвото. Сочуван е фрагмент што говори за борба на Смирњаните против Лидијците²⁹, каде што слави еден борец што се пробивал низ редовите на непријателот. Но, неговите песни што носат свежина во тогашната лирика се љубовните. Поет на светската тага³⁰, како што е наречен елегичарот Мимнерм (втора половина на VII век пр.н.е.), пее со посебна драж за она што вечно го мачи човештвото: минливоста на животот и последиците што таа минливост ги влече зад себе.

²⁸ Милош Ѓурић,, *Историја хеленске књижевности*, Завод за уџбенике и наставна средства Србије, 1972, стр. 156

²⁹ Ibid. стр. 160

³⁰ Александар Гаталица, *Хеленска лирика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2003, стр. 26

Поезијата на Мимнерм има четири карактеристики: носталгија за изгубената младост, страв од брзата минливост на животот, страв и омраза кон староста и безвредност на животот без љубов. Сфаќањето на животот Мимнерм го сведува на антитезите младост-старост, убавина-грдост, минливост-вечност³¹. Изгубената младост во суштина треба да се сфати како изгубена љубов, која за поетот е синоним и суштина на животот. Кога човек ќе остари, станува млитав, без љубовна енергија и не е привлечен. Со други зборови, во староста, според Мимнерм, животот станува бесмислен. Затоа жали поради краткотрајната младост, за оној дел од животот кога човек ужива во даровите што ги дава божицата Афродита. По тој животен период, според него, сè некако станува безвредно. Во староста Афродита го заборава човекот и тогаш тој како и да не постои.

Сè е обвиено со тага кога човек е заобиколен од Афродита. Зошто, тогаш, да се живее? Еве што вели песната (Mimnermus fr. 1. 1-10):

τίς δὲ βίος, τί δὲ τερπνὸν ἄτερ χρυσῆς Ἀφροδίτης;
 τεθναίνην, ὅτε μοι μηκέτι ταῦτα μέλοι,
 κρυπταδίη φιλότης καὶ μείλιχα δῶρα καὶ εὐνή,
 οἷ' ἥβης ἄνθ<εα> γίνεται ἀρπαλέα
 ἀνδράσιν ἠδὲ γυναιξίν· ἐπεὶ δ' ὀδυνηρὸν ἐπέλθῃ
 γῆρας, ὃ τ' αἰσχρὸν ὁμῶς καὶ κακὸν ἄνδρα τιθεῖ,
 αἰεὶ μιν φρένας ἀμφὶ κακαὶ τείρουσι μέριμναι,
 οὐδ' ἀγὰς προσορῶν τέρπεται ἠελίου,
 ἀλλ' ἐχθρὸς μὲν παισίν, ἀτίμαστος δὲ γυναιξίν·
 οὕτως ἀργαλέον γῆρας ἔθηκε θεός.

I Нано

1.(1.)

Без Афродита пак златна, зошто се живот и радост?

Јас посакувам смрт, кога ќе згасне сласт,

Љубовна скришна, во постела дарови медени, слатки!

Колку ли голема жед, копнеж по младешки џут

Луѓе чувствуваат! Кога пак пристигне чемерна старост

³¹ Милош Н. Ђурић, *Историја хеленске књижевности*, Завод за уџбенике и наставна средства Србије, 1972, стр. 159

*Човек станува грд, носи некаков срам:
 Везден душа му мачат грижи, јадови, злини,
 Сончев гледајќи сјај, радост си нема страст;
 Станува тежок за млади, чест му нема кај жени.
 Таква воспоставил, ах, старост чемерна Бог³²!*

Каков восклик: *Што ми треба тој живот без Афродита златна!* И не само овој стих, туку целата песна е во согласност со она што се вика природа на човекот, со сите стремежи, стравови и страсти! Животот неосетно минува, како да ќе му летне ненадејно некоја птица на човекот од раце и се губи во непознати просторства.

Мимнерм мисли дека животот треба да биде по долг, оти после шеесетгодишната возраст се е мака. Да се присетиме на овие стихови (Mimnermus fr. 6.):

*αἰ γὰρ ἄτερ νοῦσων τε καὶ ἀργαλέων μελεδων<έω>ν
 ἐξηκονταέτη μοῖρα κίχοι θανάτου,
 6.(6.)
 Камо таа среќа – без болка и тегобни грижи,
 Шеесетгодишен век судба да прорече, смрт!*

Се работи за силен извик, за протест каде се крева гласот на поетот до олимпските височини преку кој се прикажува и се критикува парадоксалноста на трансформацијата на животот во „брзи чекори“ од енергија до млитавост. Ако животот е така краток и згора на тоа го следат како неизбежна сенка толку несакани промени, тогаш, според поетот, подобро е да се умре на шеесет години, отколку да се трпат сите последици што ги носи староста. И тука, меѓу овие мисли, како и секаде во поезијата на овој поет, се крие Ерос, кој инсистира да ја владее минливоста на животот.

Афродита (односно Ерос) е совршена слика на животот. Без неа, сè е пропаст, сè е ништо. Александар Гаталица вели дека Мимнерм веројатно е првиот поет на депресијата и претходник на Хелдерлин³³. Од друга страна, Елена Колева забележува: „Мимнерм е првиот лирски творец на познатиот хеленски идеал – *καλοκάγαθία* (калокагатхија), совршенството на *ἁρμονία* (хармонијата) на убаво и добро, доблесно, благородно, естетичко-

³² Препевот на стиховите на хеленската лирика се на Елена Колева, *Антологија на хеленската лирика*, Зумпрес, Скопје, 1996

³³ Александар Гаталица, *Хеленска лирика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2003, стр. 27

етички идеал, спој на внатрешна и надворешна изграденост, симетрија и складност во едно цело“. Колева понатаму додава дека сладострасната елегија на Мимнерм е исклучок во видот. Елегијата има, пред сè, полисна, државотворна, етичка суштина. Поинаку е кај Мимнерм.

Мимнерм е првиот поет од европската поезија кој цел еден елегиски циклус ѝ посветил на својата сакана. Се мисли дека тој бил вљубен во авлеткиската Нано, за која пишувал и чие име стои во насловот на неговата книга. Така овој лик станува претходник на Лезбија, на Делија, на Кинтија, а подоцна и на Беатриче на Петрарка, и на други славни љубовници. Еве уште еден доказ за успешната еротика на Мимнерм.

Славењето на младоста, жалта поради брзината со која минува таа младост и „паѓање“ во безизлезната бездна на староста, доволно зборуваат дека Мимнерм го прави првиот одлучен чекор во еротиката. Љубовта е иманентна на неговиот поетски израз³⁴. Јасно е дека поетот нема друг избор. Тоа е неговата природа. Меѓу сите стихови како да сирка желбата да се љуби низ поголем временски период.

τίς δὲ βίος, τί δὲ τερπνὸν ἄτερ χρυσῆς Ἀφροδίτης (Mimnermus fr. 1. 1)

Без Афродита златна, зошто се живот и радост...

Посредно Мимнерм „говори“ за фактот дека во една индивидуа еднакво живеат две спротивности: Ерос и Танатос, иако Танатос не се спомнува. Ако нема живот без Афродита, што е друго тоа ако не Танатос. Мимнерм, на некој начин, му дава предност на Ерос, на животот. Овој поет влијаел врз некои хеленски и хеленистички поети. Него најмногу ќе го цени подоцна римскиот поет Пропертиј, кој за него вели: „Повеќе Мимнерм вреди во љубовта отколку Хомер“³⁵.

Во книжевноста на Средниот век во Европа, Ерос е запоставен. Предност ќе му се даде на смртта (Танатос) како закана ако не се почитуваат новите правила и „докажување“ дека овостраниот, земскиот живот е безвреден, дека блаженството нè чека од другата страна. „Маките“ на Мимнерм „од Афродита“ ќе „продолжат“ кај големиот персиски поет Омар Хајам од XI век чија поезија носи силен еротски печат. Со појавата на Хуманизмот и Ренесансата во Европа, пак ќе се пишува за љубовта сè до појавата на симболизмот.

³⁴ Никола Страјнић, *Стари грчки лиричари*, Каирос, Сремски Карловци, 2001, стр. 40

³⁵ Ibid., стр. 160

Вреди да се каже и ова за Мимнерм: неговиот Ерос е хетеросексуален. Така изгледа барем од сочуваните стихови.

4.2. Теогнис: Ерос, дел од традиционалната пајдеја

Ерос ќе биде значаен дел од творештвото и на елегичарот Теогнис. Некои допирни точки со поезијата на Мимнерм наоѓаме во дел од стиховите на аристократот Теогнис, поет што тоне во песимизам поради пропаста на аристократијата и кој со сите сили сака да го воздигне аристократскиот морал што е во длабока криза. Смело ги напаѓа другите општествени слоеви кои почнуваат да се збогатуваат по брзото основање на нови колонии од страна на неговиот полис – Мегара и по доаѓањето на власт на демократите од тоа време.

Од него се сочувани 1389 стихови, поделени во две книги³⁶. Овие стихови не претставуваат органска целина, но интересни се како морално-политички совети наменети за неговите пријатели, особено за младиот Кирно, на кој му се обраќа како на штитеник. Теогнис инсистира дури и да ги прикаже како единствено исправни своите ставови и чувства.

Теогнис смета дека само аристократите се способни за политика и власт. Ним им е одредено да бидат и богати. Тој му се обраќа на својот *ἐρώμενος*, Кирно: „Никогаш ниту еден град благородниците, Кирно, го немаат срушено, туку пониските луѓе кога ќе ги зафати беснило на алчноста; тие го расипуваат народот и законот го предаваат на беззакониците и тоа сè за своја власт, поради своите користи; не надевај се дека таков полис долго време ќе има ред, па нека има сега длабок мир. Нема спас, ако еднаш на пониските луѓе им се омили користа, на народот тоа може да му донесе голема штета. Оттука произлегуваат и буните и братоубиствата и самодршците...³⁷.

Полн со гнев против луѓето од „пониските“ општествени слоеви, како што се гледа, Теогнис станува покроток кога пее за младоста и љубовта, како и за безвредноста на староста. Во овие погледи е сличен на Мимнерм.

Паῖ, σὺ μὲν αὐτῶς ἵππος, ἐπεὶ κριθῶν ἐκορέσθης,
 2.1250 αὖθις ἐπὶ σταθμοὺς ἤλυθες ἡμετέρους
 ἠνίοχόν τε ποθῶν ἀγαθὸν λειμῶνά τε καλόν
 κρήνην τε ψυχρὴν ἄλσεά τε σκιερά. (Theognis 2.1249-1252)

³⁶ Милош Ђурић, *Историја хеленске књижевности*, Завод за уџбенике и наставна средства Србије, 1972, стр. 166

³⁷ Ibid. стр. 169

᾽Ὀλβιος, ὧι παῖδές τε φίλοι καὶ μώνυχες ἵπποι
 θηρευταί τε κύνες καὶ ξένοι ἀλλοδαποί.
 ὅστις μὴ παῖδάς τε φιλεῖ καὶ μώνυχας ἵππους
 καὶ κύνας, οὐποτέ οἱ θυμὸς ἐν εὐφροσύνῃ. (Theognis 2.1253-1256)

Ἦ παῖ, κινδύνοισι πολυπλάγκτοισιν ὁμοῖος
 ὀργῆν, ἄλλοτε τοῖς, ἄλλοτε τοῖσι φιλεῖν. (Theognis 2.1257-1258)

Ἦ παῖ, τὴν μορφὴν μὲν ἔφους καλός, ἀλλ' ἐπίκειται
 καρτερός ἀγνώμων σῆι κεφαλῇι στέφανος·
 ἰκτίνου γὰρ ἔχεις ἀγχιστρόφου ἐν φρεσὶν ἦθος
 ἄλλων ἀνθρώπων ῥήμασι πειθόμενος. (Theognis 2.1259-1262)

Ἦ παῖ, ὃς εὖ ἔρδοντι κακὴν ἀπέδωκας ἀμοιβήν,
 οὐδέ τις ἀντ' ἀγαθῶν ἐστὶ χάρις παρὰ σοί·
 οὐδέν πώ μ' ὦνησας· ἐγὼ δέ σε πολλάκις ἤδη
 εὖ ἔρδων αἰδοῦς οὐδεμιῆς ἔτυχον. (Theognis 2.1263-1266)

Παῖς τε καὶ ἵππος ὁμοῖον ἔχει νόον· οὔτε γὰρ ἵππος
 ἠνίοχον κλαίει κείμενον ἐν κονίῃι,
 ἀλλὰ τὸν ὕστερον ἄνδρα φέρει κριθαῖσι κορεσθεῖς·
 ὧς δ' αὐτῶς καὶ παῖς τὸν παρεόντα φιλεῖ. (Theognis 2.1267-1270)

*...Повторно доаѓаш, момче, на нашиите јасли, та Копнеж
 Имаш за јавачот цврст, алчен за ливадски крај, -
 Извор посакуваш студен, росни и сенчести гори.*

*Блажен е оној кој има пријатели млади, и коњи,
 Притоа – трагачи пци, гостин од туѓина мил.
 Оној кој не сака деца и еднокопитни животни
 Ако си нема ни пес, радост не чувствува тој.*

Момче, сличен на хишници птици, - јастреби диви,

Копнеж насочуваш ти, везден кај некој друг!

*Момче, со прекрасно тело си роден, но на глава имаш
Венец без мириси, див, тврд и неразумен дух!...*

*Момче, нарав ти имаш во гради на устремен јастреб
Послушен често на маж којшто те мами со збор.*

*Момче, ти неблагодарност враќаш наспроти добро!
Немаш ти никаква смисла за нежност и драж;
Од тебе никаква милост! Често добро правејќи –
Сметав напразно јас дека ќе чувствуваш долг.*

*Младеж и коњи слична имаат нарав, зашто
Не ќе се сожали коњ ако го бутне во прав
Јавачот, туку веднаш назобан, друг ќе си носи;
Токму така и млад има куд!*

Еве, горните стихови сведочат за определбите на поетот да поучува. Има во неговите творби и лирски жар, занес, страст. Се гледа како му се обраќа на момчето. И тоа говори дека неговиот Ерос е дел од традиционалната тогашна пајдеја³⁸. Изгледа дека Теогнис не е наклонет кон жените. Кога зборува со Кирно, го изразува своето мислење за бракот и смета дека брачната врска е непожелна. Копнее по момчињата. Сака тој убави, но и добри³⁹, иако нема доверба во нив. И, не е задоволен со нивниот карактер, па сака и да ги воспитува, што е и цел на пајдеја.

Ете, стожер на лириката на Теогнис е копнежот по момчето Кирно. Неговите стихови сведочат за симпозиумска атмосфера, односно за поезија што се пеела на собири и гозби.

Поголемиот дел од песните сочувани под името на Теогнис се едноставни. Тие ги пренесуваат личните ставови на својот творец или на други автори кои, според Кохан, ја штителе аристократската традиција и додавале стихови, криејќи се зад името на Теогнис.

³⁸ Елена Колева, Хеленска лирика, предговор, Зумпрес, Скопје, стр. 57.

³⁹ Michael Schmidt, *The first Poets (Lives of ancient greek Poets)* Alfred A. Knopf, New York, 2005, стр. 190

Песната на Теогнис талка низ „патеките“ на аристократската етика, педагогија и Ерос и на упорноста на авторот само тој да биде во право. Сака неговиот суд да биде завршен збор на проблемот за кој зборува.

Во поезијата на Теогнис разликуваме два аспекти на поетскиот израз: лирскиот во кој се одразува индивидуалноста на поетот со своите чувства, особено еротските чувства што ги има кон Кирно и дискурзивниот во кој се објаснуваат етичките начела, кои се произлезени од аристократскиот морал. Неговите стихови претставуваат и своевиден документ за општествените односи на античка Хелада, во прв ред, за радикалниот аристократизам.

5. Ерос во јамбографијата

Постои еден мит за јамбографијата. Тој вели дека јамбографијата го добила своето име од Јамба, една служителка на елеусинскиот крал, Келеј. Според митот божицата Деметра, преобразена во стара жена, барајќи ја својата ќерка која била грабната од Ад, се сретнала со Јамба, која била весела жена. Јамба ја забавувала својата гостинка со своите шеги. Интересно е што во островот Парос е славен многу култот на Деметра. Таму во чест на Деметра имало слави во кои луѓето се шегувале меѓу себе. Потоа островот стана познат по поетот Архилох, најголемиот јамбограф.

5.1. Архилох: страсен еротски израз

Еден голем поет што се јави рано на книжевната сцена на стара Хеллада, во првата половина на седмиот век и кој во поезијата го воведо јамбот, е Архилох. Како секоја добра поезија, фрагментите на Архилох секогаш треба да се читаат со особено внимание, за да може да се долови смислата, да се дофати фината нитка на иронијата, како важен елемент на убавата лирика. Неговата песна ни доаѓа од далечни времиња, но во сите сочувани стихови суни креативната моќ и се чувствува свежината на посебен поет од старогрчкиот книжевен космос.

Архилох се смета за прв чист лиричар на стара Хеллада и воедно, за еден од најголемите. Неслучајно, Вилијам Харис за својата студија се определува за насловот „Архилох, прв поет по Хомера“⁴⁰.

Во исто време треба да се истакне дека фрагментите, кои, за среќа, им одолеале на вековите и стигнале до нас говорат дека времето уништило цело едно поетско богатство, кое можеби би претставувало голема школа за идните поетски генерации, па и мислителите и за кое богатство упатените во поезијата жалат. Но и тоа што останало носи предизвик што те принудува да му пријдеш со големо внимание, задоволство и почит. Така во повеќекратното читање, по внимателно „прелистување“ на стиховите, односно на фрагментите, пред нас се отвора неверојатен духовен хоризонт, умствена сила и убавина што нè изненадува, ако го имаме предвид времето кога е создадена оваа поезија. Се среќаваме со невообичаен поетски глас од далекиот седми век пред нашата ера.

Има невидена поетска густина во оваа поезија: чиста лирика, силен индивидуализам и нов тематски израз. Уште нешто: јазикот што ги беше зацврстил темелите на хомерското

⁴⁰ William Harris, Archilochus, First Poet after Homer <http://community.middlebury.edu/~harris/Archilochus.pdf>,

пеење, Архилох го става пред ново искушение. Никола Страјниќ за него би рекол дека пророчки навестува, промовира нов храм на зборот, а Архилох е првосвештеникот на тој храм⁴¹. Архилох и самиот во својот прв епиграм тврди дека е свештеник на Арес (Енијалиј), но во исто време вели дека е зналец на „љубениот дар на Музите“.

Времето покажа дека тој остана да се памети како голем свештеник на Музите, а не и свештеник на Арес.

Кој е овој зачудувачки поет? Кој е Архилох?

Од неговите сочувани фрагменти дознаваме дека бил мелез, син на робинка по име Енипа, додека татко му Телесикле бил свештеник и припаѓал на аристократско семејство кое водело грижа за култот на Деметра во Парос. Од истите извори имаме информации дека судбината не му била наклонета, иако бил аристократ. За жал, бил принуден да минува бурен, немирен живот, полн со маки и авантури, од кои излегувал со трауми. Првиот тежок удар го почувствувал кога го изгубил својот имот, па морал да го напушти родниот крај, заминувајќи во Тасос, со надеж дека таму ќе се извлече од неволјата во која се нашол. Не му успеало. Потоа отишол да се бори како платеник за војската на Тасос, против Тракијците. И во овој обид не успеал да се извлече од неволјите. Се вратил во Парос со горко искуство што ќе го пренесе во своите стихови. Потоа поетот бил принуден да оди пак во војна против Наксос, каде што бил убиен од некојси Калонда, чие име останало зачувано од заборавот само поради убиството на великиот Архилох. Својот двоен живот на војник и поет го опишува во следниве стихови:

Archilochus 1 D. 1 W.

εἰμί δ' ἐγὼ θεράπων μὲν Ἐνυαλίῳ ἄνακτος
καὶ Μουσέων ἐρατὸν δῶρον ἐπιστάμενος.

Свештеник јас сум на вожд Енијалиј, силниот Арес,

Сепак го познавам јас дарот на Музите драг.

Сета оваа судбина поетот ќе ја разлее во прекрасна поезија, неверојатно оригинална, која врие од страсти, љубов, гнев и болка. Архилох бил пречувствителен. На навредата одговара со лута критика:

⁴¹ Nikola Strajnić, Haire, 1990, стр. 23

Животот на војник и поет го опишува во следниве стихови:

Archilochus 66 D. 126 W.

..... ἔν δ' ἐλίσταμαι μέγα,
τὸν κακῶς <μ' ἔ>ρδοντα δέννοισ' ἀνταμείβεσθαι κακοῖς.

..... *Едно главно знам*
Кој ми стори злобно нешто ќе му вратам зло за зло!

Во тој контекст, Архилох во фрагментот 95 го исмејува Ликамб, таткото на својата поранешна свршеничка. Го прашува него кој му го растроил умот, та станал смешен за сите луѓе? Како може да му се случи на виден човек таква грдна работа? Тоа се прашањата, но во стиховите овие прашања добиваат посебна тежина. Тие се чувствуваат како стрели упатени кон непријател кој му нанел страшна болка во душата. И поради тоа, се говори дека Ликамб заедно со ќерка му Небула биле „разоружени“.

Она што е важно во овие стихови е бунтот. Поетот се бунува, протестира против неправдата. Силен е неговиот протест, во прв ред, против тогашните морални норми.

Тоа е фигуративната страна на поетското „оружје“, што значи дека не станува збор за никаков оружен конфликт, туку во прашање се бујните чувства на поетот, а во прв ред чувствата поттикнати од Афродита. Се работи за Ерос, за љубовта на Архилох што ја чувствувал кон Небула, за една страсна љубов која била насилно прекината. Во исто време и за горчината која настапила кај поетот поради тоа.

П. С. Кохан зборувајќи за оваа љубов вели: „Архилох љубовта што му го има прободено срцето му ја има одземено светлоста на очите, му ја има ограбено силата и радоста во градите“⁴²...

Убаво забележува Никола Страјниќ кој вели дека во поезијата на Архилох во близина живеат Танатос и Ерос. „Тие постојано го слушаат гласот еден на друг“.⁴³ Еве како пее за копјето, со кое го минувал животот како наемник, кое изгледа како да е самиот

⁴² P. S. Kohan, *Istorija stare grčke književnosti*, Izdavačko preduzeće „Veselin Masleša“, Sarajevo, 1971 стр. 115

⁴³ Никола Страјниќ, *Стари грчки лиричари*, Каирос, Сремски Карловци, 2001, стр. 14

Танатос кого поетот го носи во свои раце и го влече со себе и како да е копјето Танатос кој го чека мигот да го однесе поетот во темнината на Адот:

Archilochus 2 D. 2 W.

ἐν δορὶ μὲν μοι μᾶζα μεμαγμένη, ἐν δορὶ δ' οἶνος
Ἴσμαρικός, πίνω δ' ἐν δορὶ κεκλιμένος.

*Јачмено лепче на копје, на копје пијам јас вино,
Слатко, од измарски крај, потпрен на копје во блен.*

Од друга страна, на поетот му нуди рака Ерос, кој го држи цврсто врзан со силни страсти за Клеобула. Архилох копнее за убавината на својата сакана и со малку зборови го создава нејзиниот убав портрет на мила девојка, која со гранка мирта се насмевнува, а косите на плеќи расфрлени мирис на мирта шират. Толку е убава девојката што и старците би се занесувале по неа. И како да не се сака таква девојка?

Поубаво да ги проследиме следниве фрагменти кои ја опишуваат саканата на поетот:

Archilochus 24 D. 38 W.

οἴην Λυκάμβεω παῖδα τὴν ὑπερτέραν

Archilochus 25 D. 30+31 W.

ἔχουσα θαλλὸν μυρσίνης ἐτέρπετο
ρόδεης τε καλὸν ἄνθος, ἣ δέ οἱ κόμη
ῶμους κατεσκίαζε καὶ μετάφρενα.

Archilochus 26 D. 48 W.

τροφὸς κατῆ[γεν] ἐσμυριχμένας κόμην
καὶ στῆθος, ὡς ἂν καὶ γέρων ἠράσσατο.

*Ликамбова си красна ќерка премила!
Држејќи гранка мирта се насмевнува
Со пупка ружа росна. Дивна коса, пак,
Врз нити плеќи фрла сенка мирисна.
И старец в мечта, в занес паѓа копнежлив.*

Тоа се стихови што ни даваат красен опис на девојка во најубавите години. Зборуваат за невиден Ерос кој се појавува во поезијата на пространството на хеленскиот јазик од седми

век пред нашата ера. Аница Савиќ-Ребац истакнува: „Архилох не ги бара својата страст и образложение ниту поетскиот израз во божественото“⁴⁴. Тоа значи дека Архилох, кога станува збор за љубовта, не води грижа за боговите. Наместо да побара засолниште зад митот, зад божеството, тој излегува сам на „мегдан“, го „фрла“ оружјето и се бори со својот јазик, со своите зборови и ја крева својата поетска тврдина на љубовта, без да бара помош од Афродита или кое било друго божество. Тоа е вистинска страст. Портретот на Клеобула е реализиран само со неколку збора, чеховски портрет, би рекле. Многу еротизам има во овие стихови: нејзината рака се подразбира дека е нежна. Таа нежност се украсува со цвет од мирта и трендафил. Убавината расте. Потоа следува привлечната насмевка, а со бујните коси расфрлени на плеките и насекаде, таа фрла сенка мирислива. Кој не би копнеел по неа?

Поетот пред нас создава еден космос, еден бескрај кој, на некој начин, станува синоним на женската убавина, односно на силата што ја предизвикува Ерос и ние стануваме дел од оваа неверојатна убавина. Тука, на некој начин, овој космос нè потсетува на бескрајот кој се создава кога се раѓа Атина. Насекаде сведоците на атмосферата се опкружени со убавина. Се чини дека татни ехото на искрените зборови кои се креваат полни со љубов, но и силата на бунтовниот поет пристигнува до нас во хармонични бранови. Тие зборови се полни со жар, копнеж по љубената жена која се насмевнува онака благо, како некоја Мона Лиза.

Вилијам Харис мисли дека во овие љубовни татнежи во стиховите на Архилох се провлекува и една добра доза омраза⁴⁵, чувство што ја следи љубовта како сенка низ вековите. Таа омраза довела до легендата што вели дека Ликамб со Необула не можеле веќе да живеат зашто многу биле осрамотени од поетот, па извршиле самоубиство. Тука повторно има игра помеѓу Танатос и Ерос. Така Танатос демне зад грбот, не дозволува Ерос да владее бескрајно. А и Ерос не е некој мил бог, ќе забележи Страјниќ, туку божество на крвта⁴⁶. Тој, би рекле, ги пали страстите, прободувајќи ги луѓето со своите стрелички и ги остава „да крвават“, односно така и му помага на Танатос. Тоа се кривините на животот.

⁴⁴ Аница Савиќ Ребац, , *Претплатонска еротологија*, Књижевна заједница Новог Сада, 1984, стр. 82

⁴⁵ William Harris, *Archilochus, First Poet after Homer*, Middlebury College, стр. 97.

⁴⁶ Никола Страјниќ, *Стари грчки лиричари*, Каирос, Сремски Карловци, 2001, стр. 14

Уште нешто за погледите на Архилох за Ерос, а што е поврзано и со односот на хеленското општество од седмиот век пред нашата ера: како тој гледа на проституцијата? Има два стиха кои даваат интересно објаснување, а кои ги коментира Харис⁴⁷:

Archilochus 15 D. 331 W.

συκέη πετραίη πολλὰς βόσκουσα κορώνας
εὐήθης ξείνων δέκτρια Πασιφίλη.

*Смоквата на карпа храни цела толпа (е како)
проста Пасифила која прима туѓинци.*

Интересна е оваа метафора, смоква што на неплодна земја со карпи ги задоволува потребите на толпата секој ден и потоа има и за другите. Тоа, во суштина, е споредба со простата или можеби „добродушна“ Пасифила (чие име значи „сакана од сите, сакана со сите“), како сакана на секој маж, допуштајќи си да биде со сите и повторно да има енергија и за други и други. И таа е како смоквата што ги издржува бурата и алчните луѓе⁴⁸.

Метафората за која зборува Харис не е нешто што приговара, што куди и ја напаѓа проституцијата. Напротив, таа на некој начин дава опис на односот на општеството од времето на Архилох кон оваа појава која, како што забележува овој автор, почнува да се смета како општествено зло дури во деветнаесеттиот век.

Поезијата на Архилох е силна, украсена со храбар исказ и натопена во емоции на таков начин што секој човек во секое време ќе ги прифати како сопствено доживување. Во тие малку стихови доживуваме пространи внатрешни пејзажи во кои се слушаат најразлични мелодични тонови и во кои се гледаат разнобојни камчиња од кои се прави сложениот мозаик наречен живот, каде што централно место има човекот со своите маки, со своите болки, со својата иронија и со своите рани од стрелите на Ерос. Според тоа, „ангажманот“ на Архилох треба да го бараме во светот на поетот полн со сништа и во бунтот на интелектуалецот кој секогаш мора да ја каже вистината. Тој свет, светот на

⁴⁷ William Harris, „Archilochus, First Poet after Homer“ <http://community.middlebury.edu/~harris/Archilochus.pdf>, стр. 100

⁴⁸ Ibid. стр. 101

поединецот, составен од чувства, е позначаен од сите морални кодови и правно-политички правила.

Овие негови мисли се докажуваат како исправни и во ова наше време: Татковина да, но пред тоа слобода на личноста и добросостојба на човекот.

Архилох е првиот смел и посебен индивидуалист кој не се грижи за традицијата. Проф. Елена Колева вели дека Архилох е поет што проговара страшно и жестоко во јас-форма. Како што истакнува таа, во поезијата на Архилох се содржи сета чувствена лирска миметика - од тага и љубовна болка и озлобеност, до достоинствен вознес и потсмев.⁴⁹ Проф. Весна Томовска, од друга страна, цитирајќи го Френкел, вели дека хеленските лирски поети не сакаат да го привлечат вниманието со искажување на сопствените лични чувства, туку врз еден пример да го покажат она што е темелно⁵⁰... Тоа значи дека овие поети сакаат нивната поезија да ја добие универзалната димензија, да ја чувствуваат сите како нивно доживување.

Сè на сè, сочуваните стихови на Архилох сведочат за поет од голем формат. Главната карактеристика на поезијата на Архилох треба да ја бараме во тврдењето на Езра Паунд кој вели дека поезијата е најзбиен вид вербално изразување⁵¹. Ако е така, Архилох со тие малку сочувани стихови ни има оставено дело кое е значајно и содржајно. Тоа се должи на неговата умешност да ги организира зборовите да бидат во служба на неговите идеи. Неговите фрагменти од голема поезија го отвораат патот по кој ќе се развие западното мислење. Ова го забележува и Милош Ѓуриќ кога зборува за стиховите на Архилох.

⁴⁹ Елена Колева, Антологија на хеленската лирика, предговор, вовед и препев од старогрчки, Зумпрес, 1996, стр. 65

⁵⁰ Весна Томовска,, *Хорот и хорската лирика во грчката трагедија*, докторска дисертација, Семинар за класични студии, Скопје 2003, стр. 87

⁵¹ Sreten Marić; Đorđije Vuković, *Radanje moderne književnosti - Poezija*, Nolit, Beograd, 1975, стр. 284-285

6. Ерос во меликата

Кон крајот на седмиот и на почетокот од шестиот век на островот Лезбос, односно во Митилена, главен град на островот, се појавува еден друг поетски правец – *мелика*. Меликата е чиста лирика, која била придружувана со барбитос. Лезбос бил познат по слободата што ја имале не само мажите туку и жените, една „слобода каква што жената немала нигде во Хелада“⁵². Милош Ѓуриќ наведува дека врз развојот на меликата влијаело и тоа што на Лезбос главен предмет на наставата, покрај гимнастиката, била и музиката. Музиката уживала голем углед во Митилена и нејзината популарност ја истакнува и Сапфо кога вели: „Одличен како лезбоски пејач меѓу странци“⁵³.

6.1. Силната лирска тројка: Алкај, Сапфо и Анакреонт

Митилена му има подарено на поетскиот свет двајца великани: Алкај и Сапфо. За нив П.С. Кохан вели дека тие се најголемите лиричари на Лезбос, а можеби, и на цела Грција.

Поезијата на Лезбос е феномен. Таа претставува вистински темел на западната поезија, и претставува придонес што не може да се заобиколи во ниту една антологија. Алкај, а особено Сапфо ќе останат да ги интригираат сите книжевни истражувачи од сите времиња. Јасни, блескави и убави во опишувањето на внатрешниот индивидуален свет, песните на овие двајца поети се извонредни примери на чиста лирика.

На овие двајца великани потоа ќе им се придружи уште еден посебен поет во чие творештво Ерос ќе завземе централно место. Тоа е Анакреонт. Со него е заокружена меликата. Неговата поезија е симпозиумско-еротична и целиот е нурнат во атмосферата на Ерос и Дионис.

⁵² Милош Ѓуриќ, *Историја хеленске књижевности*, Завод за уџбенике и наставна средства Србије, 1972, стр. 188

⁵³ *Ibid.* стр. 188

6.2. Алкај: слатка Сапфо, сакам нешто да ти шепнам

Алкај живеел во втората половина на VII и првата половина на VI век пред нашата ера. Припадник на аристократијата, тој како и Теогнис се борел за својата класа. За разлика од Теогнис, кој останува тврдокорен и советувајќи го младиот Кирно, се задржува речиси секогаш фанатично во одбрана на интересите на аристократијата, Алкај е поинаков карактер и темперамент. Алкај бил и борец, но бил и хедонист. Станува партиски војник на својата класа, но воедно сака и да ужива во виното и во даровите на Афродита. Како современик на Сапфо, се мисли дека ѝ предложил љубов на големата поетеса, но Сапфо го одбила.

Alcaeus fr. 55:

θέλω τι εἰπῆν, ἀλλά με κωλύει
αἰδώς,

Sappho fr. 28

αἰ δ' ἦρχες ἐσθλῶν ἴμερον ἢ καλῶν
καὶ μή τι εἰπῆν γλῶσσ' ἐκύκα κακόν
αἰδώς κέν σε οὐκ εἶχεν ὄμματ',
ἀλλ' ἔλεγες περὶ τῷ δικαίῳ.

Алкај до Сапфа:

*Чиста, ти темнокоса, слатка Сапфа
Сакам да ти шепнам а срам ми пречи!*

Сапфо до Алкај:

*Да имаш стремеж добро да кажеш ти,
Ни уста би ти зачнала срамен збор
Ни свенлив поглед не би спуштил,
Реч според правда и чест би рекол!*

Алкај бил свесен дека животот е најголемата вредност на човекот. Тој учествувал во неколку битки, но веројатно бил многу внимателен. Еднаш, наоѓајќи се во неволја, и тој

постапил како и Архилох пред него, фрлајќи го штитот во борба и потоа избегал⁵⁴. Тие двајца и во омразата се слични. Како што Архилох го мразел Ликамб, со таква жестина и Алкај ги мразел политичките противници.

Кохан забележува дека тргнувајќи од малкуте сочувани стихови, тешко е да се создаде некоја претстава за книжевниот портрет на Алкај, но од тоа што стигнало до нас може да се заклучи дека во политичката поезија на Алкај повеќе има поезија отколку политика и во нив се чувствува тагата на човек кој префинето чувствува и мисли, отколку омразата на претставник на партија⁵⁵. Мотиви од граѓанската војна во Лезбос среќаваме во неговите стихови. Тој пее за оружјето што било подготвено од страна на востаниците и повикува на војна против тираните. Смртта на еден од нив го инспирира да напише песна во која се нагласува радоста зашто противничката партија останува без еден од своите водачи. „Сега“, вели поетот, „треба да се опиеме, па и со сила, зашто исчезна Мирсила“. Алкај не е сигурен во утрешнината, затоа својот роден град го опишува како брод кој плови во море следен од „борбата на ветриштата“. Тоа е убава метафора за државата која често паѓа во рацете на неодговорни политичари.

Иако неговиот поетски израз е признат и дотеран, било кога пее за општествените превирања, било кога пишува за виното, па и за други теми, акцентот може да се стави на неговата љубовна поезија. Хоратиј го фали поетот како пеел за Венера и за момчето што го придружува насекаде.

Алкај напишал десет книги, но од тоа се сочувани малку фрагменти. А на фрагментите на љубовните песни им претходат стиховите посветени на Сапфо.

Сочуваните стихови и фрагменти сведочат дека Алкај, пред сè, бил голем поет и естет, политичар и како што беше речено, хедонист. Покрај тоа, се гледа креативната моќ на овој поет, кој е современик на големата Сапфо, со која стои во ист естетски ранг. За жал, малку има сочувано негови стихови за љубовта. Но, во трите сочувани стихови посветени на Ерос се чувствува силината на неговиот поетски збор како татни, откривајќи го авторот како поборник на богот на љубовта.

⁵⁴ Милош Ѓурић, *Историја хеленске књижевности*, Завод за уџбенике и наставна средства Србије, 1972, стр. 189

⁵⁵ P. S. Kohan, *Istorija stare grčke književnosti*, Izdavačko preduzeće „Veselin Masleša“, Sarajevo, str. 128

Посебни се неговите описи на природата, а што се однесува до љубовната поезија, тој пишувал повеќе за момчиња. За љубов спрема жените не се сочувани фрагменти. Ако се навистина неговите стихови упатени до Сапфо, тогаш веројатно пишувал и други љубовни песни посветени на жена или жени. Штета што не се сочувани.

6.3. Сапфо: да се живее од љубовта и за љубов

Ако ја сакаш сржта на поезијата, оди кај Сапфо

Езра Паунд

Сапфо, оваа „Десетта Муза“ (како што ја нарекувал големиот философ Платон), принцезата на лирската поезија на античкиот свет, била свесна за својата креативна моќ. Сигурна сум дека некој ќе се сети на мене подоцна, рекла таа. А на една своја конкурентка со скромни поетски можности Сапфо ѝ предвидува изгубена иднина: *Ќе умреш... Но нема да те паметат... Зашто не си берела трендафили на Пиерија* (Пиерија, „родното место“ на Музите, м.з.). Ние ги слушаме тоновите на прекрасните стихови на Сапфо, зашто се воодушевуваме на маестралниот јазик на поетесата, на неверојатната умешност и уметност⁵⁶ на зборот, иако судбината била многу шкрта во сочувувањето на нејзината оставина. Во фр.150 изгледа дека Сапфо ја укорува својата ќерка која плаче поради нејзината природна смрт што неизбежно ќе се случи, со зборовите што подоцна ги употребил Сократ за да ја смири својата хистерична жена Ксантипа да не плаче гласно за смртта која му се приближувала: „Не е убаво да се плаче во домот каде што живеат служителите на Музите⁵⁷...“.

Многу, многу подоцна, две илјади и шестотини и повеќе години, еден голем европски поет на дваесеттиот век, Езра Паунд ќе рече: *Ако ја сакаш сржта на поезијата, оди кај Сапфо* и така со оваа мисла ќе се докаже пророштвото на поетесата од Лезбос дека правот на заборавот нема да го покрие и сокрие нејзиното име. Се разбира, и нејзината поезија. *Куката на Сапфо*, вели проф. Елена Колева, *е прва философска градина, независен свет каде што се култивира духовниот хедонизам; градината на Сапфо е „Дом на свештеничките на Музите“*, *можеби единствениот храм на Музите многу време пред*

⁵⁶ Michael Schmidt, *The first Poets (lives of ancient greek poets)*, New York, 2005, стр. 176.

⁵⁷ Ibid. стр. 182

*александрискиот Мусејон. И во оваа градина Сапфо, дури и пред Платон (на овој градител на најголемиот храм на убавината и прекрасните градини на Ерос на страниците на Гозба и Фајдрос), живееше со култот на убавината што ја култивираа Хелените. Нејзините ученички кои учеа како да ги слушаат Музите, како да се забавуваат по примерот на Харитите и како да ѝ се молат на величествената Афродита да им подари телесна убавина, но во прв ред духовна убавина, стануваат „ликови“ на прекрасните лирски стихови на својата учителка, на вечната принцеза на поезијата. А таа, како што истакнуваат познавачите на книжевноста на антиката, била за нив повеќе од мајка, зашто мајката им ја подарила само живоста на телото, што е минлива и овоземска, додека таа им ги подарувала душата и внатрешното азно на животот што нема крај. Сапфо како немирна душа, како творец богат со фини чувства, до чии уши секогаш стражареле Музите, имала што да им подари и што да ги научи своите ученички, затоа ги третираше како свои духовни деца и ете, токму поради ова и таа со право самата се смета за нивна духовна мајка. Веројатно од нејзината градина излегле значајни книжевни творци, но од многуте векови што поминале, со многу војни, природни катастрофи и човечко невнимание, судбината сакала меѓу ѕвездите да се крене само името на Учителката, а не и на ученичките. Остана гордо меѓу малкуте сочувани стихови кои блескаат низ мракот на минатото, откривајќи ја убавината на животот виден од аголот на тогашната жена. Зборувајќи за меличката поетика, проф. Елена Колева, меѓу другото, забележува: *...изгледа засекогаш е изгубен богатиот логос (иако сè уште се откриваат стари папируси од библиотеките во песоците на пустините); но за среќа е сочуван мал број богатство од мудрости и ситни фрагменти, дури и од дајмонските и канонските поети, но и од Десеттата Муза – Сапфо, ситни и распространети како бисерни зрнца.* Токму така: ситни и распространети како бисерни зрнца! И замислете – Сапфо има напишано девет книги. Можеби и повеќе. Загубата значи е незаменлива. Ова го потенцира проф. Е. Колева и додава дека *и од тоа што е сочувано и од сведочењата на мислителите од антиката за нејзините песни може да се коментира природата на хеленската лирика. Значи, во големата несреќа, сепак, има и малку среќа зашто останало толку што може да направиме делумна реконструкција на големата градба на поетската убавина на најзначајната жена на античката уметност.**

Сапфо е родена помеѓу 625 или 612 год. пр.н.е во Ерес, островот Лезбос, во едно аристократско, но слободоумно семејство. Како образована и талентирана, таа има отворено женско училиште – Тијасос во Митилена, главен град на островот. Во Митилена имало сè во изобилство. Тој град дал славни луѓе, како Питак, еден од седумте мудреци, Алкај и други. Во нивно време е порасната и созреана како поетеса и педагог Сапфо. „Колку

што се памети, во ниту едно време нема некоја жена која може да се мери лесно со Сапфо во поезијата“, пишува Страбон во својата *Географија*⁵⁸.

Сапфо е претставник на меликата, поетска школа која се разликува од елегијата и јамбографијата, зашто за разлика од елегијата, која е паренетична, сентенциозна и реторична и сè уште зависна од епот, јамбографијата е позната по своите сатирично-рефлективни и реалистични карактеристики, додека меликата е чиста лирика која ги изразува чувствата на поетот⁵⁹. Таа, по својата содржина, е љубовна или политичка поезија. Но двете се препознатливи по своите изразити страсти. Сепак и кај Сапфо, како учителка во тијасосот, има паренеза.

Убава анализа на духот на Тијасос на Сапфо има направено Милош Ѓуриќ, кој наведува некои совети што Сапфо им ги има дадено на своите ученички и кои вреди да се дадат во целост. Да ги погледнеме:

„За една талентирана ученичка Сапфо вели: ‘Ниту една друга девојка која ја гледа сончевата светлост нема да биде толку образована’ (фр. 60). Другата ја советува да не биде горда на накитот, зашто младоста и убавината бргу проаѓаат (фр. 45). Трета ја укорува зашто не облекла фустан каков што ѝ доликува (фр. 61). Четвртата ја повикува да се накити за празник зашто харитите, божиците на милината и веселото дружење, ги избегнуваат девојките кои не се грижат за милината и убавината (фр. 80). Сама пее за себе дека бргу се лути, но бргу стивнува (фр. 108), па така и на петтата ѝ дава паметен совет: ‘Кога во градите ти запени гнев, совладај ја жестокоста на јазикот’ (фр. 126). На шестата ѝ обрнува внимание на калокагатхијата кој ќе биде врвен етички идол кај Хелените: ‘Кој е убав на очите ќе им се чини дека е добар, но кој е добар, во исто време ќе биде и убав’ (фр. 49). Што се однесува до религиозно-моралните и социјално-етичките сфаќања, Сапфиниот Двор на Музите сосема е во сенка на хомерско-аристократскиот поглед на светот. Тој страшно го потврдува животот и смета дека ‘умирачката е грда’, затоа што кога би била таа убава, ‘тогаш и боговите би умирале’ (фр. 137, Bergk); во Дворот на Музите не доликува плачењето (фр. 109), а се цени уметноста зашто таа носи спас од заборавот во идните генерации (фр. 58 i 59). Воспитните средства на Сапфо биле: играта (фр. 93, Anth. Pal. IX 189), хорското пеење (фр. 28, 13-14), соло пеењето (фр. 98, 5; 32, 12), пеење придружувано со лира (фр. 65, 11; 103); воведување во делата на поетите, на што укажуваат многубројни митолошки алузии

⁵⁸ Stjepan Palajsa, Nova Akropola, Ljubljana, info@akropola.org

⁵⁹ Милош Ѓуриќ, *Историја хеленске књижевности*, Завод за уџбенике и наставна средства Србије, Београд, 1971, стр. 187

во нејзините песни и на крајот, пеење на сопствените песни: 'А сега ќе пеам една убава песна за моите другарки' (фр. 11). Со сите овие средства, Сапфо се служела за да го развие семето на телесната и духовната убавина кај своите ученички. Убавината, со која таа со задоволство го здружува поимот на азното и блескавоста (фр. 6, 2; 42; 55 а 7; 65, 24; 90; 96, 12), била идеал и на нејзиниот Тијасос, но далеку од преценување на богатството: 'Богатството без доблест не е неопасен сосед' (фр. 92). Во епската традиција, опишувањето на женската убавина ја открива дарбата на остроото запазување и на финото чувство со точно нагласување на она што е за убавината битно и карактеристично. Но вредносните судови за телесната убавина на божиците и на аристократските жени, дадени среќно со одбрани епитети, не се огледало на индивидуалниот вкус, туку израз на претставите утврдени со традицијата на теолошкото, а со тоа и на космолошкото, на значењето на убавината. Тука веќе не се појавуваат 'сјајноока' Атена, 'златна' Афродита, 'златнокоса' Лета, 'ружопрста' Еоја и другите женски ликови со божествени и херојски карактеристики, туку Агалида, Атида, Аригнота, Гирина, Гонгила, Пентилеја, Ерана, Еуника, Мика, Мнаседика, сите убави, нежни и невини девојки и свршеници, кои живеат или живееле во Тијасосот на Сапфо и кои се карактеризираат не само со телесната, туку и со внатрешната, духовно-моралната убавина. Како Архилох во опишувањето на Необула, и Сапфо се ослободува од епската стереотипност и со пламена поетска инспирација го изразува чистото субјективно чувство. А тоа што е битно за нејзиниот поим е убаво градено тело (фр. 63), симпатични чекори (фр. 27 а 17), убаво коса (фр. 96, 21), нежен врат (фр. 96, 17), мирисни гради (фр. 32, 12; 39, 4), румени образи (фр. 116), бели раце со трендафилов полен на нив (фр. 57), сладок глас (фр. 2), ведро и убаво лице (фр. 27 а 18; 128, 4), љубезна насмевка (фр. 2), мил поглед (фр. 128, 4) и на крајот, очи како мед, полни со влажен сјај (фр. 128, 3), зашто и Адамантиј, лекар од Александрија, рекол дека Хелените имаат најубави очи од сите народи. А како круна на сите споменати карактеристики, за неа важи образованоста (фр. 60). Поезијата, која во тоа време била најмоќната чуварка на моралот и убавината, и воспитувањето станале во тој Тијасос потполно единство, и животот на девојките во него, помеѓу родителскиот дом и влегувањето во брак, а под закрила на вештината на душевното вообличување на Сапфо, претставувал најфина и најблагородна расцутеност и мирис на женската душевност⁶⁰.

Кога станува збор за лириката на Сапфо, треба да истакнеме дека Афродита е „заштитен знак“ на нејзиното творештво. Љубовта пламти речиси во секој нејзин стих, за

⁶⁰ Ibid. стр. 194-195

разлика од нејзиниот современик и земјак – Алкај, кој своите силни чувства почесто ги троши за политички теми. А Сапфо? Е, Сапфо не прави така. Таа е жена за која може да се рече дека не е направена од супстанција од која се направени луѓето, туку е направена од невиден љубовен материјал. Животот на Сапфо е синоним на љубовта или љубовта е синоним на нејзиниот живот. Таа пее вака:

Sappho fr. 90 Bergk:
 γλῦκη μαῦτερ, οὐ τοι
 δύναμαι κρέκην τὸν ἴστων
 πόθῳ δάμεισα παῖδος
 βραδίαν δι' Ἀφροδίταν

*Мајко ле слатка, немам сила јас да си ткаам,
 Страст ме мачи, бол од итра Афродита*

И од овој замор нема да се ослободи никогаш, туку ќе ѝ служи на Афродита сиот свој живот. Филигрански Сапфо ќе ја опише болката што ѝ ја причинува стрелката на Ерос, ќе ги излее во извонредни тонови благородните чувства и ќе исплете такви стихови што личат на цвеќиња кои не знаат да венеат никогаш и кои вечно ќе шират арома во светот на читателите. Нејзиниот поетски глас има димензија на вечноста и е бесмртна птица што гордо ги прелетува милениумите. Тој глас е толку јасен, звучи толку убаво и денес, потоа сè ни доаѓа како чудно треперење, шепотејќи ни мило за младоста и љубовта како највисоки вредности на животот и зборувајќи ни со благ глас и за чувствата – задоволствата и болките што ни ги создава Ерос, на кои им се воодушевуваат и големи творци и мислителите каков што е Езра Паунд. Глас ли реков? Да, глас – реков. Не, тоа не е глас туку грмеж. Што доаѓа од височините на Олимп.

Богатството, ќе рече Сапфо, без доблест не е неопасен сосед. Тоа значи дека овој принцип на калокагатхија бил во исто време и естетски принцип⁶¹. Како таков ќе биде почитуван со векови. И не само толку, тоа ќе биде семе за убавиот пишан збор до денешен ден. Во секој сочуван стих на Сапфо, во секое нејзино обраќање на своите ученички, во секој нејзин збор согледуваме блескав пример на безрезервна посветеност на поетесата на моралното и образовното воздигнување на младите девојки, но во прв ред, на убавината на

⁶¹ Ернесто Граси, *Теорија о лепом у антици*, Српска књижевна задруга, Београд, 1974, стр. 46

животот, подвлекувајќи ги притоа Ерос и калокагатхија, која била врвен етички идеал кај Грците⁶².

Сапфо чини чуда со зборовите. И кога ѝ се обраќа на убавата шаренотрона божица Афродита, кога ѝ се моли нејзе да дојде, како доаѓала некогаш следејќи го гласот на поетесата и кога божицата тргнува со кочија која ја влечат мили врапчиња кои се симнуваат меко на земјата, секогаш ни се причинува како реален, јасен контактот на физичкиот и метафизичкиот свет. Во една прилика за Третата програма на Српското радио, српскиот писател Јовица Аќин има напишано (ќе наведеме еден дел од неговото излагање, симнато од „Јутјуб“, зашто е извонредна илустрација за творечкиот портрет на Сапфо):

„Ако е Хомер за нас татко на епската поезија, Сапфо е мајка на лирската поезија во историјата на западната книжевност. Иако во пожарот на некогашната Александриска библиотека исчезнале песните на Сапфо, осум или девет свитоци, што значи најмалку шест илјади стихови, денес ни се достапни само шестотини и педесет. И тоа ниту една сигурно не е цела песна, туку сите се во фрагменти (како кој, хоризонтално или вертикално). Но, тие фрагменти, иако се оштетени, доволни се не само да ни ја доловат големината на замисленото неоштетено поетско дело, туку и денес и покрај својот руниран облик нè восхитуваат и нè потресуваат со својата далекосежна поетска сила.“

Дури и двесте години по Сапфо, Платон вели, во епиграмот кој му се припишува, дека таа е митска десетта Муза, покрај преостанатите заштитнички на сите уметности, геометријата, историјата, реториката и астрономијата. Тоа, во времето на Платон, значело дека Сапфо напосто е божествена поетеса која инспирира и твори врвни дела, дела без конкуренција.

До високиот Олимп нема патека за луѓето, но Сапфо како да ја нашла таа патека. Од неа учеле многу антички грчки и римски поети, од кои потоа учеле поетите од сите времиња. А колку е трајна поетската сила на таа поетеса од островот Лезбос, може да посведочи секој што ја чита.

Читајќи ја Сапфо, стануваме свесни дека поезијата е нешто што не се менува, менувајќи се од ден на ден. Тој парадокс е неодвоив од секоја вистинска поезија. Ги читаме

⁶² Јелена Пилиповиќ, *Божанска лица Сапфине партенофилије (трагом Милоша Н. Ђурића, ка испитивању конкретного и апстрактного у сапфинског представљању божанстава љубави*, Пројект Министарства за просвету и науку Републике Србије бр. „178029, *Књижевност, теорија и историја књижевности на српском језику до 1915“*, Филолошки факултет, Универзитет у Београду

песните напишани пред повеќе од две и пол илјади години како да се напишани вчера. И читаме фрагменти на песни, а тие фрагменти одеднаш стануваат цел свет. Колку и да е руиниран, ги согледуваме неговите контури. Во убавината на фрагментите се насира убавината на првобитното здание и нејзиното зрачење е уште живо и јако. Во тоа лежи причината зошто овие песни и денес се модерни, а Сапфо е првиот модерен поет во нашата историја.

Модерни се нејзините песни според сензибилитетот на тој што ги испеал, модерни се според поетскиот израз, модерни се според ситуациите што ги евоцираат, според интензивните и чисти емоции кои ги носат и кои во нас побудуваат воодушевување. Модерни се поради страста што непосредно се излива од срцето во зборови, модерни се, зашто како чудесна временска машина нè враќаат во нивно време истовремено, нè придружуваат во нашето време⁶³.

Кога ни се пред себе овие песни полни со Ерос, ги слушаме милозвучните гласови на божицата на љубовта и десеттата Муза – поетесата. Афродита, *вешта ќерка на Севс*, откако воспоставува контакт и откако ја прашува поетесата зошто страда вака и дава вакви совети, кои претставуваат посебна анализа за односите жена-маж:

Sappho fr. 1. 20-24 Bergk

Ψάφ', ἀδικήει;
 κα]ὶ γὰρ αἰ φεύγει, ταχέως διώξει,
 αἰ δὲ δῶρα μὴ δέκετ', ἀλλὰ δώσει,
 αἰ δὲ μὴ φίλει, ταχέως φιλήσει
 κωὺκ ἐθέλοισα.

*Ако бега, набргу тој ќе гони,
 Ако дар ти одбива, сам ќе дава,
 Ако не те заљубил, сам ќе љуби
 Наспроти волја!*

За мене оваа песна е парабола, во која зборовите ѝ се поклонуваат и клекнуваат пред маестралната поетеса. Во единаестерецот се гради уметничка тврдина, па зборовите и стиховите одат со невидена „послушност“ и го сликаат светот на Афродита и Ерос. Сапфо

⁶³ Јовица Аћин, Загонетка Сапфо, Радио Београд, Трећи програм, 2 фебруар 2015 год.

прави извонредни антитези и со нив гради магична атмосфера на душата која доживува еротски земјотрес. Парабола? Да. Видете: нели ви изгледа дека Сапфо е таа што доаѓа летајќи со кочија што ја влечат врапчињата и се симнува сред поетскиот свет, носејќи ја силата на поезијата и убавината низ вековите, сè до денешни дни.

Нежноста, нејзината душа која трепери како пратче, внатрешниот свет на чудесиите каде што постојано бдее Ерос, кој не дозволува да се изгаси вечниот пламен на љубовта, изгледа како да се присутни во секој збор, а зборовите во нејзините стихови стануваат како светулки што ги разубавуваат нашите ноќи кога се дружиме со книгата. О Боже како сунит стихот *Ако не ти ги прима даровите, дар ќе ти донесе...* Погоре беше спомнатата антитезата. Внимание, ќе прашам вака: има ли нешто полошо кога ти ја наведнуваш целата планина на гордоста, клекнуваш да го дадеш она што најскапоцено го имаш – градината на Ерос - со благост, со мирисливи трендафили, со овошје од Елисејските Полиња, со сè, сè што имаш и велиш: земи го ова те молам, давајќи ја топлината на душата, а дарот ти се одбива? Величествената Афродита, во случајов кога се одбива љубовта, ќе му нареди на Ерос да ја сврти стреличката и на другата страна, кон оној што одбива и нека се види како пламенот го пали оваа стреличка! И што значи болката! Тогаш тој што го одбива дарот, самиот ќе моли да даде дар. И еве ја прекрасната антитеза: тој што не сака – токму тој мора задолжително да даде...

Сапфо е толку посветена на светот на Ерос, така што тие луѓе што се соочуваат со големиот дајмон, таа ги крева до врвот на Олимп. Кој вели дека еден обичен смртник не може барем за некој миг да ги почувствува божествените привилегии? Сигурно дека може... Само ако има среќа да седне покрај ученичката на големата Сапфо. Тогаш тој:

Sappho fr. 31 1-4 Bergk

31.1.

φαίνεται μοι κῆνος ἴσος θεοῖσιν

ἔμμεν' ὄνηρ, ὅττις ἐναντιός τοι

ἰσδάνει καὶ πλάσιον ἄδῳ

φωνείσας ὑπακούει

Мечта, сновидение: ист Богу

Оној кој во блискост крај тебе седи,

В занес слуша прекрасен глас и звуци

Околу себе

Затоа што девојката е една единствена, посебна другарка и вреден член на Куќата на Музите. Како таква само божествата би биле достоинствени да седнат покрај неа. Таа е посебна ученичка, а Сапфо средбата со неа ја опишува на следниов начин:

Sappho fr. 31 5-17 Bergk

καὶ γελαίσας ἰμέροεν, τό μ' ἦ μὰν

καρδίαν ἐν στήθεσιν ἐπτόαισεν,

ὥς γὰρ ἔς σ' ἴδω βρόχε' ὥς με φώναι-

σ' οὐδ' ἐν ἔτ' εἴκει,

ἀλλ' ἄκαν μὲν γλῶσσα †ἔαγε λέπτον

δ' αὐτικά χρωῖ πῦρ ὑπαδεδρόμηκεν,

ὀππάτεσσι δ' οὐδ' ἐν ὄρημι', ἐπιρρόμ-

βεισι δ' ἄκουαι,

†έκαδε μ' ἴδρωσ ψῦχος κακχέεται† τρόμος δὲ

παῖσαν ἄγρει, χλωροτέρα δὲ ποίας

ἔμμι, τεθνάκην δ' ὀλίγω 'πιδεύης

φαίνομ' ἔμ' αὐται·

ἀλλὰ πὰν τόλματον ἐπεὶ †καὶ πένητα†

Смеа која копнежи, страсти буди,

Дух и срце тревожи, пали гради,

*Штом во миг те догледав, глас ми сопре,
Безмолна стигнав!*

*Јазик нем и скочанет, и нежен пламен
Пали кожа, обзема крeвко тело,
Мрак пред очи, не гледам веќе ништо,
Свони во уши!*

*Жешка пот ме облева, в страсен трепет
Трептам цела, жолтеам како билје,
Мислам – веќе умирам, смрт е нужност!
Безумна владам...*

Ако има нешто во уметноста што може да се споредува со вулкан или со некоја лавина на чувства што се тркала јаросно од врвовите надолу, тогаш слободно како пример можеме да ја земеме токму оваа песна. Тука ни се појавува едно вистинско емоционално дрмолeње, кое се случува кога Ерос го погодува смртникот со својата стреличка.

Луѓето ја обвинуваат поетесата за неприродна љубов, за партенофилија. Токму поради оваа песна. Како љубовта да е ограничена само помеѓу маж и жена. Како да не постои љубов на мајка кон своето чедо, на сестра кон брат, како да нема љубов меѓу пријателите! Зар може да се заборава љубовта на една сестра како што била Сапфо кон своите браќа, која е легендарна. Сапфо се гордее со добрината на својот брат Ларих, а од друга страна, жестоко го напаѓа поголемиот брат затоа што се оженил со некоја си Дориха, хетера, неодговорна жена. Што би рекле сега? Немала ли Сапфо исправен однос кон моралот тогашен? Се разбира, самиот жесток прекор во случајов ги покажува нејзините исправни принципи. Но, како слободоумна и како свештеничка на Афродита, попушта кога сфаќа дека меѓу нејзиниот брат и Дориха е вмешан Ерос, па поради тоа, под притисок на љубовта на сестрата кон брата си, Сапфо ја почитува неговата одлука.

Неслучајно ја викале „женски Хомер“ или „пиериска пчела“. А познатиот поет, државник и мудрец Солон рекол: *Сакам да ја запознам пред да умрам.*

Италијанскиот поет Џовани Пасколи напишал дека фрагментите на Сапфо ни ја нудат сликата на руината на убавиот антички храм: Само два кипа се цели, а од другото преостанува понекој дел, некое парче фриз, фрагмент од барелиеф, една рака, мала нога.

Сè е на земја. Помеѓу бршлен и капини се белеат фрагменти. Славееите овде-онде направиле свое гнездо од лисја. Полна месечина сјае над магичното место, изворот жубори, а ветерот шушка меѓу стеблата. Долга низа на девојки проаѓа... Златна ѕвезда е на небото. Оддалеку се слуша крик кој го повторуваат убави гласови, викајќи: О Хименај, о Хименај⁶⁴. Тоа е еден космос сочинет од ѕвездести дреболии кои нè опкружуваат, но окото на обичниот минувач не ги забележува. Од таков материјал Сапфо прави вистински украси од зборови кои ги отсликуваат најфините чувства на човекот. Ако застанеме да прислушнеме како звучи поезијата на Сапфо, сигурно дека ќе уживаме во нејзината уметничка сила⁶⁵. А тој уметнички материјал е само од понекоја песна и од фрагменти. Може да се замисли каков Ерос би имале пред нашите раце кога би имале таква среќа песните на Сапфо да беа сочувани, барем како поезијата на Пиндар.

Сапфо е пренесена во свеста на потомствата како олицетворение на љубовните маки и возбудувања и станала еден од легендарните ликови чие значење е поважно како симбол, отколку како стварна историска фигура... од маглата на далечното минато таа се појавува како поетски сон, како хероина од бајките, на која сè е светло и убаво. Ние не знаеме со сигурност ниту еден нејзин обожавател, но знаеме дека низ вековите поетите и философите ѝ принесувале дарови од својата инспирација и ум и дека нивната почит кон неа се граничи со обожавање... Ние немаме веродостојни податоци за нејзиниот физички изглед, но називот „убавица“ е вообичаен епитет што го надополнува нејзиното име. Со нејзиното име засекогаш е поврзан еден од големите почетоци во духовната дејност на човештвото. Сапфо е првата генијална жена која му го има оставено на светот светлиот плод на својот ум“...⁶⁶.

Од борбата на научниците, од полемиките за нејзиниот морал, од купиштата противречни сведоштва на старите писатели, ликот на Сапфо излегува чист и светол⁶⁷. Алкај ја нарекол „света“, Плутарх и царот Јулијан „убава“, реторот Деметриј – „божествена“, а градовите Митилена и Ерес ковале монети со нејзиниот лик⁶⁸.

Во центарот на интересот на Сапфо е човекот, а во центарот на светот на човекот ја сместува љубовта. Па рековме дека таа е голема свештеничка на Музите, на Ерос и Афродита, а Ерос буквално плива во нејзиното творештво. Јелена Пилиповиќ го анализира фр. 130 кој вели „повторно ме тресе љубовта“. Таа е примамлива и против неа не се може

⁶⁴ Milivoj Sironić, *Rasprave o helenskoj književnosti*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1995, стр. 105

⁶⁵ Michael Schmidt, *The first Poets (Lives of ancient greek Poets)* Alfred A. Knopf, New York, 2005, стр. 176

⁶⁶ P. S. Kohan, *Istorija stare grčke književnosti*, Izdavačko preduzeće „Veselin Masleša“, Sarajevo, стр. 130

⁶⁷ Ibid. стр. 130

⁶⁸ Јелена Алексић, *Лирика Сапфо, Поља 405/406, електронско издание, Нови Сад, 1997*

и продолжува дека тука станува збор за судир на две сили, две енергии, човечка и божествена. Очигледно, според неа, тука се мешаат тие две сили. Човекот се судира со љубовта, со копнежот. И на крајот, Ерос, таа божествена сила, излегува необузdana, несовладлива. Ерос се судира со човекот, односно човечкото суштество го преживува искуството љубов-копнеж во кое се судираат божественото и животинското, надмоќното и немоќното, слаткото и горкото.⁶⁹

Големата поетеса не останува само во пределите на Ерос. Излегува таа и во природа и прва е меѓу колосите на антиката што ги чувствува така страшно природните убавини. Таа го слуша, како што велат истражувачите, штурецот со неговата песна во тешката летна жега како го шири убавиот глас низ полињата. Еве еден убав опис на природата:

Sappho fr. 4 Bergk

αμφὶ δ' ὕδωρ
ψῆχρον ὄνεμος κελάδει δι' ὕσδων
μαλίνων, αἰθυσσομένων δὲ φύλλων
κῶμα κατάρρει. .

*Поток струи околу дрвја бујни,
Влажни гранки, јаболка, трепти лисје,
Сон ми се спушта.*

Исто така, се забележува дека во нејзините стихови пее за месечината, тајноста на будењето, разденувањето. Има птици во овој магичен свет: гулаби, ластовички, врапчиња бездруго, славеи, потоа тука е и растителниот свет: дрвја, трева, цвеќиња, од кои – трендафили, темјанушки, зумбули и др. Мора да се наведе дека и тука меѓу птиците и цвеќињата се крие љубовта, зашто тие се посветени на Афродита.

Малку имам сретнато истражувања за нејзините метафори и други фигури:

Sappho fr. 94 Bergk

⁶⁹ Јелена Пилиповиќ, *Ка обалама Ахеронта, Читање Сапфиног фрагмента, 95*, Филолог, Часопис за језик, књижевност и културу VI, 2015, Универзитет у Бањој Луци, Филолошки факултет, VI 2015, 12; оригинални научни рад, УДК 821.14'02.09-1 Сапфо

οἷαν τὰν ὑάκινθον ἐν ὄρεσι ποίμενες ἄνδρες
 πόσσι καταστείβοισι, χάμαι δέ τε πόρφυρον ἄνθος ...

*Како зумбул цвеќе во гора што овчари мажи
 Диво го газат со нозе, на земја крвави цвеќе.*

Овие два стиха се преполни со тага. Незадоволна е поетесата од однесувањето на мажите кон жените. Да сме ја имале целата песна, претпоставувам дека би била песна која зборува за љубовните маки на самата поетеса што ѝ ги создавал нејзиниот „Фаон“. Овие стихови се антологиски. Во суштина станува збор за непочитување на светоста на Афродита, односно на љубовта. Тоа понатаму не потсетува на „палавото момче“ кое игра меѓу цвеќиња.

Не заостануваат и свадбарските песни – епиталамии. И овие песни сведочат дека неправедно Сапфо е обвинувана за аморалност. Вистина е дека таа пишува за убавината на своите ученички, но ние немаме доволно материјал за да заклучиме за некоја си нејзина сексуална ориентација. Факт е дека Хелените многу внимавале на убавината, ја ценеле, а може да се рече дека расправите за убавината биле дел од нивниот секојдневен живот во гозбите што ги приредувале. Еве два стиха од нејзините епиталамии:

Sappho fr. 99 Bergk

ὄλβιε γάμβρε, σοὶ μὲν δὴ γάμος ὡς ἄραο
 ἐκτετέλεσθ', ἔχῃς δὲ πάρθενον ἂν ἄραο.

*Среќен младоженецу, свадба ти красна
 Сега ќе правиш, девојка чиста ќе земеш.*

Еве Сапфо се радува на една врска меѓу маж и жена. Да беше Сапфо таква за каква што ја претставувале, од нејзиното перо не би излегол горенаведениот стих. Кога еден маж и една жена се сакаат, како Хектор и Андромаха, тие се споредуваат со божества! Од Сапфо! Која направи толку за љубовта како доблест и како квалитет на овој краток живот.

Како и други колоси, и неа не ја оставале во мир да создава. Меѓу другото, неа ја протерале од Лезбос. Ја избркале од Градината на Музите, но нејзиното име не можеле да го протераат од вечноста.

6. 4. Анакреонт и крајот на двовековната велика хеленска лирика

Највпечатливата поезија од шестиот век пред нашата ера не доаѓа од Лезбос, туку од Јонија, а водечко поетско име од овој крај е Анакреонт, тврди С. М. Бовра, зашто, смета тој, Анакреонт ја приспособил својата поезија на барањата на времето. Бовра, значи, ја одвојува и ја разликува Јонија како земја со поетска традиција и искуство, а заедно со неа и Анакреонт како посебен поет. Од друга страна, П.С. Кохан тврди нешто друго. Лезбос, вели тој, „отсекогаш бил остров на поезијата и музиката и старите го викале најпоетичен остров“. Спротивставените мислења на овие познавачи на хеленската книжевност не се тема на оваа материја. Сепак, би додале дека станува збор за значајни имиња од светот на хеленската поезија кои придонеле да се прослават нивните родни краишта.

Што се однесува до Јонија, точно е дека е древно седиште на Дионис, значи на свет што врие од веселби, но точно е, исто така, и тоа дека старите Грци високо го ценеле Лезбос, како што тоа убаво го објаснува Кохан. И имале право старите Грци. Зашто убавината на поетскиот збор од овој остров и славата на двајцата големи поети: Алкај и Сапфо – е легендарна. Двајца блескави претставници на меликата. Покрај овие двајца великани на поезијата, постои уште едно големо име кое ја заокружува меликата: Анакреонт! Поет од Теос. И Анакреонт ја доживеал славата како поет во невидена димензија.

Анакреонт е првиот што го опишува по детално Ерос, со топка и зарови и др. И неговите разиграни стихови и други уметнички квалитети се причините што Анакреонт, Алкај и Сапфо ја сочинуваат славната тројка на меличарите.

Од фрагментите дознаваме дека Анакреонт го сака секојдневието, како поетска тема. Овој поет е цврсто поврзан со звукот и течението на обичниот мирен ден во кој во средиштето на сцената е некој млад ефеб или некоја девојка. Тој ја поддржува и ја пее лесната страна на животот, тоа што се доживува меѓу обичните луѓе. Тој е поет што го слави *ἡδονή* (хедоне), а во тој склоп и Ерос Пандемос и Дионис, во прв ред. Кај него се допираат сетилното, живеењето денес за утре и уживањето, спојувајќи се во една философија која е мошне блиска до епикурејците. Значи, Анакреонт е поет што се придржува до хеленскиот принцип – *καίρος* (кајрос). Сè е тука – пред нас, радоста што ја нудат младите жени и ефебите. Пред нас е Ерос и раскошот во дворовите на тираните каде што го носел бранот на судбината, од една палата во друга. Виното, гозбите, веселбите,

даровите на Афродита и на Музите го сочинуваат јазолот на неговата идеологија и живот. Еве ги трите принципи во тој јазол: кајрос, хедоне и ерос.

Метафизичките дострели немаат некоја посебна цел во стиховите на Анакреонт. А малку има стихови и за општествените односи и случувања. Најмалку за политиката како што страшно и пламено пишува Алкај, освен за она што го забележува Бовра дека песните на Анакреонт биле полни со референци за Поликрат, што би било додворување. Нешто што не би го направил аристократот Алкај. Но, Анакреонт се грижел за својот мирен живот и така опкружен со млади жени и ефеби, дотуркал до длабока старост. Политиката останала надвор од неговиот живот. Изворите за драмските теченија кои би ги очекувале да дојдат од тогашните општествени односи и случувања „ни пристигнуваат“ речиси пресушени во стиховите на Анакреонт. Очите на овој поет биле вперени кон градење такви искуства кои се стекнуваат живејќи само за себе, само за своите потреби и за она што го очекува од Ерос. Темната страна, која заедно со светлите мигови ја гради целината на животот – кај Анакреонт ја нема. Поетскиот жар кај него разгорува кога се појавува во некоја седенка. Веселба. Таму е неговиот простор на потрага, каде што ги бара и ги наоѓа само тие нешта и само тие ситуации кои се осветлени од зраците на оптимизмот. Овие моменти се граничници на неговиот теменос. Никогаш не влегува во темни ходници каде што нема пристап Ерос и каде што го нема Дионис, како што тоа го прави Архилох. Нема стихови во кои се отсликуваат сомнежи, страдања, не ги сака животните драми во кои паѓаат главите на неговите заштитници – тирани. Нив, во голем дел, ги избегнува. Тие бараат да се движиш низ несигурни понорници, лавиринти на мислењето, придружувани од солзи и крв. Анакреонт не може да замисли такви нешта. Затоа, незабележливо, во тишина излегува на други рамништа покрај богатата трпеза и полн бокал со разблажено вино каде што виори песната. Каде што е безбеден и заштитен од светот на Арес. Но, судбината некогаш го соочува човекот со несреќи. Така, по долги години во дворот – Поликрат не успеал да избегне пуч и го изгубил животот. Се разбира, оттука се протерани и Ерос и Дионис и ситуацијата во дворот паднала под контрола на богот на војната – Арес. Но, Анакреонт бил славен како дворски поет. Веднаш него го поканил во својот двор друг тиранин – син му на Пизистрат – Хипарх. По осум години и Хипарх е убиен, а Анакреонт пак ќе најде друг двор. Пак се нашол во својот теменос каде што бргу минатото го фрла во заборава и не се обидува да „сирне“ во иднината. Нему му е доволна сегашноста⁷⁰. Сега веќе е во години, но сè уште

⁷⁰ Michael Schmidt, *The first Poets (Lives of Ancient Greek Poets)*, Alfred A. Knopf, New York, 2005 стр. 360

сака да се „дружи“ со Ерос и да ужива во својот кајрос, секогаш прогонуван од стравот да не се случуваат конфликтни ситуации во дворот. Не е како Сапфо која се предава на љубовта не размислувајќи за последиците. Доволна е песната на Сапфо посветена на ќерка ѝ за да се види дека таа сè би дала, дури и сета имотливост на богатата Лидија. За такви нешта Анакреонт би размислувал многу дали би дал или не, зашто со тоа ги губи Хедоне и Дионис, се разбира и Ерос. Таков е Анакреонт. Неговата Муза шепоти од мигот и за мигот. Неговата „вечност“ е љубовта. Но љубовта не е нешто што треба да се трпи, да се носи како товар, љубовта е нешто со што треба да играме, да ѝ се радуваме⁷¹. И кога гледаме некое пламенче во стиховите на Анакреонт, кое гори по некое сакано суштество, знаеме дека тоа не издржува долго да гори. Во прва прилика, кога на Анакреонт ќе му се појави друга девојка или друго момче, поранешниот пламен спласнува, друг разгорува:

Anacreon fr. 14. Bergk:

Κλεοβούλου μὲν ἔγωγ' ἐρέω,

Κλεοβούλωι δ' ἐπιμαίνομαι,

Κλεόβουλον δὲ διοσκέω.

Клеобулос го љубам јас,

Силно лудувам в занес, страст,

Тешко копнеам страдам бол!

Поетот искажува пламена љубов, но бргу потоа, како што вели М. Сирониќ, заборава на љубениот или љубената. Анакреонт еднаш ги фали косите на едниот младич, белиот врат и болскотот на очите на третиот, па потоа пее за некоја жена. Тој лесно скокнува од еден љубовен простор во друг и обратно. Сè што има на ум – го преточува во стихови и доаѓаме до стиховите кои сведочат за неговата непостојана љубов, за неговиот забрав и за начинот на кој се живеело во дворовите на тираните.

⁷¹ Marko Višić, MATICA, br. 80, zima 2019. www.maticacrnogorska.me

Anacreon fr. 12. Bergk:

12 [11]

Ἔρωσ παρθένιος πόθῳ
στίλβων καὶ γεγανωμένος.

Ερος момински в сласт и страст

Блеска раскошно, весел в сјај

Или убавите стихови:

Anacreon fr. 29. Bergk:

ψάλλω δ' εἴκοσι
ἴχορδαῖσι μάγαδιν ἔχων,
Ἦ Λεύκασπι, σὺ δ' ἠβᾶις.

Свирејки на магада с'нежни струни дваесет!

О Левкаста, ти моја девојко, процути ми!

И се разбира, неговата прекрасна песна:

Anacreon fr. 72. Bergk:

πῶλε Θρηκίη, τί δή με
λοξὸν ὄμμασι βλέπουσα
νηλέως φεύγεις, δοκεῖς δέ
μ' οὐδὲν εἰδέναι σοφόν;
ἴσθι τοι, καλῶς μὲν ἄν τοι
τὸν χαλινὸν ἐμβάλοιμι,
ἠνίας δ' ἔχων στρέφοιμί
σ' ἀμφὶ τέρματα δρόμου·
νῦν δὲ λειμῶνάς τε βόσκειαι
κοῦφά τε σκιρτῶσα παίζεις,
δεξιὸν γὰρ ἵπποπείρην

οὐκ ἔχεις ἐπεμβάτην.

Жд̀ребе што трачко, што ме криво, попрек, с'очи гледаш?

Што ми дрско, ти без срце, бегааш? Дали нешто јас

Не ти чинам? Слушни тогааш! Узда, гледај, ќе ти фрлам,

Ќе те свртам с'краја друма сосе тој си ремен цврст!

Сега бујно пасеи в росно поле, скокаш лесно, играш,

Зашто уште нема да те скроти јавач, зналец веишт!

Анакреонт има допирни точки со Мимнерм за исчезнатата младост и со Теогнис. И тој силно ја чувствува носталгијата за младоста, односно за тоа време што останува зад нас и кое како да го држи Ерос да му служи за подбивање во староста на луѓето. Богот на љубовта го подбужнува, го инспирира, му фрла порфирна топка, го кани на љубовна игра со девојка. Но залудно. Поетот е веќе стар. Главата му е обелена, девојката му се потсмева и погледот го свртува кон други мажи, се разбира, млади. Тоа е носталгија, но и болка, зашто некогашниот пријателски Ерос сега се шегува со него. Да ја проследиме песната:

Анакреон fr. 13. Bergk:

σφαίρηι δηῦτέ με πορφυρεῖι
 βάλλων χρυσοκόμης Ἔρωσ
 νήνι ποικιλοσαμβάλωι
 συμπαίξειν προκαλεῖται·
 ἢ δ', ἐστὶν γὰρ ἀπ' εὐκτίτου
 Λέσβου, τὴν μὲν ἐμὴν κόμην,
 λευκὴ γάρ, καταμέμφεται,
 πρὸς δ' ἄλλην τινὰ χάσκει.

Топка порфирна мене ми

Фрла златокос Ерос пак,

Кани с'гиздаво моме тој

Игра љубовна нежна.

Нејзе – красен ù Лезбос дом.

Таа бела ми глава в смев

Дрско исмева, зар сум стар!

Поглед врти кон други.

Несомнено, овие стихови претставуваат некој заштитен знак за поезијата на Анакреонт, зашто во неа ги има сите елементи што го сочинуваат неговиот поетски идентитет. Тука е Ерос што „го загрева“ за младата мома од Лезбос и околу Ерос е испреплетена мекоста на поет кој целосно е предаден на хедоне. Тука е и иронијата на своја сметка. Токму овој вид иронија е една од предностите на поезијата на Анакреонт. Тука е изгледа една ѕвезда што му ги отвора патеките на стиховите на Анакреонт кон опстојноста.

Анакреон fr. 4 D

Ὡ παῖ παρθένιον βλέπων,
δίζημαί σε, σὺ δ' οὐ κλύεις,
οὐκ εἰδώς, ὅτι τῆς ἐμῆς
ψυχῆς ἠνιοχεύεις

*Дете, невино гледаш ти,
Страст ме обзема, тебе не,
Не ни разбираш имаш моќ,
Моја душа в твоја власт.*

Ποτοα:

Анакреон fr. 12. Bergk:

ῶναξ, ὅτι δαμάλης Ἔρωσ
καὶ Νύμφαι κυανώπιδες
πορφυρῆ τ' Ἀφροδίτη
συμπαίζουσιν, ἐπιστρέφει
δ' ὑψηλὰς ὀρέων κορυφάς·
γουνοῦμαί σε, σὺ δ' εὐμενῆς
ἔλθ' ἡμῖν, κεχαρισμένης
δ' εὐχολῆς ἐπακούειν·
Κλεοβούλωι δ' ἀγαθὸς γένεο

σύμβουλος, τὸν ἐμὸν γ' ἔρω-
τ', ὃ Δεόνυσε, δέχεσθαι.

*Вожду силен со кого се
Ерос скротител, Нимфи – хор
Синооките, в порфир – сјај
Афродита што вие танц!
Горски вишен ти чуваш врв!
Молам – милостив дојди ни
Кротко услиши молбен глас
Биди заштитник добар, мил
Мојот прими го Ерос благ,
О Дионисе, Боже!*

И на крајот:

Anacreon fr. 34 D:

ἀστραγάλαι δ' Ἔρωτός εἰσιν
μανίαί τε καὶ κυδοιμοί.

*A пак Ерос зарој има
И си игра луда игра.*

Има една песна на Анакреонт, која ни го открива поетот во поинакво светло. Еден неверојатно пријатен исклучок. Една велика песна за Артемон. Имаме нетипична песна за Анакреонт, во која поетот се фокусира не врз светот на Ерос и Дионис, туку прави еден „излет“ во пространствата на Хермес:

Anacreon fr. 27. Bergk:

ξανθῆι δ' Εὐρυπύλῃι μέλει
ὁ περιφόρητος Ἀρτέμων

Anacreon fr. 43. Bergk:

πρὶν μὲν ἔχων βερβέριον, καλύμματ' ἔσφηκωμένα,
καὶ ξυλίνου ἀστραγάλου ἐν ᾧσὶ καὶ ψιλὸν περὶ
πλευρῆισι <—□—> βοός,
νήπλυτον εἴλυμα κακῆς ἀσπίδος, ἀρτοπώλισιν
κάθελοπόρνοισιν ὀμιλέων ὁ πονηρὸς Ἄρτέμων,
κίβδηλον εὐρίσκων βίον,
πολλὰ μὲν ἐν δουρὶ τιθεὶς ἀχένα, πολλὰ δ' ἐν τροχῶι,
πολλὰ δὲ νῶτον σκυτίνῃ μᾶστιγι θωμιχθεὶς, κόμην
πώγωνά τ' ἐκτετιλμένος·
νῦν δ' ἐπιβαίνει σατινέων χρύσεια φορέων καθέρματα
†παῖς Κύκης† καὶ σκιαδίσκην ἑλεφαντίνην φορεῖ
γυναιξὶν αὐτῶς <—□—>.

Со Еврипида руса се фати ајдук Артемон.

Порано дуќан си имаше со распослана черга,

Дрвени астрaгали в гуши, на градите штaвена кожа.

Лита парталава постава имаше и штитот му ветов,

Друштво му беа фурбаџики прости и јавните жени.

Така Артемон живееше расипан, искривен живот

Често му беше шија под иштица, на тркало често,

Често му беа модри плеќи од камишкот кожен,

Кога – одеднаш, качен на кочија, ропче му носи

Позлатен леѓен, па и од коска слонова чадор,

Нему и на неговите жени.

Во оваа песна го гледаме Анакреонт како ни нуди една тажна слика од реалноста. Необична за човек што ја прифаќа само радосната страна на животот и кој не сака да проникне во чудесниот и сложен внатрешен свет на чувствата кои се напојуваат и кои извираат поттикнати од непредвидливите случувања во општествените односи, необична за човек што ги заобиколува општествените проблеми. Тука поетот е незадоволен од пресвртите што некогаш ги прави судбината, опишувајќи го парадоксалниот скок во општествената скала на еден безвреден човек. Доловувајќи го на овој начин она што

недостасува во општеството и што е рана на секое општество и во секое време – редот и моралот. Така некојси неранимајќо, Артемон, избива на површина буквално од калта, од најдолните општествени слоеви и одеднаш, неочекувано, тој со кочија се шета, па дури и роб има, кој „позлатен леѓен“ и чадорче од слонова коска му носи. Од оваа песна може да се види дека Анакреонт и не е толку рамнодушен кон она што се случува околу него. Веројатно следејќи го својот поетски талент, бара сигурен покрив за да го прави она што најдобро може да го прави и за што е роден. Затоа, не дека не забележува што се случува надвор од дворот, туку тие случувања ги остава во втор план. Во оваа песна Анакреонт реагира кон она што и денес, па и во сите времиња, се случувало и се случува – преку нечесни средства да се дојде до повисок општествен статус. Тука имаме редок скок на Анакреонт од областа на љубовната поезија, во светот на социјалната поезија. Секој стих во оваа необична песна за него е намакан со сатирични тонови, со иронија. Но тоа е сè. Во секој случај, во оваа песна има и траги на завист и љубомора на Анакреонт кој како човек не бил подготвен да ја прифати и другата страна, таа сивата и тажна, тешката и сурова страна на животот која оди и тече напоредно со првата – лесна и безгрижна. Значи ја немал судбината на Артемон да успее да биде целосно независен и сам исправен пред суровоста на судбината. Има и протест зашто Артемон можел да се извлече од калта и да стигне да биде свој газда. Има протест против реалноста во полисот каде што нема сили законот да ја сузбие неправдата. Според начинот на кој живеел, Анакреонт не бил врзан за тираните.

Додека еден газда паѓал во немилост, кај Анакреонт не гледаме некој песимизам и тага, туку продолжување на истиот начин на живот – живот во рамнодушност, полн со епикурејска атмосфера и сласт кај другиот газда. Тоа е дворски живот, живот што не овозможува кревање по нагорна линија на некој статус, туку ограничување на тој статус во кој си се нашол, живот што тече во монотона хоризонтала. Тоа е живот што бара посебна анализа, за да дојдеме до некоја претстава за односите во таа средина. Во дворовите има вртоглави падови и скокови, крвопролевања и раскош, плач, но и веселба. Таму има постојана борба за власт, но и бескрајна власт и моќ на која човек мора да ѝ се потчини, за сметка на губењето на својата лична слобода, која била толку ценета кај старите Грци. Во тие рамки би ги гледале стиховите на Анакреонт посветени на виното. Во нив најмногу се гледа внимателноста на поетот да не се претерува и така да се дојде до некоја непожелна ситуација, односно до некое недоразбирање со тираните, при што казната би била непредвидлива, но сигурно страшна.

Еве како пее Анакреонт за виното и за Ерос:

Fr. 51

φέρ' ὕδωρ φέρ' οἶνον ὃ παῖ φέρε <δ'> ἀνθεμόεντας ἡμῖν
στεφάνους ἔνεικον, ὡς δὴ πρὸς Ἔρωτα πυκταλίζω.

*Ej ti момче, носи вино,
Но и вода, цветни венци,
Нас нè венчај, кити! Зашто –
Ќе се здавам в час со Ерос!*

Поетот ужива во виното, но многу е внимателен со него. И тоа се гледа во неговите стихови

(Fr. 11):

ἄγε δὴ φέρ' ἡμῖν ὃ παῖ
κελέβην, ὅκως ἄμυστιν
προπίω, τὰ μὲν δέκ' ἐγγέας
ὑδατος, τὰ πέντε δ' οἴνου
κυάθους ὡς ἂν ἱύβριστιῶς†
ἀνὰ δηῦτε βασσαρήσω.
ἄγε δηῦτε μηκέτ' οὔτω
πατάγωι τε κάλαλητῶι
Σκυθικὴν πόσιν παρ' οἴνωι
μελετῶμεν, ἀλλὰ καλοῖς
ὑποπίνοντες ἐν ὕμνοις.

*O ti дете, ајде подај,
Дај ми крондир ружно вино,
Па во еден здив да пијам!
Ти до десет – вода налеј,
А пак пет од вино густо,*

Еј ќе крикнам во чест на Бакхос!

Но не веќе толку лудо,

Не со викот, ни со вресок!

Не ни личи скитска гозба!

Ај па сега кротко пијте,

И пак – красни химни пејте!

Во оваа песна јасно се гледа целта да не се претерува, да се запази мерката која му помогнала на Анакреонт да проживее долго во несигурни средини како што се дворовите. Има уште една важна информација во последните стихови. Станува збор за стихот: *Не ни личи скитска гозба!* Тоа се предрасудите и стереотипите што ги имале Хелените за другите, особено за соседните народи. Од стихот дознаваме дека предрасудите имаат стари корени и тешко можат да се искоренат.

Останува една дилема, едно прашање: што е тоа поради кое еден поет како Анакреонт го прави толку влијателен меѓу многуте поети од подоцнежни времиња? Која е тајната на неговиот успех? За тоа „зборува“ и објаснува неговата Муза која е директна, која е јасна, заобиколувајќи ги маките. Според тоа, поезијата на Анакреонт е обвиена со сензуалност. Тука вреди да се каже дека Анакреонт не заговара блудничење и аморалност. Се држи до правилото *carpe diem*, но разумно. Затоа го ценеле Платон и Сократ⁷². И тоа е поезија што им се допаѓала на тираните, што би значело дека е поезија на хедонизмот, нешто што се крие во природата на човекот – да живее безгрижно и да има можност да ги реализира сите сништа.

6. 5. Два збора за Анакреонтеа

Поезијата на Анакреонт нема таква слоевитост како кај Сапфо и Архилох. Сепак, таа била прифатена и од подоцнежните поети. Лесниот израз, непосредноста на Ерос и хедонизмот се причината што неговата поезија опстанала. Додека Сапфо била препознатлива по својата упорност да навлезе длабоко во чувствата што ги предизвикува

⁷² Marko Višić, Ibid.

Ерос, да создаде поезија што ќе ги освои срцата на избраната публика и што ќе се доживее како сопствено чувство, при што во поттекстот има и трагика што го следи секој човек, во хеленската лирика се појавува друг творец за кого се важни други елементи, како хедонизам и реторика. Се појавува Анакреонт. Тој станува многу омилен за подоцнежните генерации до тој степен што се појавуваат и епигони кои пишуваат во негов дух, создавајќи ја таканаречената анакреонтска поезија или Анакреонтеа, поезија што е прифатена како модел кај поетите на деветнаесеттиот и почетокот на дваесеттиот век.

Анакреонт како да претчувствувал дека неговата поезија има капацитети да опстане, вели:

Fr. 44 [42]

ἐμὲ γὰρ ἑλόγων εἶνεκα παῖδες ἄν φιλέοιεν·
χαρίεντα μὲν γὰρ αἶδω, χαρίεντα δ' οἶδα λέξαι.

*Реч ми љубат млади, деца,
Јас сум близок, драг на сите,
Зар си неам нежно, кротко,
И ќе речам дума слатка.*

Овие карактеристики ја актуализираа поезијата на Анакреонт уште во времето на Хуманизмот и Ренесансата. Така во 1554 година Стефанус под името на Анакреонт ги објавува познатите анакреонтски песни под наслов – „Anacreontea“. Станува збор за една збирка од околу 60 кратки песни од подоцнежната антика – римска и византиска. Тие се имитација на стиховите на Анакреонт, но несомнено се послаби. Миливој Сирониќ вели дека оваа збирка има извршено големо влијание врз западноевропската и руската книжевност, што е точно. Во XVIII и XIX век, користејќи ги мотивите на Анакреонт – виното и љубовта – се пишуваат доста такви песни. Иако нереализирани уметнички, тие се прифаќаат од читателите, зашто во нив се слави она што го сакаат обичните луѓе – ἡδονή хедонизам и Ерос.

7. Ерос во хорската лирика

Посебна страница на хеленската лирика претставува хорската лирика. Тоа е вид лирика придружувана со инструментална музика и танц. И оваа лирика своите корени ги влече од народната песна, но хеленските поети ја воздигнале до совршенство. Хорската лирика успеа да ги постигне најсовршените облици на поезијата. Важна е многу и за тоа што таа е камен темелник на драмската уметност. За среќа доста песни се сочувани од еден од најголемите (но и последен) поет од оваа поезија. Пиндар. Тој е поет на аристократите и нивната етика ја велича. Неговата песна е чудесна градба и станува модел за големите поети. Него ќе го фали со посебна почит Хоратиј. Хорски лиричари кои пееле за Ерос, меѓу другите, се Алкман и Ибик.

7.1. Алкман или пролетна свежина на хеленската лирика

Значаен хорски лиричар е Алкман, кој творел во Спарта во втората половина од седмиот век пред нашата ера. Како и некои други уметници: поетот Тиртај, сликарите: Теокле, Менон и Дориклеј, и Алкман не е Спартанец. Роден е во Сард, во Лидија. Со својата уметност стекнал име и слава во Спарта и таму доживеал длабока старост⁷³.

Самите Спартанци ретко се определувале за уметностите, зашто во нивната традиција прво место заземала гимнастиката која го зацврстувала телото, но сепак ги сакале музиката и танцот. Паусанија (II, 21, 3) го наведува следново: „Спартанците не се занимавале со музика, затоа што им биле важни телесните вежби и оружјето. Но, кога помошта на Музите им затребала против болестите или душевните растројства, или од некоја друга маќа оделе во светиот Делфи и таму ги барале и ги повикувале музичарите, како и лекарите и свештениците за прочистување“. Музиката и танцот кај Спартанците биле повеќе ценети од поезијата. Во музиката тие гледале и терапевтска смисла⁷⁴. Тука бил генијалниот поет Алкман, кој во Спарта ја „воздигнал“ и поезијата на респектабилни височини во кои биле танцот и музиката, па така поезијата ја добила почитта кај публиката. На такво војничко тло таков успех можел да постигне само еден вљубеник во поезијата и сонувач кој живеел и уживал во светот на убавиот збор.

⁷³ Милош Ђурић, *Историја хеленске лирике*, Завод за учебнике и наставна средства Србије, Друго прегледано и допуњено издање, Београд, 1971, стр, 210

⁷⁴ Никола Страјнић, *Стари грчки лиричари*, Кајрос, Сремски Карловци, 2001, стр. 118

Делото на Алкман александриските граматичари го поделиле во пет книги. Се прославил со своите партении (песни што ги пеел хорот на девојките). Во 1855 година се пронајдени осум строфи на една партенија во Египет, која е испеана во слава на Артемида. Во првиот дел се пеат херојски дела на Херакле и Диоскурите, потоа на митот се надоврзуваат религиозно-морални поуки. Вториот дел е нерелигиозен, кој претставува пролетна свежина на хеленската лирика.

Алкман ја истакнува убавината на својот хор составен од девојки (со кој се прославил), неговите седум прекрасни пејачки⁷⁵. Прекрасни се и стиховите на Алкман кога ги опишува девојките од својот хор. И тој, како и други хеленски поети, нив ги споредува со ждребици. За нас тоа може да звучи како чудна компарација, но во тоа време, сигурно ждребицата имала повеќе семантички и фигуративни значења. Тогаш коњите биле омилени животни. Веројатно фигуративната димензија на ждребицата со текот на годините се изгубила. Но за тоа има и други причини. Било како остануваат како убави метафори разни птици и цвеќиња.

Вреди да се види фраг. 26:

οὐ μ' ἔτι, παρσενικαὶ μελιγάρυες ἰαρόφωνοι,
 γυῖα φέρην δύνатаι· βάλε δὴ βάλε κηρύλος εἶην,
 ὅς τ' ἐπὶ κύματος ἄνθος ἄμ' ἀλκύνεσσι ποτήται
 νηλεὲς ἦτορ ἔχων, ἀλιπόφυρος ἰαρὸς ὄρνις.

*Немојте, моме со медени грла и копнеж во гласот,
 Колена не ме држат, ни снага! Ах, галеб да бидам,-
 Вишино што лета со галапки нежни над морската пена,
 Безбрижно срце имајќи! Еј порфирна, пролетна птицо!*

Песната на Алкман е лесна во своето течение, но нејзиното ехо трае токму во неговите прекрасни описи на убавината на девојките од хорот, за кого велат дека бил вљубен во сите. Тоа изгледа неверојатно. Но, иако бил страствен учител, веројатно

⁷⁵ Милош Ђурић, *Историја хеленске лирике*, Завод за учебнике и наставна средства Србије, Друго прегледано и допуњено издање, Београд, 1971, стр, 210

талентираниите девојки пополека ја добиле неговата доверба и се зближиле со него. Верувам дека тоа не е некоја врска меѓу маж и жена, затоа што таков ерос е невозможен. Секоја пријателска блискост не произведува бездруго и еротска врска. Сепак, во неговата песна е вложено индивидуалното чувство.

Како и други хеленски лиричари, и Алкман жали за младоста која поминала, па сепак во него останува онаа желба што ја всадува Ерос во секој човек и која останува и кога се гаси вулканската младешка енергија. Поетот е остарен и не може повеќе да танцува со младите девојки. Им се обраќа на танчарките со стихови во кои вели дека *нозете не го држат*, па затоа сака да биде водомар⁷⁶. Тоа е убава метафора зашто легендата вели дека водомарите, мажјак и женка, живеат цел живот заедно и кога мажјакот старее и не може веќе да лета, женката го носи својот мажјак на своите крилја и го продолжува летот, то ест песната, односно животот.

Алкман е еден од најраните хеленски лиричари кој ја отпочнал хеленската еротоморфна слика на светот. Ерос е столб на сè околу нас. Тој го опишува Ерос како младо и убаво момче кое се шета низ цвеќиња. И кој вреба со своите стрелички. Таков ќе го видиме Ерос и кај Анакреонт и кај Платон, во беседата на Агатон (Alcman fr. 38):

Ἀφροδίτα μὲν οὐκ ἔστι, μάργος δ' Ἔρως οἷα <παῖς> παῖσδει,
ἄκρ' ἐπ' ἄνθη καβαίνων, ἃ μὴ μοι θίγης, τῷ κυπαρίσκῳ.

Не Афродита, а лудиот Ерос си игра,

Како палаво дете,

Пупка кипарис-цвеќе газејки.

О, не допирај ми цвеќе!

Алкман секогаш би сакал да биде меѓу девојките од хорот. Во една песна реди неколку имиња на девојки. Во описот се употребуваат честите и омилени метафори од неговото време, како кобила, венетска тркачка, расна кобила, ждребе. Едната има грива што ѝ блеска како злато, суво и сјајно, а лицето бело, а има други кои како Плејади во оро сјаат. Тие се прекрасни за поетот и нема таков скапоцен накит кој може да се мери со убавината

⁷⁶ Милош Ђурић, *Историја хеленске лирике*, Завод за уџбенике и наставна средства Србије, Друго прегледано и допуњено издање, Београд, 1971, стр. 211

на девојките Агесихора, Агида, Ортија, Нано, Ерата, Клесисера и Силакида. Кога ќе погледне на друга страна, поетот воскликнува и им се предава на чувствата за Астафида, Филира, Дамагора и Јантамина. Поетот во друга песна се возбудува што Агесихора е крај него. Убавина и занес: Со Агесихора „мила“ и „нежна“, девојките оро играат. Она што се одвојува од ваквата поезија, освен мајсторската творба е и искреноста да признава дека сака повеќе девојки.

Чуден Ерос има Алкман. Толку е занесен по девојките од својот хор што се добива впечаток дека пати од копнеж. Буквално гори по нив. Затоа поголемиот дел од неговите сочувани стихови се исполнети со восхит кон женската убавина, или поточно за младешката убавина. Неговата песна е намакана во топлина, која зрачи кон девојките со некоја невидена опседнатост. Сите се млади и убави. Секоја има некоја посебна карактеристика која го привлекува поетот. А тој не може да се определи за некоја. Во нив цвета пролетта, неговото најсакано годишно време. А како да се излезе од ваквата убавина?

Како и многу други лиричари, Алкман пишува и за природните феномени. Опседнатоста со природата ја гледаме во фр. 76 каде што пишува за годишните времиња. Три, вели поетот, се, но има и четврто време, а тоа е пролетта кога копнежот го мачи него. Со други зборови, пролетта е време во кое се буди природата, а со тоа и чувствата на луѓето. Се подразбира дека во ова време Ерос е најзафатен со своите стрелички и му дава полет на животот. За тој живот се залага Алкман.

Уште една песна на Алкман вреди да се спомне. Фр. 60 каде што пее за сонот. А и за природата. Кажувајќи како спијат (се разбира, кога паѓа ноќта) планинските врвови, мрачните бездни, брегови и корита речни, растенија, змии и сверови, пчелите, чудовиштата и орлите, поетот нè приближува до тивката и мирна ноќ, откривајќи ни ја неговата друга љубов, освен убавите жени – љубовта кон природата. Има во подтекстот траги на Ерос.

Убав опис на сонот.

7.2. Ибик, вљубеник во пролетта и Ерос

Една величина во хорската лирика несомнено е Ибик, современик на Анакреонт. Тој е роден во Регија, Јужна Италија, која тогаш се викала Голема Хелада. Но, тој често патувал, се преселувал од град до град и така стигнал на островот Самос, во дворот на тиранинот

Поликрат, каде што престојувал девет години. Таму се сретнале и се запознале со Анакреонт.

Александриските филолози неговото творештво го поделиле на седум книги во кои два еротолошки фрагменти се значајни за дотерување на сфаќањата на Ерос кај Хелените. Како и Алкман, Ибик наспроти жарта на љубовта која постојано гори во душата на човекот, ја става периодичноста на Ерос, кој е активен напролет. Неговиот израз и неговите чувства потсетуваат на поетите од Лезбос⁷⁷. Тој целосно се посветил на љубовната поезија.

На периодичноста на Ерос ќе се спротивстави Сократ во *Спомените за Сократ* од Ксенофонт, кој вели дека боговите им подариле на луѓето можност за љубовни уживања во секое време, за разлика од другите живи суштества кои својата љубовна енергија ја покажуваат во одредено време на годината⁷⁸.

Во една песна Ибик прекрасно ја опишува природата напролет. Во оваа сезона цвета овошјето, потоците течат низ градини, грозјето буи. И наеднаш кај поетот врие љубовта и не се смирува. Таа од Афродита паѓа врз поетот и до дното му ја потресува душата. Во другата песна Ерос го следи и демне со очите под црните трепки, а Афродита му ја мести мрежата и кога се приближува се чувствува како кога впрегнуваат стар коњ во јарем. Љубовта, значи не се смирува, не стивнува никогаш, во ниту еден миг. Го прогонува како гром во силна бура.

Интересни се и стиховите кои говорат за чувствата што се појавуваат во часот кога Ерос не го остава намира. Несомнено овие моменти ги карактеризира вознесот кој го предизвикува „палавото момче“, кој наоѓа начини да ги вплетка луѓето во мрежата на Афродита.

Интересна е врската на хорскиот поет Ибик и меличарот Анакреонт. Иако не припаѓаат на ист поетски израз, едниот е меличар, а другиот хорски лиричар, нив ги поврзуваат неколку работи: двајцата се знаменити поети, двајцата се дворски односно симпозиумски поети и двајцата се поети преку кои може да се објасни феноменот на пајдерастижата опеана во старата хеленска лирика. Пред тоа потребно е да се каже уште

⁷⁷ Милош Ђурић, *Историја хеленске лирике*, Завод за учебнике и наставна средства Србије, Друго прегледано и допуњено издање, Београд, 1971, стр, 216

⁷⁸ Ibid. стр, 216.

некој збор за животот во дворите на тираните (за што зборувавме претходно). Имено, овие амбиенти би можеле да ги опишеме како некои видови кружоци каде што се собирале луѓето да се забавуваат, слушајќи убава музика, места за промовирање на поезијата. Во овие места, во прв ред, биле славени Афродита, Ерос, Дионис и Кајрос. Притоа во дворите се воделе дебати, се пело и се пиело. Барбара Брајтенберг повикувајќи се на В. А. Перси вели дека за разлика од Крит и Спарта, во Самос немало институционална и традиционална пајдерастаја, туку слободна и по волја на поединецот. Имајќи ги предвид приликите во Самос, преференциите на тиранинот, особено неговото луксузно живеење, неговата љубов за уметностите, според Брајтенберг, заедно со неговата наклоност кон ефебите, не е тешко да се образложи поезијата на Ибик и Анакреонт.

Б. Брајтенберг, исто така, вели дека послугата (младите служители) била отворено предмет на страста и субјект на поезијата во ваквите дворови на тираните, особено на тиранинот на Самос, па затоа не е случајно што Ибик тврди дека митскиот млад послужител, Ганимед, е грабнат од страна на Севс од сексуални побуди. Тоа е потврда за склоноста на Ибик, а со него и на Анакреонт, кои живееле и твореле извесно време во дворот на Поликрат. Понатаму оваа авторка наведува дека по сè изгледа Анакреонт и тиранот се натпреварувале за истото момче. За Клеобулос. Ова момче се спомнува двапати кај Анакреонт, па затоа Брајтенберг заклучува дека момчето било присутно во дворот како послужител на вино, додека Анакреонт живеел кај Поликрат. Веројатно и Ибик бил соперник за освојување на истиот ефеб. Затоа Брајтенберг забележува дека во стиховите на овој поет е опеана физичката убавина на ефебите. Но, не само кон нивната. Ибик, како Алкман, емотивно бил настроен и кон девојките од хорот што го водел. Дури посилен се емоциите на поетот кога пее за љубовта кон жените.

А кога му се приближува љубовта (Ерос), поетот трепери и готов е, се предава на магичната моќ на Афродита, па набргу паѓа во јарем. Даглас Л. Керн во својот труд *Погледи на љубовта и омразата: културни модели во античката грчка култура*⁷⁹, вели дека занесот, волшебството и силата на погледот во очи влијае врз привлекувањето на двајца луѓе, односно кога Ерос го гледа човекот право во очи, тоа е магнетска сила која ги спојува во љубов луѓето (Ibycus fr. 6):

Ἔρος αὐτέ με κτανέοισιν ὑπὸ

⁷⁹ Douglas L. Cairns, *Pogledi ljubezni in sovraštva: Kulturni vzorci zrenja in čustvovanja v starogrški kulturi*, Keria, Studia latina et graeca, Letnik X, številka 2, Ljubljana, 2008

βλεφάροις τακέρ' ὄμμασι δερκόμενος
 κηλήμασι παντοδαποῖς ἐς ἄπει-
 ρα δίκτυα Κύπριδος ἐσβάλλει·
 ἦ μὰν τρομέω νιν ἐπερχόμενον,
 ὥστε φερέζυγος ἵππος ἀεθλοφόρος ποτὶ γήραι
 ἀέκων σὺν ὄχεσφι θοοῖς ἐς ἄμιλλαν ἔβα.

*Под темните трепки Ерос со копнеж во очи ме демне,
 Со магии црни во бескрајна мрежа на Киприда ме фрла!
 А треперам сиот штом тој ми пријде
 Сличен на коњ сум што дарови носи
 Без волја под старост, кога со кочиш брзи
 На натпревар оди.*

Кога Ерос нè гледа право во очи, ние сме „разоружени“. Со погледот во очи, тој нè освојува, па и нè покорува. Ние лебдиме во неговата власт, дури и забораваме дека постоиме или забораваме на своето јаство. Нашиот свет се згуснува, се стеснува само во просторот што ни го дава Ерос. Не сме свесни дека тоа е простор каде што сласта ја покрива горчината, задоволството ги тргнува од нашиот пат сите препреки кои се јавуваат во животот како маки, тешкотии, патила и др., простор каде што нема значења, нема место за логика, туку само за извици, трескоти и неконтролирани наслади. Парадоксално е, но во вакви услови ние ја чувствуваме убавината, нејзиниот екстракт, ја чувствуваме и вечноста, животот како бескрајна патека заградена со цвеќиња од двете страни до бескрај. Оваа ситуација ни се причинува како постигнување на сонуваното, животот без крајно одредиште, без завршна точка. И тоа се доживува во миг. Силата на погледот на Ерос не дозволува да се прикраде некој сомнеж кој „ќе ни шепне“ дека околу нас, до нас демне горчината, болката, пустината, самотијата која гуши и убива, туку таа нè внесува во безвременост.

Ерос е ова чудо. Што мигот „го претвора“ во вечност. Тоа само Ерос го може. Реалноста е нешто друго. Во неа сè е минливо. За жал, нема вечност за еден човечки живот, за жал, горчината набргу излегува од плаштот на сласта и се соочуваме со матните и опасни бранови на огорченоста, маката, патилото и пустошот. Останува да се памети само тој миг во кој погледот на Ерос в очи ни ја подарува можноста да го вкусиме она кон што се

стремиме – вечноста. Потоа живееме приврзани за тој миг. Тој миг, подарок на Ерос, во суштина му дава печат на нашиот живот, на нашиот идентитет.

8. Реткости во хеленската лирика

Хеленската лирика е богата. Во неа е опишано огромно искуство на поединци, преку кое, покрај доживувањата на поетите, откриваме многу нешта и за тогашните погледи на луѓето, за нивните однесувања, морал и односите меѓу самите Хелени, но и на Хелените со другите народи. Покрај тоа се запознаваме и со разликите меѓу тогашните творци и со поети кои од другите области неочекувано влегуваат во поезијата. Такви примери на лиричари се Платон и Аристотел од кои се сочувани неколку стихови. Платон, се разбира, мора да биде меѓу овие корици со своите стихови.

8.1. Платон – лирски философ или философски лиричар

Многумина се согласуваат дека целокупното философско дело на Платон има лирска реченица. Други тврдат дека Платон во младоста бил поет, но епиграмите кои се сочувани се од подоцнежното време⁸⁰.

Во овој труд не сакам да го заобиколам големиот творец на хеленската мисла и поезија, Платон со кого оваа неверојатна култура ги постигнува своите врвови, но пополека во годините што доаѓаат по него и неговиот славен ученик Аристотел, набргу ќе следува неосетен и постепен пад, кој сепак ќе се бори да се одржи, да одолее на забот на времето и ќе потрае неколку века преку хеленизмот. Платон (од кого останале неколку песни, односно се сочувале како стихови за кои се верува дека се негови).

Некои стихови „личат на него“, на големиот философ Платон. Уште во првиот дистих преведен на хрватски јазик од Коломан Рац, паѓа во очи името на Агатон, тој Агатон од неговата „Гозба“ кој бил убав. „Љубејќи го својот Агатон“, вели поетот, „душата на усни ми била. Тргнала сиротата со желба да му пријде...“ Можеби станува збор за друг Агатон, но сеедно е. Важно е дека блика лириката во овие стихови, како и во стиховите од дистихот 3, каде што убаво е употребена метафората „јаболко“, која често е употребувана во античка

⁸⁰ Koloman Rac, *Antologija stare lirike Grčke*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1916, стр. 282

Хелада. „Јас сум јаболко. Еден сака да ме истисне, не давај ме, прими ме Ксантипа! Венеам јас, исто така венееш и ти“... Сигурно не се работи за Ксантипа, жена му на Сократ.

Во дистихот 10 Платон ѝ се обраќа на ѕвездата (се разбира дека станува збор за метафора, односно за жена: „Ох да можам да бидам Небо, со такви очи (големи) да те гледам“... Величествен стих! Ете така пишува поетот Платон наспроти философот Платон кој ги истерал поетите од својата држава. Интересно е (а тоа е кажано од многумина) што овој голем критичар на поетите „е најголем поет меѓу философите“. Затоа не постои можност да се тргне од светот на поезијата. Тој ја следел и имал длабоки познавања од поезијата.

Стиховите што му се припишуваат на Платон се реткост, поради величината на името на славниот философ во светската мисла. Другите народи имаат светци, Грците имаат мудреци⁸¹.

⁸¹ Fridrih Niče, *Filozofija u tragičkom razdoblju Grka, Grafos, Beograd 1979*, стр. 13

9. Ерос кај хеленистичките поети

И поезијата што зборува маестрално за чудото Ерос кај хеленските лиричари продолжува да се негува и по Платон со векови и кај хеленистичките лиричари. И овие поети се многу важни затоа што продолжиле да ги негуваат книжевноста и философијата на старогрчки јазик и кога хеленистичките држави паднале под римска власт во која ќе се издигне и латинскиот јазик како јазик на широка комуникација во целата држава, но по заслуга на многуте книжевни и други хеленистички творци, старогрчкиот јазик живеел рамноправно со латинскиот.

Хеленистичкиот период опфаќа речиси девет века, што е долго време и разбирливо е дека тоа влијаело врз подоцнежниот развој на културата кај другите народи околу Средоземното Море. Овој феномен почнува од третиот век пред нашата ера, по распаѓањето на државата на Александар Македонски, која била поделена меѓу неговите војсководители во помали држави, па сè до шестиот век од нашата ера. Значи, хеленистичката култура и книжевност не престанале да се развиваат во хеленистичките центри – Александрија, Антиохија и Пергам. Секако Александрија е најзначаен центар на оваа култура, кој трае сè до освојувањето на овој град од страна на Октавијан Август во 30 година пред нашата ера.

Има голем број книжевни творци на хеленистичкиот период. Нивна најголема заслуга се сочувувањето и понатамошниот развој на грчкиот јазик и грчката мисла. Се разбира, не се запоставени и уметностите, меѓу кои и поезијата. Поезијата обработува различни теми претежно со љубовна содржина. Како зачетник на оваа поезија се спомнува Филет од Кос (околу 340–285 пред нашата ера), кој пишувал елегии за својата сакана Битида. Но најпознат поет од ова време е елегичарот Калимах (околу 310-240 пред нашата ера). Калимах бил голем мајстор на стихот. Покрај Калимах, голем поет од ова време бил и Теокрит (околу 300 -250 год. пред нашата ера), кој пишувал идили (триесет), кои се делат на две групи: пастирски – во кои неуките и безгрижните, но слободни пастири се лирски ликови кои чувајќи ги своите стада пеат за своите сакани девојки. Овие идили се сметаат за ремек-дела во кои Теокрит маестрално ги опишува љубовните возбудиња и прекрасните природни убавини. Другата група опишува моменти од градскиот живот со обични луѓе како главни ликови.

Интересен е и поетот Никандар (2 век пред нашата ера) кој во своето дело *Преобразби* пишува за трансформација на луѓето во животни и билки. Со ова дело влијаел врз Овидиј - *Преобразби*, како и врз „Георгики“ на Вергилиј.

Посебен облик што бил омилен од хеленистичките поети е епиграмот, кој обработува различни теми, философски, гозбени и особено љубовни. Најпознати поети на епиграми се Асклепијад од островот Самос и Мелеагар од Гадара.

9.1. Асклепијад

Асклепијад е прекрасен поет. Тој пишува љубовни епиграми. Коломан Рац вели дека неговите епиграми „се вистински цвеќиња на поезијата и нè потсетуваат на Анакреонт“⁸². Се мисли дека четириесет епиграми се негови. Во првиот епиграм се крева гласот на поетот кој му се обраќа на Севс и вели дека врховниот бог може да пушти снег, може и град, па и молњи и громови, па дури и да ги стресе црните облаци на земја, залудно би било, зашто ништо не може да го попречи поетот да љуби. Само ако го убие, тогаш Асклепијад ќе престане да љуби. Ако го остави жив и да се налути до беснеење Севс, поетот ќе љуби. И точка. И на Севс му дава до знаење дека истиот бог што владее со врховниот бог владее и со него. Затоа Севс го сместил тој бог во својот златен двор. Станува збор за Ерос кој не го штеди ни самиот Севс, а камоли младиот поет.

Во неколку стиха маестрално се дадени магијата и силата што ги поседува Ерос. Во случајов, малиот бог Ерос практично има поголема власт од севкупниот властодржец над сите богови. Тука се чувствуваат силните бранови на љубовта и практично се доаѓа до заклучок дека на животот му дава значење само стрелата на Ерос во моментот кога го погодува човекот. Тој миг, како што е речено, го открива значењето на вечноста по кое стреми човек во својот краток живот.

Иако кратки поетски форми, епиграмите на Асклепијад немаат некоја цел да дадат пораки, да убедуваат, да укажат на социјални и други неправди, нема кај нив морализирања, туку нивниот фокус паѓа само врз Ерос. Со овој бог, односно со љубовта, тој е опседнат и во тие малку стихови што ги има епиграмот, мајсторски се увеличува она чувство што знае

⁸² Koloman Rac, *Antologija stare lirike Grčke*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1916, стр. 283.

да го „ослободи“ потполно човекот од своето его, предавајќи се целосно на Ерос. Има бунт во овие стихови, но има и верност кон саканата.

Да го видиме вториот епиграм, да видиме со какви емоции Асклепијад, со какви чисти емоции, зборува за својата љубена. Поетот им се обраќа на венците и „им наредува“ да останат тука! На врата да висат, да не ги растураат лисјата на земја. Венците треба да бидат внимателни зашто Асклепијад ги има натопено со солзи. Тие се солзи на вљубен. Кој љуби, очите му се росни, постојано влажни. Ако се случи вратата да биде подотворена, тогаш поетот сака неговите солзи да се пуштат врз главата на неговата љубена и нејзините руси коси да ги впијат неговите солзи. Во поттекст, сознаваме, односно откриваме дека поетот сака неговата љубовна болка саканата да ја разбере темелно. Тоа е љубов што го мачи него. Неговата сакана мора да знае дека тој буквално е предаден на нејзината милост.

Третиот епиграм го води поетот не кон русокоса девојка, туку кон црнка. Таа се опишува како цветче, преубава, која го залудува. Тој се топи како восок во оган додека ја гледа. Тоа се пресилни емоции. Толку му е тешко на поетот. Некој веројатно му префрлува дека е црна. Па што, одговара поетот. Та и кумурот е црн. Кога ќе го зафати оган, како цвет на трендафил ќе блесне. Метафората восок е ретка, чудесна. Поетот гори како восок, при тоа свети со пламен за својата љубена и воедно се троши. Ја троши неговата снага, затоа што љуби. Прекрасно.

Три епиграми се во превод на хрватски јазик од Коломан Рац. Креваат голем споменик за Ерос. Се чувствуваат тука треперењата на душата, повишениот ритам на срцето, а се слуша и гласот на поетот кој ја велича љубовта и нејзината сила која ги опфаќа не само обичните луѓе, туку ги стигнува и ги држи во прегратка и боговите.

9.2. Мелеагар

И Мелеагар од Гадара е големо име на хелнистичката поезија. Векови го делат од великаните на лириката од седмиот и шестиот век пред нашата ера, но во неговите епиграми се гледаат одблесоци од ова творештво. Великаните остануваат парадигматични, па сепак тоа не ја намалува значајноста на стиховите на Мелеагар. Има посебна привлечност неговото дело. Неговата инспирација е самосвојна, иако е произлезена од

истото тесто, односно ги влече своите корени од генијалната хеленска лирика. Стожер на песната на Мелеагар, како и кај Асклепијад, е Ерос. На ова „поле“ Мелеагар го докажува својот неоспорен талент.

Мелеагар живеел во I век пред н.е. Тој е философ, но блеска како епиграмски поет. Своите епиграми ги собрал во збирката „Венец“ во која, како што наведува Коломан Рац, ги опфатил и постарите поети Теокрит, Калимах и некои други. Во светот на Ерос кого го обработува Мелеагар се преплетуваат енергијата и убавината, но и доброто и злото. И тоа е дел од творештвото на многу поети. Затоа мора да се каже дека гореспоменатите творечки „елементи“ не се тие што го креваат квалитетот на песната на Мелеагар, туку тоа е неговата креативна моќ, можноста на поетот да пее убаво и да допре до срцето на секој читател во секој агол на светот, во секое време. А Мелеагар ја нашол точната мера на својот талент и на својот поетски збор, создавајќи епиграми што се извонредни. И кои се привлечни и сега за секој љубител на поезијата.

Да ги „оставиме“ епиграмите сами да ја „прелистуваат“ творечката моќ на овој поет, додавајќи дека Мелеагар останува во заедничката лирска тематска рамка на хеленските и хеленистичките поети. Сепак, успева да го истакне своето лирско јас и да му даде свој печат на светот на Ерос.

Поетот му се обраќа на Ерос и благо го кори (1):

Ерос, вели Мелеагар, ако ми ја палиш душата често, таа ќе одлета, зашто е крилеста. Тоа подразбира некоја молба да го штеди пламенот на љубовта што ја палат стреличките на овој бог, затоа што поетот е чувствителен. Така мисли поетот, но не може да се ослободи од возбудливоста која трепери во неговите епиграми. Насекаде низ стиховите „се слуша“ како „грми“ неговото срце, во секоја метафора. И како Ерос е постојано во движење. Тој прави чуда во срцето на вљубениот и го држи во тензична состојба, го зашметува и го опива.

Секој стих на Мелеагар смело ја открива силата на љубовта. Образован поет, тој со леснотија управува со зборовите и покажува дека ги познава старите мајстори на поезијата, од кои учел. А и неговата умешност се потврдува во секој епиграм.

Еве како мајсторски ѝ се обраќа на Тимарија и ѝ вели дека нејзиниот бакнеж е како кога имела го фаќа човек, а очите се жар и ако погледнеш ќе спржиш сè, а ако чепнеш, готово е сè. Значи, Ерос станува апсолутен господар на твојата душа ако „те боцне“ со својата стреличка. Впечатлива е оваа сила што доаѓа од една „стреличка“. Ја „гледам“ Хелиодора во третиот епиграм. Нејзиниот венец од цвеќиња венее, но таа блеска, зашто таа е „венец на венецот“ на поетот. Тоа е убавината на животот, која ја доживува човекот кога е во власта на Ерос.

Светот на Ерос кај Мелеагар е расцветан. Пролетен. Без цвеќиња не може да се замисли. Во четвртиот епиграм се опишува ова мило опкружување. Кокичето цвета, а и перуниката. Цвета и белиот лилјан кој покрива гори и планини. Е тука е Зенофила. Мила, најмила меѓу девојките. И сега поетот веднаш ја споредува со цвеќињата. Се разбира, Зенофила е најубав цвет меѓу цвеќињата. Нејзиното име е исткаено во поетската безвремена шир, останувајќи да плени со цветна убавина. Оваа атмосфера нè потсетува на големата Сапфо, на Алкман и на Ибик.

Цвеќињата се „во служба“ на женската убавина. Тие се час „објект“ за споредување со некоја убавица, час се метафора, а некогаш служат за плетење венец кој според античките обичаи го носеле младите жени. А често тие венци им биле подарувани на девојките од нивните љубовници. Па така Мелеагар во својот петти епиграм реди низа од убави цвеќиња. Во неколку стиха се насобрани многу емоции, односно невидена сила предизвикана од Ерос. Поетот ветува дека ќе плете венец од качунки, од мирта и други слични пролетни цвеќиња, ќе плете шафран и перуника, а и трендафили на Хелиодора венецот цветен да ѝ го подари, да го стави за да ѝ го украси челото со прамени.

И со сета убавина на цвеќињата, со сета раскош на природата, со сета енергија на Ерос, кои ја создаваат магичната атмосфера, Мелеагар забележува и ги истакнува и пречките во љубовта. Тие се ситни инсекти, ситни суштества, кои можеме исто така да ги сметаме за метафори, но и за конкретни злости од животинскиот свет. Станува збор за комарците кои не ја оставаат намира Зенофила. Иако се ситни, поетот ги хиперболизира проблемите што ѝ ги создаваат тие на неговата љубена. Иако мали, пискаат во мрак, дрски крвопии се, ноќни сверки, двокрили али. А Зенофила, мила и нежна, не може да заспи од нив и да сонува. Затоа поетот го крева својот глас и вели: „Еве ви го моето месо! Ждерете!“ Колку и да моли поетот, залудно е. Овие сверки продолжуваат да цицаат крв од Зенофила.

Нив ги привлекува финото младо тело и топлите гради. А поетот не се смирува. Уште еднаш се развивува, бара да се тргнат тие злости, па им се заканува – ако не се тргнете, ќе ја чувствувате силината на моите убиствени раце.

Еве, младиот поет се нуди себе си да се жртвува за својата љубена.

Меѓу инсектите има и исклучоци. Пчелата, која поетот ја смета за душа на цвеќињата, како да не разбира зошто ја боцнала Хелиодора, а не се симнала на полските цвеќиња. Кога пчелата се појавува оддава сладок и неодолив изглед и надеж дека нешто убаво ќе се случи. Потоа таа ја боцнува Хелиодора, а нејзиното осило е горчливо за срцето, како Еросовата стреличка. Затоа Хелиодора вели дека ѝ е познато Еросовото осило, па бара од пчелата да оди кај други луѓе, да се врати, зашто за нејзиниот глас одамна знае.

Зенофила е убава, преубава. Радоста го облева поетот кога таа внимателно и милосливо почнува да пие, нежно допирајќи го работ на чашата со своите усни. Тоа што тој го гледа и воедно го сонува е неговата убавица да го бакне во усните и дури и целата душа да му ја испие. Тоа е величествен миг кога човек поттикнат од Ерос ем гледа, ем чувствува, ем мисли. Тогаш поетот е човек, во вистинската смисла на зборот, зашто тоа е тој величествен миг кој сакаме да го запреме - времето да не врви, да се скаменува во таква состојба, нежна и блага. Во суштина, тоа е онаа светлина со која зрачи поезијата на великиот Пиндар кој успева да „спаси“ нешто од ефемерноста, кревајќи ги човекот и неговата слава на висина на вечното.

Во епиграмите 10, 11, 12, Мелеагар го опишува Ерос како „страшен“. Страшен е, вели поетот во првиот епиграм од наведените и се жали дека што повеќе страда, Ерос му возвраќа со смешкање. А ако го крева гласот, тој се радува. И на крајот ако го навредува, тоа на Ерос му угодува.

Мелеагар, овој занесеник во љубовта, не се откажува од Ерос. Во следниот епиграм повторно и повторно поетот „се задева“ со Ерос. Овој бог не може да се оддалечи од неговиот живот. Подобро би било да видиме како поетот пак го „бара“, оној „зол“ Ерос. Во стиховите на епиграмот се забележуваат цврста приврзаност, предаденост и копнеж, па и опседнатост на поетот со Ерос. Не сака дури ниту еден миг да изгуби. В час сака „да го најде“. „Токму сега“ сака да го сретне. Потоа го опишува и тој опис е доволен за да се сфати

зашто сака да го најде. Ерос, според поетот, е мило, брбливо и ѓволесто момче. Не се знае кои му се родителите: дали Небото и Земјата, или Морето. Но едно е сигурно: сите го мразат. Сепак, треба да се внимава, зашто во миг тој може да ја распне мрежата и да ви ја фати душата. И еве, вели поетот, еве го: тој демне. Го наоѓа. Сега во очите на убавата Зенофила се крие! Неверојатна креација.

Во епиграмот 12, пак, имаме опис на Ерос. Богот на љубовта бесрамно се смее и се расфрлува со огнени стрели. Тој е син на мајка што го љуби Ареса, а и жена му е на Хефајст. И мајка му е родена од морска пена што фрчи низ морето. Па така Ерос пламенот на Хефајст го држи, а крвавите стрели на Арес му се мили.

Навистина на оваа поетска градба не може ништо да ѝ се одземе ниту да ѝ се додаде.

Уште два епиграми, 16,17, мислам дека би требало да се наведат за да се заокружи лирскиот портрет на Ерос од перото на Мелеагар. Имено, епиграмот 16 зборува за намерата на поетот да му побегне на Ерос. Но, итриот бог под пепелта зграбил едно жарче и директно со своите нокти откинал една искра и го погодил. Пламен веднаш од сите страни го покрил поетот како знаме и се разбира, малата искра во оган се претворила и се разгорела во неговото срце. Од друга страна, поетот ѝ се обраќа на љубената жена и ја кори да внимава зашто таа брза, се залетува и често паѓа во замка. И тоа се случило. Замката ја уловила. Поетот (очигледно) загрижен ѝ вели дека залудно се мачи. Ерос веќе ја совладал и во жар ја фрлил. Потоа следува едно горко прашање: „Плачеш?“ И одговара самиот поет: суровиот Ерос кога си го хранела во крило, зарем не си знаела дека змијата ја храниш? Не си знаела? Е па сега гледај како ти враќа твоето чедо, изгорена си и во мраз те ставил. Сама си го избрала тоа. Сега трпи ги маките! Има алузија со која Мелеагар и се обраќа на самата Афродита. Убаво.

Последиците од љубовниот жар Мелеагар ги опишува во епиграмот 18. Тој ѝ се обраќа на покојната љубовница Хелиодора. Солзи, вели, долу во мрачниот Ад ти праќам. И тагува Мелеагар зашто си меѓу мртвите и што си станала сласт за Ахеронт. Ах, каде е тоа ластарче, тоа девојче по кое копнеел поетот? Ах, ја зграбил Ад и цутот нејзин во прав го претворил. На крајот поетот клечи пред Земјата која нè храни, со солзи оплакана и ја моли: привиј ја во својата прегратка!

Творештвото на Мелеагар е песна што ја слави љубовта. Страшен е Ад, но животот има единствена патека која води токму кон тој страшен бог. Затоа во поттекстот назираме опомена дека животот е краток и дека тој треба да се живее квалитетно, а сржта на тој квалитет е љубовта. Огромна е љубовта кон животот во неговите стихови. Таа, како кај големите мајстори на лириката од седми до петти век пр.н.е., била омилена и кај современиците на Мелеагар, но што е многу важно, неговото творештво ги проширува хоризонтите на хеленистичката лирска песна и подоцна станува важен елемент од целокупното хеленистичко творештво кое ќе влијае и врз стиховите на римските големи творци.

Сигурно дека епиграмите на Асклепијад и Мелеагар не би требало да ги читаме само во нивната хоризонтала, односно буквално. Има во нив алузија, споредби, метафори и други фигури.

Понатамошниот од низ хеленската лирска поезија секако дека е предизвик зашто таа и во подоцнежните векови, во хеленистичкиот период, продолжува да биде буен тек на една добра поезија.

10. Римска лирика. Развој

Рим! Само кога ќе се слушне овој збор, нè потсетува на огромна империја која се простирала по целото средоземно крајбрежје, од Арабија до Шпанија, па од Кавказ, преку Балканот сè до Британија. Пространа држава на три континенти, која успеала да опстане речиси еден милениум. Тоа е држава што имала безброј воени стратегии, цареви и особено знаменити говорници, правници, градители на патишта, морепловци, што значи дека во таа држава своја трага оставиле голем број умни луѓе. Римјаните дури биле и убедени дека тие се предодредени да владеат, да го обезбедат мирот и дури и да ги цивилизираат народите по своја мерка. И во тоа биле успешни. Низа народи се асимилирани од нивна страна.

Кај Римјаните сè било подредено на овој историски императив, па во оваа смисла во некои стихови на Вергилиј, ако слободно ги интерпретираме, се вели дека другите народи можеби поинаку би го обликувале животот, со мермерен склад би направиле живи црти на лицето, поубави беседи би воделе, со префина мерка би ги опишувале небесните тела за да го утврдат нивното заоѓање, а тебе, Римјанину, ти е одредено да владееш со народите, твојата уметност е – запамти - да воспоставиш мир, арогантните луѓе да ги скротиш и да ги браниш совладаните племиња. Тоа е неверојатно точен опис на околностите кои диктирале Рим да не биде заинтересиран за поезијата, особено за лириката. Реториката им била важна и така со нејзиниот развој прилично брзи чекори напред прави и прозата.

Што се однесува до уметностите, особено за поезијата, Римјаните се разликуваат од Хелените. Имено, во Рим долго време поезијата не била многу на цена. Таа дури била и потценета. Некои поетски видови имале некаков помин кај нив, но не и лирската поезија, која била наречена дури и играчка, нешто несериозно или некогаш и лудо.

Работите почнале да се менуваат по пунските војни, кога дефинитивно Рим ја совладал Картагина и си обезбедил надмоќ во Средоземното Море. Тогаш земаат замав и го доживуваат својот процут епот, комедијата и трагедијата. Требало потоа да помине речиси еден век за Римјаните конечно да ја прифатат и лирската поезија. Тоа е време кога Рим, односно римската држава ја тресат разни превирања. Во Средоземното Море роварат морски пирати, робовите почнуваат да се бунат, се чувствува несигурност на границите со германските племиња. Во тоа време се појавуваат првите римски лирици. И со нив лириката достигнува неверојатен подем, кој тешко би се очекувал од еден народ на горди правници

и државници. Како во римскиот народ одеднаш да се разбудиле сите скриени творечки можности и енергии. Во земјата во која се слушале војнички маршеви, се појавуваат млади поети кои овие тешки чекори ги заменуваат со треперењата на својата душа и го откриваат светот на еротиката, каков што дотогаш антиката не го познавала⁸³.

Прва генерација лирски поети кои во светот на римската поезија внесуваат свежина се Неотериците, на чело со Катул.

Римската лирика, за разлика од хеленската, има други развојни патишта. Па сепак, мора да се истакне дека хеленската и хеленистичката поезија биле учебник од кој учеле римските поети. Тоа го потврдуваат пишаните списи кои сведочат дека римската култура, а во тие рамки и самата римска лирика, добила крилја под силно влијание и со поддршка на хеленската култура и хеленскиот дух. Не дека нема влијание и од народната римска песна, но доминантно останува хеленското влијание.

Имало и обиди за оригиналност, за избегнување, па и за отфрлање на хеленската литература, но тоа се покажало како невозможен потфат, зашто од една страна контактите со хеленската култура и од друга страна како квантитетот, така и квалитетот на хеленската култура просто не дозволувале да бидат заобиколени. Познат е отпорот на Катон (Марк Порциј Катон 234-149, пр.н.е.)⁸⁴ против хеленското влијание во римската култура во целина. Со сите усилби што ги правел, и тој самиот не можел да се ослободи од хеленското влијание. Во неговите беседи се наоѓаат и долги и комплицирани реченици кои се разубавени со украси на хеленската реторика⁸⁵. Рим почнал да гради силна држава во која ќе го издигне и латинскиот јазик како јазик на широка комуникација во целата земја.

А што се однесува до лириката, грчкото влијание е очигледно. Не само од старите мајстори, туку и од поетите од хеленистичкиот период. Тоа значи дека и хеленистичката поезија е многу важна за светската поетска ризница зашто токму таа ќе биде верига за спојување на две велики европски култури – хеленската книжевност и римската која се појавува релативно доцна⁸⁶.

⁸³ Kajetan Gantar, "Rimska lirika." *Jezik in slovstvo* letnik 8. številka 8 (1963) стр. 197. <<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-Q7JW64XU>>

⁸⁴ Милан Будимир & Мирон Флашар, *Преглед римске књижевности*, Научна књига, Београд, 1991, стр. 181

⁸⁵ Ibid. стр. 181

⁸⁶ *Rimska lirika*, Izbor, objašnjenja i pogovor, Jevrosima Drašković, Izdavačko preduzeće „Rad“, Beograd, 1964, стр. 109

Со зацврстувањето на римската држава, особено со доаѓањето на Август на власт, се отвора ширум книжевната сцена на Рим за сите уметности, особено за поезијата. Но, и понатаму во царството поезијата ќе продолжи да се пишува и на грчки јазик. Се разбира, сепак латинскиот ќе биде главен.

Римската лирика на светската културна ризница ги положи делата на големите поетски имиња на Катул, Вергилиј, Хоратиј, Тибул, Пропертиј, Овидиј и др.

10.1. Појавата на Неотериците

Веќе поминало времето на доблестите, на моралот и солидноста, вредности до кои многу држела римската аристократија. Тогаш на сцена се појавува една група учени млади и талентирани поети. Тие почнале да ја негуваат љубовната поезија. Во таа група се вбројуваат: Публиј Валериј Катон, Гај Хелвекиј Кина, Гај Лукилиј Макер Калва и најзначајниот меѓу нив, Гај Валериј Катул⁸⁷. Групата е позната под името *Неотерици*, то ест *нови, млади, (Poetae novi)* која навистина внесува нов дух, нов израз и свежина во римската книжевност.

Римските поети на најдобар можен начин учеле од хеленската и особено од хеленистичката традиција, но и од латинската усна пишана книжевност⁸⁸.

10.2. Катул

Катул е претставник на Неотериците, кој во римската лирика носи нови карактеристики: бунтовност и отвореност на изразот кога пишува за светот на Амор. Катул (Верона, 84 пред нашата ера - Рим, околу 54 по новата ера). Во Рим е дојден како млад и набргу им се придружил на Неотериците (*poetae novi*). Тој зад себе оставил 116 песни со разни тематика: секојдневниот живот, политика, митолошки теми и други. Најважниот дел од неговото творештво го сочинуваат дваесет и пет песни посветени на неговата љубовница Лезбија (зад ова име се крие Клодија, жена на некој благородник). Во нив е прикажана целокупна љубовна приказна, од идилично вљубување до конечниот раскин. Слободниот

⁸⁷ Ibid. стр. 110

⁸⁸ Милан Флашар, Мирон Преглед *римске књижевности*, Завод за издавање уџбеника Народне Републике Србије, Београд, 1963, стр. 226

израз, од најнежните искази, па до тешки навреди, не бил познат дотогаш во римскиот пишан збор⁸⁹.

Кај него спонтано се испреплетуваат традициите на старите хеленски мајстори на лирската поезија, на хеленистите и на римската орална поезија, овозможувајќи ширум да се отворат портите на една блескава генерација поети која ќе се појави по него, во времето на Август. Делото на Катул ги поседува сите префинети нитки кои се потребни за уметничката лирика: спонтаноста и артизмот, сензуалноста и рафинираната психологија. Целта на Неотериците е овие квалитети да ја сочинуваат основата на нивното творештво.

Неотериците, а особено Катул, многу подоцна ќе бидат негирани и нападнати од еден голем француски и европски поет – Бодлер, кој ги квалификува како „брутални“ и „површни“ поети што сосема пропаднале во сензуалност⁹⁰. Со судот на Бодлер не се согласуваат истражувачите на римската поезија, а во тие рамки и на поезијата на Катул, кои истакнуваат дека Катул во своите песни внесува свежина и оригиналност во изразувањето на своите чувства и расположенија. Тоа се важни квалитети на уметничката лирика.

Би било неблагодарно да ја прошириме расправата за мислењето на Бодлер околу поезијата на Неотериците. Сигурно дека Бодлер имал свои лични убедувања за оваа група учени поети, но ние, пред да прозбориме за поезијата на Катул, мора да истакнеме една негова доблест - храброста да се проговори јавно за нештата, да се изрази слободната мисла, без обзир на последиците, нешто што го нема до тој степен кај другите големи римски поети од времето на Август, односно од „златното време“ на римската лирика. Да се присетиме на стиховите што зборуваат за Гај Јулиј Кајсар, да се присетиме на бунтовничкиот Катул:

Catul. 93

Nil nimium studeo, Caesar, tibi velle placere,
nec scire utrum sis albus an ater homo.

Не се трудам да ти се допаднам, Кајсаре, тебе

⁸⁹ Ibid. стр. 227

⁹⁰ Ibid. стр. 226.

Ниту сакам да знам, дали си црн или бел⁹¹.

Да ѝ се обрати на една многу значајна личност од времето, на човек што имал безгранична власт, на човек што им бил и куќен пријател на неговите родители и на крај, на човек што можел да му го прекине патот на кариерата, па дури и да му го загорчи животот, не е едноставна работа, туку е речиси беспримерна храброст. Подоцна, во времето на Август, многу слободоумни луѓе од Рим нема да можат да „погрешат“ и да ја преминат границата на слободата што ја „исцртал“ Август, кој барал и инсистирал да се вратат старите морални вредности на Рим. Ваков Катул нè потсетува на далечниот поетски претходник Архилох, кој го фрлил штитот во грмје и побегнал од војната и тоа однесување што за неговото време било срамно, морално недолично, големиот хеленски поет го овековечил во своите стихови. Со други зборови, Архилох им пркоси и им се потсмева на строгите морални норми, кои би можеле да му се одмаздат. Но, внатрешната потреба да се обзнанат чувството и мислата изворно, кај творците од голем формат е незапирлива и нескротлива. Тоа, всушност, е побуна против лицемерието и лагата. Тоа е незамисливо спротивставување на една традиција која е градена со векови. Во случајот на Катул, степенот на буната е повисок, а со тоа и степенот на опасноста. Катул е голем човек така што нештата ги именува јуначки со вистинско име и ги упатува на вистинска адреса, па и кога е во прашање самиот Кајсар.

И во односите со Амор, Катул е единствен и неповторлив. Неговиот темперамент пламти кога пее за Лезбија. Затоа не можел да ја остави надвор од кориците на својата поезија и антологиската песна на Сапфо (фрагмент 31) посветена на некоја своја ученичка. Песната ја има преведено Катул, поправо ја приспособил за својата љубов и ѝ ја посветил на Лезбија, зашто во оваа песна на најдобар можен начин може да се видат и да се почувствуваат трескавичноста и бурата што ги предизвикува Амор.

Вреди да се наведе целата песна како илустрација, односно како најдобар коментар за стреличките на Амор кои создаваат драматичен хаос во душата на погодениот човек:

Catul. 51

⁹¹ *Римска поезија*, препев од латински и белешки Љубинка Басотова, Панини, Скопје, 2012, стр. 14

Ille mi par esse deo videtur,
 ille, si fas est, superare divos
 qui sedens adversus identidem te
 spectat et audit

dulce ridentem, misero quod omnis
 eripit sensus mihi: nam simul te,
 Lesbia, adspexi, nihil est super mi

deest v. 1

lingua sed torpet, tenuis sub artus
 flamma demanat, sonitu suopte
 tintinant aures, gemina teguntur
 lumina nocte.

На Лезбија

*Ми се чини рамен на бога тој е
 Дури и надвишил сите бози
 Тој што стои наспроти тебе и те
 Гледа и слуша*

*Милно кај се смееш, мене пак беден
 Здивот ми се зеде, штом само тебе
 Лезбијо, те видов, ни глас во грло
 Лезбијо немам*

*Јазикот ми трпне, а нежен пламен
 В телото ми струи и чудни звуци
 В ушите ми сунат и мрак ми паѓа
 Веднаш на очи⁹²*

⁹² Римска поезија, препев од латински и белешки Љубинка Басотова, Панини, Скопје, 2012, стр. 10

Неслучајно е приспособена оваа песна на Сапфо, да не речеме дека е преведена и посветена на Лезбија. Тоа е одраз на широките познавања на хеленската поезија и култура од страна на Катул. Зошто приспособување на една песна? Одговорот треба да го бараме во фактот што Неотериците пишувале за еден потесен круг читатели. А Катул бил вљубен, како што се вели, до уши во оваа интелегентна и убава жена. А каде би можеле да се најдат подобри споредби и хиперболи како во оваа песна на Сапфо за да ги претстави своите познавања, но и својата љубов за Лезбија. Покрај тоа, Катул барал читатели со висок вкус и строги критичари. За нив пишувал, а не за широките маси⁹³.

Не може да се заобиколи и фактот дека како образован, млад и слободоумен поет бил исклучително внимателен читател на своите претходници, не само на Сапфо туку, како и другите Неотерици, особено на хеленистичките поети. Неслучајно Кикерон, кој немал високо мислење за Неотериците, ги именува како “cantores Euphroionis“ и така не само што укажува дека хеленистичките поети се нивен модел, туку на тој начин ги исмева зашто ги повторуваат темите од поранешните грчки поети, во случајов и Катул со песната на Сапфо, која е посветена на Лезбија, но и со влијанието на Архилох и Анакреонт, заклучно со хеленистичката поезија. Постои и друга страна на медалот. А тоа е немирот што го предизвикува Амор во младата душа на темпераментно и талентирано момче каков што бил поетот Катул.

Да ја видиме дилемата на Катул во епиграмов кога е во прашање љубовта:

Odi et amo. Quare id faciam fortase requiris.

Nescio, sed fieri sentio et excrucior.

Мразам и љубам. Ке прашаш, зошто е така. Јас не знам

*Чувствувам така е, и се измачувам сам*⁹⁴

⁹³Милан Будимир, Мирон, Флашар, *Преглед римске књижевности*, Завод за издавање уџбеника Народне Републике Србије, Београд, 1963, стр. 229

⁹⁴ *Римска поезија*, препев од латински и белешки Љубинка Басотова, Панини, Скопје, 2012, стр. 11

Тука бурата што ја предизвикува Амор избива со сета сила и создава хаос, во најдраматична форма кај поетот. Каде што има Амор има и омраза. Каде што има задоволство, има и очај. Каде што има верба, има и неверство. Сè е поврзано. Вистински вез со весели и темни бои. Зошто е така? Одговорот на поетот е природен. Човек не знае зошто страда кога љуби. Но, свесен е дека се мачи.

Оваа песна претставува еден вид манифест, според мене, на Неотериците. Се работи за љубовна песна во елегиски дистих, каде што се преплетуваат спротивставеностите. Неоспорно убав лирски исказ во кој во два стиха се покажува сложеноста што ја создава Амор кога со своите стрелички поврзува две души.

Катул храбро удира по моралните норми на римското општество во сите правци. Песната со која им се обраќа и им упатува тешки пцости на одредени луѓе претставува врв на кршењето на кодовите на тогашното јавно однесување. Им се лути на некои познаници што не ги именува и сексуално им се заканува зашто изјавиле дека Катул е бесрамен откако ги читале неговите песни. Катул тука прави една јасна разлика помеѓу поетот и песната. Може да се бара од поетот да биде невин, но тоа за стихот и за песната не може да се бара, затоа што песната има дух кога е ласцивна, кога може да возбуди старец, зашто не е некое чудо младиот човек да се вознемири кога се во прашање односите што ги предизвикува или ги создава Амор. Ваквата песна звучела како провокација, како навреда, како буцкање на недопирливите норми. „Затоа не е чудо што современиците го нарекле *pessimus poeta* (‘најслаб поет’)“.⁹⁵ Катул не ги земал при срце овие зборови, зашто неговите стихови претставуваат невидена иронија и сарказам упатени до патриците, односно до луѓето на неговиот сталеж⁹⁶. Можно е песната да биде и шега на сметка на блиски пријатели на поетот⁹⁷. Тоа, се разбира, е претпоставка на некои аналитичари на поезијата. Сепак, оваа теза не може да биде точна зашто Катул уште неколкупати ги споменува Аурелиј и Фуриј. Ваквите морални дилеми ја следат поезијата отсекогаш, особено од времето на Кајсар и Август и продолжуваат сè до денешни дни, кога поезијата како уметност ја нема таа улога како порано. Не може поезијата во наши дни да влијае врз јавното мислење, како што било тоа во античките времиња сè до почетокот на дваесеттиот век од нашата ера.

⁹⁵ Kajetan Gantar, "Rimska lirika." *Jezik in slovstvo* letnik 8. številka 8 (1963) стр. 197-205. <<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-Q7JW64XU>>

⁹⁶ Ibid. стр. 199

⁹⁷ Neven Jovanović, <http://www.zarez.hr/arhiva/141>

Во секој случај, песните на Катул се потпираат врз три столба: љубов, омраза кон непријателите и бунт против традиционалните морални вредности на Рим од негово време. Тоа се карактеристики на Амор, во чиј свет претежно творел и се развил како еден од водечките поети не само во кругот на Неотериците, туку и во целокупната римска лирика.

Од љубовните песни за Лезбија дознаваме на некој начин за општествено-политичките односи на Рим во време кога има силни личности, како Кајсар и други. Тоа е време на некаква слобода во која поетот Катул можел да објавува таква индивидуалистичка поезија со протестни ноти. Набргу тоа ќе биде дел од историјата, зашто по Кајсар, римската држава ќе добие император, а рано починатиот Катул нема да има наследник во бескрајната слобода на изразување, односно употребата на таканаречената „вулгарна“ лексика. Поетите што ќе се јават и ќе објавуваат во „златното време“ на поезијата, односно во времето на Август, сите до еден, иако извонредни и талентирани, стануваат внимателни и дури и превентивно се автоцензурираат онака како што барале приликите во новонастанатите околности. Сепак, кога е во прашање Амор, перата на поетите од златната доба имаат оставено богата и вредна лирска поезија.

Но, да продолжиме со расправата за поезијата на Катул. Најзначајните песни на Катул се без сомнение песните посветени на Лезбија. Во нив се изразуваат среќата и восхитот на вљубениот млад маж, но и болката што ја нанесува Амор. Во песната за врапчето на Лезбија се здружуваат играта, веселбата и Амор. Тоа, несомнено, е особено убава песна, изградена со посебна умешност и хармонија. Мајсторски е вграден „ликот“ на врапчето. Ова диво разиграно птиченце е нескротливо. Ама сепак тоа игра со Лезбија, седи во нејзиното крило, го клука мило нејзиниот прст и се шегува со неа, што станува мелем за нејзината болка. Потоа поетот вели дека и нему би му се ублажила љубовната болка кога би можел да се игра со врапчето, како што се игра неговата сакана. Би му било пријатно како на весела девојка на која златното јаболко, кое предолго ѝ било врзано за појасот, одеднаш би ѝ се одврзало.

Тука треба коментари. Прво врапчето. Тоа е дива птица, како што беше наведено. Потоа јаболкото. И врапчето и јаболкото се посветени на Афродита. Познат е митот што говори дека Афродита се вози на кола која ја влечат врапчињата. Врапчето е метафора на нешто што влече (како во случајот кога врапчињата ја влечат кочијата на Афродита) или на

нешто што привлекува, како што е Лезбија. Треба тука да се спомне и она јаболко што го опишува Сапфо кога вели дека црвеното јаболко што е на врвот на јаболкницата е најубаво, сите го сакаат, но таму никој не може да го дофати. И тоа јаболко е симбол на љубовта. И на копнежот, се разбира. Сè е тука обвиеено со тенка покривка на Амор и Венера, која струи во душата на вљубениот поет.

Во другата песна што зборува за смртта на врапчето на Лезбија, повторно се среќаваме со истите елементи на митологијата, но овој пат стреличката на Амор не носи радост туку тага и жалост. Веројатно станува збор за некој момент кој бил не многу мил за вљубениот Катул. Тоа е толку трогателна песна што поетот го жали како да е некој близок и драг човек, некој близок од семејството што одеднаш умрел и оди во мрачниот подземен свет. Во суштина, тука станува збор за насилан прекин на љубовта. Затоа Катул ја проколнува смртта што проголтава сè што е убаво. Се разбира, и тука станува збор за маките што ги задава Амор. Со други зборови, се говори за животот кој час е сладок, час горчлив. Така во песната за врапчето на Лезбија и во песната за смртта на врапчето, кај Катул го среќаваме слаткогорчливиот Ерос.

Најпопуларна песна на Катул е таа во која се зборува за бакнежите. Таа во секој стих е речиси претрупана со хиперболи, но кои не го оптоваруваат стихот, туку изгледаат како тули сместени од мајсторска рака на убав сид:

Catul. 7

Quaeris quot mihi basiationes
 tuae, Lesbia, sint satis superque.
 quam magnus numerus Libyssae harenae
 laserpiciferis iacet Cyrenis,
 oraclum Iovis inter aestuosi
 et Batti veteris sacrum sepulcrum,
 aut quam sidera multa, cum tacet nox,
 furtivos hominum vident amores,
 tam te basia multa basiare
 vesano satis et super Catullost,
 quae nec pernumerare curiosi
 possint nec mala fascinare lingua.

*Прашувааш, Лезбијо, колку бакнежи твои
 Доста ќе се за мене – доста, премногу дури.
 Колку зрнца што песокот либиски има
 Меѓу на Јупитер храмот оној вжарен
 Низ мирисливите полја на Кирена
 И гробот свет на древниот Бат славен
 Или, колку што ѕвезди во ноќта тивка
 Демнат над скришните човечки страсти
 Толку бакнежи твои на лудо вљубениот Катул
 Ќе му бидат доволни – доста, дури и многу.
 И да не може љубопитникот да ги зброи
 Ни да ги урочи некоја зловна уста⁹⁸.*

Другата песна е посветена на животот каков што треба да го живееме. „Да живееме и да се сакаме, Лезбија“... вели. Поетот не сака да ги слуша советите на старците кои зборуваат за некој си морал, зашто времето си тече. Животот е краток и треба да се искористи во љубов. Не е како сонцето што ќе изгрее и ќе заоѓа, па пак ќе изгрее и сето ова ќе се повторува постојано. Ако животот на човекот стигне до крајот, нема повторување. Тогаш настапува бескрајната ноќ, смртта. И зошто да не се искористи тој мал временски период наречен живот?

Затоа Катул од својата сакана бара илјада бакнежи и уште стотина други, друга илјада и стотина, трета полна со бакнежи во чудесен круг. И кога ќе се состават многу илјади, да ги помешаме и да не ни ги украде и да не открие некој од злите луѓе колку бакнежи сме разменуваме. Тоа се блескави стихови, кои, на некој начин, ги среќаваме и кај Тибул и Пропертиј. Се разбира, се повторуваат бакнежите како чин на зближување и обединување како кај митот за човекот кој некогаш бил со четири нозе и четири раце, две во едно, кој потоа е преполовен од боговите на две половинки, што го раскажува Аристофан во „Гозба“ на Платон.

⁹⁸ Римска поезија, препев од латински и белешки Љубинка Басотова, Панини, Скопје, 2012, стр. 13

Стиховите на Катул се како разиграни свеќи. Тие светат и се гледаат далеку во хоризонтот. И таа светлина останала вечно како патоказ кој води кон врвна лирика и од која учеле следните генерации.

Блика темпераментот на поетот во сите еротски песни. Еднаш извира од некој врток од радоста што ја носи Амор, потоа кога Амор се шегува со една доза на потсмев, расположението на Катул спласнува. Прво со невидена страст бара од Ипсипила да ја чека дома за љубовен состанок, потоа во другата песна во која се кори себеси паѓаат во очи една резигнација и тага. Песната сега е помирна, стиховите не „лудуваат“, туку поетот се смирува поради фактот што животот е ограничен. И тоа што поминало, што го зграбило минатото – не се враќа. Затоа „Не лудувај, Катуле“, вели. Тоа што пропаднало, пропаднало. Тоа што било, било, кога нејзиниот поглед ти давал правец на однесување. Но, тоа никогаш нема да се повтори. Сега таа не те сака. И ако е така, немој да потклекнуваш. Трпи и кажи ѝ дека Катул веќе е силен и дека нема да моли итн..

Разбирливо е, станува збор за страсти на млад вљубен маж. Тука се гледаат и талентот и величината на Катул кој умее да ја опише душевната состојба на вљубениот кој е оставен од својата љубена. Тоа е добро опишана атмосфера што ја создава Амор.

Воедно да го доведеме до крај приказот за Катул, кој останува да зрачи со својот префинет поетски збор и со својата определба да го прикаже Амор онаков каков што е во душата на вљубените луѓе. Катул останува поет кој не поднесува додворување. Искрен е потполно. И ја цени оваа доблест. И редок бунтовник е во римската поезија. Катул ја отвора првата страница на европската поезија на бунтот и отвореноста на изразот и како таква, неговата поезија има влијание врз подоцнежната европска поезија. Хуманистот Монтењ поезијата на Катул ја нарекува негова омилена лектира⁹⁹.

⁹⁹ Милан Будимир, Мирон Флашар,, *Преглед римске књижевности*, Завод за издавање уџбеника Народне Републике Србије, Београд, 1963, стр. 240

11. Римската лирика во времето на Август

По победата на Август над Брут, потоа и над Антониј, Октавијан во 27 година пред нашата ера ја прогласи републиката и се откажа од власта. Сенатот не го прифати неговото повлекување, туку му изгласа нови овластувања и му ја додели титулата Augustus (Возвишен). По три-четири години, Сенатот му додели доживотно врховно заповедништво (Imperium maius). Потоа добива и други титули. Со други зборови, тој станува император со право на наследник. Најважно е што римските граѓани го славеле Август како човек што им го донел мирот во Рим. Тука треба да се истакне дека Август бил образован и ги поддржувал уметностите. Во тој контекст, во негово време и поезијата имала широка поддршка, па затоа неговото време е познато како „златното време“. Во ова време твореле: Хоратиј, Вергилиј, Тибул, Пропертиј, Овидиј. Тие се поети што станале заштитен знак на римската поезија.

11.1. Хоратиј – талентиран поет, но без посебна страст по светот на Амор

Хоратиј е роден 65 год. пред нашата ера во Јужна Италија. Кога Хоратиј имал дваесет и пет години, се случил атентатот врз Кајсар. По смртта на Кајсар, се затвора едно поглавје на славната Римска Република. Следуваат превирања во Рим. Хоратиј ја држел страната на републиканците. Но во воениот конфликт кај Филипи помеѓу републиканците и силите на Октавијан, силите на Октавијан му нанесуваат тежок пораз на Брут.

Хоратиј во ваква ситуација бега и се враќа во Рим, каде што дознава дека татко му умрел, а имотот бил заплнет. Август објавува простување и тој се вработува како писар. Со заработката живурка. И тоа го натерало да се обиде да пишува поезија. Набргу неговата поезија им паѓа во очи на Вергилиј и Мајкена и тргнува неговата кариера како поет, благословен и од самиот Август.

Во поетското дело на Хоратиј, љубовната поезија не зазема многу простор. Тоа не е страсна песна како кај Катул¹⁰⁰, па сепак е мајсторски напишана. Тој е рационалист дури и

¹⁰⁰ Ibid. стр. 350

во љубовните стихови. И не се предава многу на емоциите. Не е само една жена на која би ѝ го подарил срцето Хоратиј, како што е примерот со неговиот пријател Пропертиј, туку ги има неколку. Тие се хетери и либертини. Жени што не ги засега многу Амор. Такво е и држењето на Хоратиј кон нив¹⁰¹. Многу подобро, дури и чувствително, но без некоја љубовна намера, Хоратиј пее и ја слави Терентија, жена му на Мајкена, која во песната е претставена под псевдонимот Ликимнија.

Поезијата на Хоратиј не го привлекува, на прв поглед, читателот можеби поради тоа што нема некој женски лик за кој е поврзан во неговото творештво, но таа е совршена поезија, од која зрачи ерудиција и која со посебна проникливост и талент продира во суштината на животот. Хоратиј е течен и бистар во својот поетски израз. И се грижи најмногу за естетската страна на своето творештво.

Општо мислење е дека делото на Хоратиј е неизбежно во книжевната историја на Европа и таму треба да има добро место. Во случајов кога пишуваме за Амор и Ерос, ќе мора да се признае дека неговата еротика го нема тој жар што го нудат стиховите на Катул, Тибул и Пропертиј. Кај Хоратиј има песни во кои Венера и Амор служат повеќе за дидактички цели, како на пример, во песната за Леуконоја (I,11) каде што ја советува оваа жена да не испитува. Забрането е од страна на боговите кога ќе ни биде крајот, мој или твој. Не треба ниту да се занимаваш со гатање. Биди мудра, дај вино! Животот е краток, откажи се од долгата надеж и внимавај оти додека зборуваме времето бега. Вакво гледање на животот нè потсетува на Мимнерм, Алкај и Анакреонт, а најмногу тоа е одраз на философијата на Епикур, која му е омилена. Во песната посветена на Аполон (I,31), поетот зборува против лакомоста и се залага за скромност и за мирен живот. На Аполон му се моли да му дозволи да живее и да ужива во она што самиот го стекнал, а богаташите нека пијат во златни чаши. За него е важен *καίρός*, односно *carpe diem*. Во друга песна, пак, вели дека љубовта не знае за срам (На Ксантија, II, 4). Поради тоа вреди човек да се вљуби во робинка оти кај неа може да најде убавина и доблест. Интересна е оваа песна не толку поради некој Амор, туку поради носталгијата на неговите предци кои биле робови, но според песната, во тој општествен слој опстануваат моралните вредности. Во песната „На Барина“ (II, 8) ја кори оваа жена зашто лаже и ја користи својата убавина, па дури и боговите ги примамува, а Купидон немилосрден ги остри огнените стрели на точило за тоа. Од неа се плашат мајките поради своите синови. Сите се плашат. Се плашат жените од сјајот на твојата

¹⁰¹ Ibid. стр. 350

убавина која ги привлекува нивните мажи. Ваква е атмосферата што е поврзана со Амор кај Хоратиј. Како заклучок би бил добар советот што го дава во песната посветена на Валгиј (II, 9) каде што вели: да ја оставиме малодушната жалост и поарно да пееме за новите победи на Август! И навистина, иако имал можност да биде секретар на императорот, па ја одбил оваа понуда, Хоратиј секогаш, до крајот на животот, му служел нему и на неговиот круг блиски луѓе.

Во неговата поезија не наоѓа простор субјективизмот на Неотериците и најмногу од сите римски поети се однесува како мудрец, како советодавец, како објективен уметник, кој умее да ги совладува страстите¹⁰². Сепак, Хоратиј и со овие ставови за љубовта останува крупно име на римската, па и на светската лирика.

Вреди да се проговори за песната посветена на Хлое. Има во неа женственост која ја размрдува воздржаноста на Хоратиј. Прво, тука е описот на Хлое која ја споредува со срна. Ова е ретка метафора во поезијата на старите хеленски лиричари, кои повеќе ја употребувале метафората „ждребе“, „кобила“. Метафората на Хоратиј е поблиска до нашите метафори, зашто од среден век па наваму, домашните животни служат како пејоративи. Веројатно е работа на менување на погледите на новите генерации. Но тоа е помалку важно. Важен е извонредниот опис на Хлое, која веќе е зрела мома, но сè уште како срна продолжува да бега, криејќи се низ тешко проодни патеки и каде што панично чекори треперејќи, барајќи ја мајката и плашејќи се од дрвјата и од шумот на ветерот, што значи од непредвидливите нешта што ги носи животот. Таа е предадена на стравот од животот. Во нејзиниот хаос што го создава стравот не може да ги слушне свежо никнатите лисја како си шепотат со пролетниот ветер. Не може да го слушне ниту гуштерот кој минува бргу низ тревата. Не може да ужива во убавината срочена во и метафори, споредби и симболи. На сиротата Хлое срцето силно ѝ бие и колената ѝ треперат. Најдобро е да ја видиме целата оваа лирска приказна од стиховите на Хоратиј:

¹⁰² *Римска лирика*, избрало и с латинског прево: Младен С. Атанасијевиќ, предговор написао: Др. Војислав Ђуриќ, Просвета, Београд, 1961 стр. 28

Carm. I, 23

Vitas hinnuleo me similis, Chloe,
quaerenti pavidam montibus aviis
matrem non sine vano
aurarum et siluae metu.

nam seu mobilibus veris inhorruit
adventus foliis seu virides rubum
dimovere lacertae,
et corde et genibus tremit.

*Личиш на срна, Хлое, кога ми бегаш вака,
што низ неодени патчиња панично гази,
стрепнато по мајка си трага
и од дрвја и ветер се плаши.*

*Дали свежо никнатите лисја ќе ги слушне
како нежно со пролетниот ветер си шептат,
или тркот на некој гуштер –
срцето, колената ѝ трептат¹⁰³.*

Реално, како што се случува почесто во животот, но обоени со суптилни лирски бои, би се рекло со некои романтичарски нијанси, мајсторски сместени во поетската целина, Хоратиј ја завршува песната со следнава строфа:

¹⁰³ Препев: Љубинка Басотова. Види: АНТОЛОГИЈА на светската поезија, преведена на македонски јазик, Том 1, XX век пр. н. е – IV век н. е, од Енума Елиш до Авсониј, препев Александар Ускоков, Библиско здружение, Васил Буковски, Витомир Митевски, Владимир Несунов, Даниела Тошева-Николовска, Даница Чадиковска, Елена Колева, Игор Радев, Јасмина Утковска, Љубинка Басотова, Марија Манасиевска, Марија Чичева-Алексич, Миле Богески, Михаил Д. Петрушевски; предговор Весна Димовска, Владимир Цветковски, Арс Ламина, Скопје, 2015, стр. 466-467

atqui non ego te tigris ut aspera
 Gaetulusve leo frangere persequor:
 tandem desine matrem
 tempestiva sequi viro.

*Јас, пак, не сум некој див, тигар и чудно ми е,
 ни гетулски лав сум па да те приграбам цела.
 Доста кај мајка ти се криеш.
 Време е: за маж си веќе зрела¹⁰⁴.*

Ете, по драматичниот опис на душевната состојба на девојката, омеѓена со страв од поетот, односно од мажите, следуваат смирувачки стихови кои имаат за цел да ги скинат стегите на стравот на Хлое. Тоа не се некои педагошки потези на Хоратиј кон младата девојка. Хоратиј ја сака Хлоја и тоа е неговиот восклик и повик во исто време со кои сака да ја открие својата питома душа. Ја кори девојката внимателно, сака да ја убеди дека таа е возрасна и како таква, како што налага природата, треба нештата да си одат по своето природно течение. Има тука пресилни метафори како „див“, „тигар“, „лав“ кој би ја грабнал насилно девојката и би ја однел во темнината на Орк, но тој не е таков, туку е маж, кој ѝ треба на Хлоја.

Незаобиколна е и песната 1.5. Да ја проследиме:

Quis multa gracilis te puer in rosa
 perfusus liquidis urget odoribus
 grato, Pyrrha, sub antro?
 cui flavam religas comam
 simplex munditiis? heu quotiens fidem
 mutatosque deos flebit et aspera
 nigris aequora ventis
 emirabitur insolens
 qui nunc te fruitur credulus aurea,
 qui semper vacuam, semper amabilem

¹⁰⁴ Ibid. стр. 467

sperat, nescius aurae
fallacis. miseri, quibus

intemptata nites. me tabula sacer
votiva paries indicat uvida
suspendisse potenti
vestimenta maris deo.

*Кој убав, намирисан младич,
во пештера те двори со ружи?
За кого ли, Пира, твоите руси
коси висат над твоите гради*

*во подврзок прост и елегантен?
Колку често тој богови ќе суди,
и на темното море ќе се чуди
со очите што во твојот златен*

*насмев наоѓаат денес пристан!
Беден наивник, о, кутро дете,
не го гледа немирниот ветер
во своите спокојни сништа*

*за тебе. Нека остане проклет
тој невин, ненаоблачен поглед;
заветив и јас плашт во храмот;
накиснат од дождови само..¹⁰⁵.*

Како што бидува со убавата поезија, вибрациите што го креваат во акција Амор е кога зборовите се нанижани совршено во стиховите и од кои се слуша како сунат за Пира со прекрасни коси. Кој ли е тој среќник што ја двори оваа убавица со ружи, за кого се тие руси коси итн. Овде се гледа дека прашањата на поетот во суштина откриваат женска убавина за која и самиот поет заветил плашт во храмот, накиснат од дождови само... Овие дождови можеби биле солзите на поетот.

¹⁰⁵ Ibid. стр. 464-465

На крајот да ја прокоментираме песната Carm. I, 25:

На прозорецот на Лидија сè поретко и поретко тропаат момците. Не ѝ го нарушуваат сонот. Порано шарките многу лесно се вртеле, а сега таа сè послабо слуша. А додека поетот бдее цела долга ноќ, дали таа спие? Наеднаш сè исчезнува. А девојката отсега ќе плаче сама, стара, од сите презрена додека силно вее ветер низ овој пуст крај. И додека гори од копнеж – пожарот скита, а бесот што ја трга претрашената кобила, болната душа ќе ѝ ја изгори со оган. Тогаш таа ќе обвинува што младите во среќата уживаат повеќе додека миртата темна и зелениот бршлен ја штитат, зашто овенатите лисја му се предаваат на бурниот ветер.

Излегува на виделина она што го мачело поетот низ годините. Како тој да немал силна доверба во ниту една жена, како стравот да стражарел секогаш кога нему Амор му шепнувал нешто за некоја убава девојка. Во поттекстот на оваа песна излегуваат оние чувства што некогаш му служеле како болка и кои веројатно во самотија ги префрлувал како прекор кон некоја Лидија, давајќи ѝ до знаење дека сè е минливо, дека животот е краток и дека треба да се живее тоа што ти е понудено од боговите. Тоа се повторувања на старогрчки принципи на *καίρός*. Тука е важно и мајсторството на Хоратиј кој зборува за темата на љубовта, ама повеќе обрнува внимание на маките што ги создава овој бог отколку на даровите што ги носи.

На крајот да речеме дека влијанието на неговото дело врз подоцнежните поети е значително во германската, француската поезија и воопшто во европската поезија.

11.2. Тибул и Пропертиј – двајца поети од „Триумвиратот на Амор“

По Катул и неговиот круг на Неотериците, Рим се соочува со нова реалност. Државата го менува своето уредување. Републиката оди во минатото, а Рим станува империја на чие чело доаѓа Октавијан Август. Императорот широко ги отворил портите на земјата за поезија Неговите пријатели и советници како Мајкена и Месала не штеделе за да им создадат услови на поетите да пишуваат. Меѓу неколку поети од тоа време, двајца се

поети на Амор: Тибул и Пропертиј. Војислав Ѓуриќ поетите Катул, Тибул и Пропертиј ги нарекува „Триумвират на Амор“¹⁰⁶.

За Катул беше речено дека лирска хероина на неговата љубовна поезија била Лезбија. И другите двајца од „Триумвиратот“ - Тибул и Пропертиј ги имале своите хероини.

11. 3. а. Тибул

Вториот знаменит поет од „Триумвиратот“ на римските лиричари е Тибул. Се претпоставува дека е роден околу педесеттата година пред нашата ера во Габија, во аристократско семејство. Како млад се запознал со Месала и набргу станува познат поет од неговиот круг. Едно време бил со Месала на неговиот воен поход на исток, но на тој пат се разболел. Откако се вратил можел да добие некоја добра служба, но тој се повлекол од јавниот живот на својот имот во Педа, каде што под товарот на болеста пишувал елегии за љубовта, тагата и смртта. Умрел мошне млад, на дваесет и девет годишна возраст Бил пријател со Хоратиј и со Овидиј, кој напишал тажаленка по повод смртта на Тибул. Под негово име се сочувани 36 елегии, поделени во три книги. Многу интересни се пет елегии од првата книга, кои се посветени на неговата сакана – Делија, со која сакал да живее повлечен во внатрешноста, на село. Во овој контекст треба да се спомне дека Тибул во своите песни не го спомнува Август, за разлика од своите современици, па сепак ги прифаќа реформите на императорот¹⁰⁷.

Во споменатите песни тлеат љубовта за Делија и желбата за тивок и мирен идиличен живот, но не изостанува и љубомората, затоа што саканата им обрнува внимание на други мажи, односно се поврзува со нив.

Тибул пишува љубовни песни за три жени. Но своите најубави песни ѝ ги има посветено на Делија (инаку позната Римјанка од негово време која се викала Планија).

¹⁰⁶ *Римска лирика*, избрало и с латинског превео: Младен С. Атанасијевиќ, предговор написао: Др. Војислав Ѓуриќ, Просвета, Београд, 1961, стр. 36.

¹⁰⁷ Domagoj Grečl, *Rimska religija do dolaska kršćanstva* 28 Nova serija - Latina & Graeca 67, стр. 10

Песните на Тибул зрачат со префинети чувства, полни се со сништа, но има кај него и меланхолија. Во споредба со Катул, кај Тибул недостасува пламената страст и повеќе низ неговите стихови струи сентименталноста.¹⁰⁸ Тибул ја вградил и својата бујна фантазија во поезијата, покрај елементите од реалноста. И тоа е мајсторски испреплетено. Често границата меѓу реалното и сонот е речиси избришана. Многу нешта што зборуваат за Делија не се исцрпени од реалните односи што ги имал со неа, туку се плод на неговата фантазија¹⁰⁹.

Тибул бил мошне повлечен тип, мека природа, затоа барал засолниште во соништата. Не бил задоволен со она што го нуди овоземскиот живот. Повлечен, а млад, постојано во мислите му била совршеноста на жената со која сакал да биде заедно. И тоа во услови на посебни идеали што ги сакал: скромен живот, да се почитува редот на нештата. И ваквото негово рамислување одговара на реформите на Август. Еве како го замислува тој живот во песната „На Делија“ (I, 3), во која во првиот стих му се обраќа на својот пријател и заштитник и му вели дека ќе оди без поетот преку Егејското Море, зашто Тибул останал во Феакија, земја непозната. И ја брка смртта подалеку од него зашто до него не е мајка му да плаче за мртвиот син, не е ниту Делија која, пред да тргне во војна поетот, ги молела за совет боговите од чие пророштво дознала дека ќе се врати нејзиниот Тибул. Но, таа сепак не можела да се воздржи од солзи. По некои тажни ситуации што ги опишува на крајот, поетот доаѓа до еден симпатичен младешки заклучок: нека не се дрзне никој да тргне на пат против волјата на Амор. Потоа во духот на Обновата ги слави минатите времиња. Во стари времиња, вели, уште бикот силен не носел јарем, ниту коњот ги гризел уздите со укротената уста, куќите биле без врата, каменот уште не бил вкопан во нивите за да ги одвои полињата со одредена меѓа. Сами од себе дабовите давале мед, а овците доброволно им ги нуделе вимињата полни со млеко на безгрижните луѓе. Тогаш немало војска, ниту гнев и војни, а ниту свирепиот ковач ковал меч. Сосема е спротивно времето на Јупитер, значи современоста на Тибул, која е преполна со погроми и крвопролевање... Тоа е сонот на младиот поет. Како и старите Грци, поетот не сака да се потпре на надежта, туку на работата, да не се срами од мотиката и да им се даде на боговите што им припаѓа. Сè е во духот на Хесиод, а многу подоцна дел од мислите за слободата, слични идеи ќе има и Жан Жак Русо.

¹⁰⁸ Kajetan Gantar., *Rimska lirika. Jezik in slovstvo* letnik 8. številka 8 (1963) стр. 201. <<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-Q7JW64XU>>

¹⁰⁹ Ibid. стр. 201

Поетот сака да живее опкружен со љубов. И кога ќе ги наполни годините што ги има одредено судбината, тогаш од Месала бара да му подигне споменик на кој ќе пишува: „Тука лежи Тибул, ограбен од свирепата смрт, додека го придружуваше Месала на суво и на море“. А поетот вели дека него самата Венера ќе го води во Елисејските Полиња зашто секогаш бил лојален кон нежната љубов. Невиден опис на Елисејските Полиња каде што поетот „ги задржува“ љубовниците и на Тартарот каде што се осудени „другите“ да се мачат вечно зашто тие не се љубители на идилата, не се на страната на Амор, туку на Марс.

Да видиме како ги спротивставува Марс и Амор во песната „Идеалите на Тибул“:

I, 1 (53-63)

...te bellare decet terra, Messalla, marique,
 ut domus hostiles praeferat exuvias;
 me retinent vinctum formosae vincla puellae,
 et sedeo duras ianitor ante fores.
 non ego laudari curo, mea Delia; tecum
 dum modo sim, quaeso segnis inersque vocer.
 te spectem, suprema mihi cum venerit hora,
 et teneam moriens deficiente manu.
 flebis et arsuro positum me, Delia, lecto,
 tristibus et lacrimis oscula mixta dabis...

*...Месала, тебе ти прилега војна на копно и море,
 и в твојот прекрасен дом вражевски да сјае плен.
 Јас пак сум врзан со оков од мојата убава мома
 седам ко вратар сам пред нејзиниот праг.
 Не се грижам за воена слава, Делијо моја,
 со тебе само да сум ко некој мрзливец стар.
 Кога ќе умирам да те држам с малаксала рака
 и да си пред мене ти во мојот последен час.*

*Тогаш ти горко ќе плачеш по мене над мојатаклада
солзи ќе лееш без број с бакнежите по ликот мој¹¹⁰...*

Како е силна определеноста против Марс и како стои цврсто на страната на Амор. Целата емотивна сила се врти кон неговата Делија. Свртен е поетот кон убавината, кон питомоста, кон топлината и кон уживањата што ги нуди животот. А изворот на добрината е во убавината на Делија. Нема оддалечување од Делија и во живот и во смрт. Не обрнува внимание на критиките и оговарањата. Не сака ни слава. Сака да биде само со Делија. Кога болеста ќе го замори, уморната рака на поетот ќе ја држи саканата во миговите кога тој ќе го напушти овој свет. И тогаш ќе биде покрај неа. Тибул претпоставува дека таа ќе плаче кога него ќе го ставаат наклада и дека бакнувајќи го, таа ќе ги помеша солзите со бакнежите. Многу романтични тонови има во неговите стихови. Читателите често сакаат ваков поетски израз. Сепак избраните читатели би сакале збиеност на поетскиот исказ како кај Хоратиј или вулкански изливи на чувствата како кај Катул.

Од друга страна, поезијата на Тибул е лесно читлива и музикална. Добро забележале Милан Будимир и Мирон Флашар дека наглата промена на мотивите, ставовите, расположенијата¹¹¹ и содржините се дел од техниката на хеленистичките поети, од кои учел Тибул и под чие влијание бил. Сепак, за разлика од хеленистите што најчесто држат до формата и се наметнуваат со својата ерудитивност, кај Тибул на челно место се неговите чувства:

I, 1 (69-74)

Interea, dum fata sinunt, iungamus amores:
Iam veniet tenebris Mors adoperta caput,
Iam subrepet iners aetas, nec amare decebit,
Dicere nec cano blanditias capite.
Nunc levis est tractanda Venus, dum frangere postes
Non pudet et rixas inseruisse iuvat.

¹¹⁰ *Римска поезија*, препев од латински и белешки Љубинка Басотова, Панини, Скопје, 2012, стр. 45-46

¹¹¹ Милан, Будимир, Мирон Флашар, *Преглед римске књижевности*, Завод за издавање уџбеника Народне Републике Србије, Београд, 1963, стр. 386

*...Но дур судбата допушта, да се здружине в љубов
 зашто ќе дојде Смрт с глава обвинена в мрак.
 Староста тровава скоро допозува, нема да личат
 љубов ни бакнеж врел на бела глава ко снег.
 Сега да водиме љубов, дури сè уште не е
 доцна и дур не е срам врати да кришиш од бес..¹¹².*

Овие стихови се проткаени со тенки и фини, некогаш и невидливи нитки кои на човекот му доаѓаат при рака кога е ставен пред тешка одлука да се определи за слава во име на идеали или за најубавите сништа што ги нуди Амор.

И тагата Тибул знае да ја заборава кога пред него ќе се појави убава жена, или некоја посебна прилика. Ги сака и веселбите, ама за весела атмосфера секогаш е потребна фина девојка, како што милуваат и хеленските поети. Во оваа смисла, во песната посветена на Сулпикија (IV, 2), поетот му се обраќа на Марс да се симне од височините и да ја види веселата глетка во која Сулпикија на празникот на Марс си зафатила убаво место, покажувајќи ја својата убавина. Поетот му обрнува внимание на богот на војната затоа што од чудото што ќе го види може да го фрли оружјето. Зашто ќе види посебна девојка. На нејзините очи Амор пали факели кога сака да ги запали срцата на боговите. Таа е чудесна девојка и каде и да оди, ја следи Грација. Ако ги расплете косите, прекрасна е, а таква е и со чешлани коси. Кога излегува облечена во пурпурен фустан, но и кога ќе се облече во бело, прекрасна е пак и секогаш ги замајува луѓето. Таа е девојка што ги заслужува пурпурните фустани, сите мириси од Арабија и сите можни скапоцени камења од Индија.

Значи убавината на девојката не е во нејзините облека или накит. Нејзината убавина е во неа самата, во нејзината душа.

Ваков портрет на жена сака Тибул. Таква сака да му биде и неговата љубена. Во оваа смисла, идилата ја сака дури и по смртта, а никако и никогаш не сака да биде во воена облека.

Сè е сон, убав сон, бегање од суровата реалност и еден имагинарен свет, надвор од она што било во вревата и интригите на метрополата во кои животот на аристократијата бил

¹¹² Римска поезија, препев од латински и белешки Љубинка Басотова, Панини, Скопје, 2012, стр. 46

политика, амбиции за проширување на границите на државата, незаситеност, трупање на богатство, а не светот на Амор кој ја нуди прегратката на саканата жена, и не тивкиот и спокоен идиличен живот, каков што го сонувал Тибул.

Тибул е занесен по Амор што се чувствува врзан со синцири од убавата девојка и седи како вратар пред нејзините порти. Не му е гајле за воената слава која може да му пружи подобар живот. Нему му е сè Делија (I,1). Затоа бара додека се живи да се сакаат. Како кај старогрчките поети, жали што животот е краток и што не дава големи временски можности за љубов. „Наскоро ќе дојде смртта“ и „староста“. Па, затоа да се сакаме! Еве го Ехото на Мимнерм.

Две „љубови“ има Тибул: мирниот, тивок и идиличен живот и убавата девојка. Тоа е негов неразделив амбиент. Во тој поглед го глорифицира животот на село, под услов Делија да биде покрај него (I,5). Негова желба е да ги обработува нивите, а Делија да биде чуварка на родот. Сцената е чудесна. Во селската атмосфера врие сè: вршидба, жега е, попладневен мир, потоа рујно грозје што виси на лоза, се слушаат чекори на брзите нозе на Делија, која ќе биде господарка, но добродушна. Затоа поетот гледа како Делија држи едно мало ропче на своето крило, весело дете кое се радува и гуга кај неа. За сета оваа убавина, мир и летина, Делија ќе подари грозје за богот на селаните (I,5). Се разбира, тоа се сншта, но убави.

Во опишувањето на атмосферата на спокојството што го сака и селската идила, се чувствува влијанието на Вергилиј, а во стилизацијата поприлично нè потсетува на Хоратиј¹¹³. Сепак, посебноста на Тибул не може да се негира зашто тој умее да ги поврзува различните мотиви со една невидлива нитка на благ песимизам и носталгија и кај читателот да создаде чувство на една неделива целина. Но, да заклучиме со стиховите на Тибул како тој ја гледа љубовта во која има и љубомора:

I.5.(47-50)

¹¹³ Милан, Будимир, Мирон Флашар, *Преглед римске књижевности*, Завод за издавање уџбеника Народне Републике Србије, Београд, 1963, стр. 383

Haec nocuere mihi, quod adest huic dives amator;
 Venit in exitium callida lena meum.
 Sanguineas edat illa dapes atque ore cruento
 Tristia cum multo pocula felle bibat;

*Мене, пак, ова ми штети: богатиот љубовник нејзин;
 ова е лукавство, знам, на подводничката зла.
 Нека се гости на крвави гозби со крвава уста,
 горчлив пехар со жолч нека се напие полн..¹¹⁴.*

Љубовта ја влече зад себе и страшната љубомора. Поетот длабоко го доживува фактот што таа има љубовник. И тука се губи, па вели:

I.5. (51-66)

Hanc volitent animae circum sua fata querentes
 Semper et e tectis strix violenta canat;
 Ipsa fame stimulante furens herbasque sepulcris
 Quaerat et a saevis ossa relictas lupis,
 Currat et inguinibus nudis ululetque per urbes,
 Post agat e triviis aspera turba canum.
 Eveniet: dat signa deus; sunt numina amanti,
 Saevit et iniusta lege relictas Venus.
 At tu quam primum sagae praecepta rapacis
 Desere, nam donis vincitur omnis amor.
 Pauper erit praesto semper, te pauper adibit
 Primus et in tenero fixus erit latere,
 Pauper in angusto fidus comes agmine turbae
 Subicietque manus efficietque viam,

¹¹⁴ Препев Даниела Тошева, АНТОЛОГИЈА на светската поезија, преведена на македонски јазик, Том 1, XX век пр. н. е – IV век н. е, од Енума Елиш до Авсониј, препев Александар Ускоков, Библиско здружение, Васил Буковски, Витомир Митевски, Владимир Несунов, Даниела Тошева-Николовска, Даница Чадиковска, Елена Колева, Игор Радев, Јасмина Утковска, Љубинка Басотова, Марија Манасиевска, Марија Чичева-Алексич, Миле Богески, Михаил Д. Петрушевски; предговор Весна Димовска, Владимир Цветковски, Арс Ламина, Скопје, 2015, стр. 483

Pauper ad occultos furtim deducet amicos
 Vinclaque de niveo detrahet ipse pede.

*Духови нека ѝ летаат, судба да исплачат своја,
секогаш силовит ут нека ѝ пее на покрив,
самата бесна од глад измачувачки тревки и коски
нека си бара на гроб, волк што ќе остави лош.
Нека си трча низ градови с' препони голи нек' офка,
Нека ја бркаат пси везден на триделен пат.
Така дозволува бог, вљубените имаат божества исто:
Гори Венера од бес, штом е на љубовта крај!
Побрзај не слушај совет од веитерка грбалива веќе,
Зашто со подарок прав, добиваш љубов во власт.
Секогаш бедниот овде ќе биде во прегратка нежна
Тој ќе се појави прв, за да ти помогне знај.
Бедниот в гужва од луѓе, врволица кога има,
Ќе ти покажува пат, придружник тој ти е прав.
Бедниот кришум од очи кај другари свои ќе те води
И ќе ти собуе сам стапала најнежни тој¹¹⁵.*

Тибул е многу преокупиран со смртта која демне и од самотијата. Во потрага е по мир, тивок живот и по луѓе што ќе имаат разбирање и за робовите. Во исто време, ваквата поезија е и поддршка на Обновата на императорот Октавијан Август. Во секој случај, Тибул останува значајно име на римската поезија од времето на Август.

Третиот поет од „Триумвиратот“ е:

¹¹⁵ Ibid. стр. 483

11.4. б. Пропертиј

И тој е извонреден лиричар. Роден е во угледно семејство во градот Асизи во Апулија. И неговите детски и младешки години му поминувале во виорот на граѓанската војна на крајот на Римската Република. Како аристократ имал можност да се образува во познати школи.

Лирскиот опус на Пропертиј опфаќа четири книги, во кои освен што содржат убава поезија, има и податоци за неговата биографија. Неговиот поетски израз е полн со енергија и живописност¹¹⁶, каде главниот збор го има Амор.

Пропертиј е поет на љубовта и неговата лира пее со посебен жар за Кинтија. Таа е жена „која гази на земја“, односно мошне реална личност, за разлика од Делија за која пее Тибул и која повеќе излегува од пределите на убавите сништа отколку од реалниот свет. Кинтија ја чувствуваме како дел од обичноста на животот, со сите карактерни црти на млада привлечна жена, со убави очи, со доблести, но и со мани. Таа е неговата прва средба со жарта што ја создава Амор. Како и секоја прва љубов остава предлабоки лузни во душата и опстојува цел живот во спомените, без обзир какви и колку други искуства ќе има човек во животот. Еве во два стиха како ја опишува средбата со Кинтија:

I,1- (1-2)

Cynthia prima suis miserum me cepit ocellis,
contactum nullis ante cupidinibus.

*Кинтија прва ме плени мене со окичките свои
пред неа не знаев јас што е љубовен жар¹¹⁷*

¹¹⁶ Kajetan Gantar, *Rimska lirika, Jezik in slovstvo* letnik 8. številka 8 (1963) стр. 203.

¹¹⁷ *Римска поезија*, препев од латински и белешки Љубинка Басотова, Панини, Скопје, 2012, стр. 52

Поетот долго копнеел по неа за да стигне до нејзиното срце. Онака како што тој ја доживувал љубовта, веројатно истото тоа го доживува и денешниот читател, зашто Кинтија ни е најблиска¹¹⁸. За пламенот што го пали Амор во краткиот човечки живот поетот е свесен дека кратко гори и бргу згаснува, затоа Пропертиј сака како пчела да го собере сето она што го нуди времето на Обновата на Август.

Љубовта, првата љубов, го има „разоружано“ младиот поет од гордоста и го има оддалечено од младешките погледи кон другите млади моми. Се среќаваме со првото искуство што го подарува Амор, кое носи голема промена во однесувањето на младиот човек. Навистина многу убаво се излеани чувствата во стихови:

I,1-(3-8)

tum mihi constantis deiecit lumina fastus
et caput impositis pressit Amor pedibus,
donec me docuit castas odisse puellas
improbis, et nullo vivere consilio.
ei mihi, iam toto furor hic non deficit anno,
cum tamen adversos cogor habere deos.

*...Љубовта тогаш ми одзеде гордост од погледот јасен
и ми ја притисна в миг главата и нозете свои.
Мене ме принуди таа да мразам девици чедни
и како никаквец зол в живот да не гледам цел.
Цела година веќе ме тишти оваа мака
принуден дури сум јас бог секој да ни е враг...¹¹⁹*

Неверојатна искреност во опишување на фините детали на маките што ги создава Амор, а со кои се постигнува лирско чудо. Се разбира дека ваквото избувнување на чувствата, при што мајсторската рака на поетот не затрепераила при градењето на оваа прекрасна елегија, е посветена на неговата голема љубов - Кинтија. На Кинтија поради која толку страда и поради што од оваа неволја никако не може да се извлече:

¹¹⁸ Kajetan Gantar, *Rimska lirika, Jezik in slovstvo* letnik 8. številka 8 (1963) стр. 203.

¹¹⁹ *Римска поезија*, препев од латински и белешки Љубинка Басотова, Панини, Скопје, 2012, стр. 52

I,1- (33-38)

nam me nostra Venus noctes exercet amaras,
 et nullo vacuus tempore deficit Amor.
 hoc, moneo, vitate malum: sua quemque moretur
 cura, neque assueto mutet amore torum.
 quod si quis monitis tardas adverterit aures,
 heu referet quanto verba dolore mea!

*Нашата Венера мене ми носи горчливи ноќи
 и ниту во еден миг Амор не ми дава мир.
 Совет ви давам: од мојата неволја бегајте вие,
 секој нек се грижи сам в љубовта да биде вешт.
 Секој што предоцна ќе ги слушне советите мои,
 ах, со колкав ли бол мој, тој ќе разбере збор¹²⁰.*

Не пее тој само за својата љубов кон Кинтија. Тешко му е. Љубомората го тормози. Но, и тој не внимава да ѝ биде верен на својата сакана. Нему дури и не му е доволна една љубовница¹²¹. Како и Тибул, Катул, па и други поети, Пропертиј не може да биде индиферентен. Прва љубов што го има „заробено“ со своите убави очи е Кинтија, зашто тој поран кон првата љубов зашто порано не знаел што е сласта на љубовта. И тогаш доблеста и гордоста му биле препрека, сè додека Амор не почнал да врши притисок врз него, прекорувачки го што губи време во безделничење. Оваа тема неретко ја наоѓаме кај античките поети, при што се повторува и критиката кон безделничењето.

Поетот внимава на злите јазици. Луѓето, како што тоа се случува во животот, завидуваат, но поетот има само едно решение: да биде со Кинтија. Веќе се говори дека поетот ѝ е драг, а градот Рим таа го сака поради него, за никакви богатства таа не би сакала друг повеќе од својот љубен. Ниту еден соперник никогаш нема да ја добие, зашто таа му е сигурна љубов. Тоа е идеалот на Пропертиј. И тука се слични со Тибул.

¹²⁰ *Римска поезија*, препев од латински и белешки Љубинка Басотова, Панини, Скопје, 2012, стр. 53

¹²¹ Будимир, Милан, & Флашар, Мирон, *Преглед римске књижевности, De auctoribus romanis*, Завод за уџбенике и наставна средства Србије, Београд, 1963, стр. 387

Поетот толку е преокупиран со Кинтија што секој збор, каква било забелешка, него го повредува. Особено ќе падне во прегратката на тагата кога таа ќе го остави. Но тој не се откажува од неа што било да се случи. Во стиховите I, Sb, 27-46 Пропертиј воскликнува од радост зашто Кинтија која требала да отпатува некаде, се продомислила.. Не оди и затоа дава цврсто ветување. Е па сега, според поетот, злбниците нека цркнат од инает. Поетот се радува. Со своите молби победил: Кинтија нема да тргне на пат! Негова Кинтија останува со него. Сега луѓето сфаќаат дека Кинтија го сака поетот, дури и градот Рим таа го сака поради него и велат дека сите кралства не ги цени колку што го цени него (честа споредба кај римските поети), велат дека постелата сака да ја дели со него. Не можел ниту со злато и индиски бисери да ја придобие, туку само со своите песни. Кинтија поради тоа секогаш ќе биде негова, зашто човекот што љуби ја има поддршката на Аполон и на Музите. И веќе соперникот никогаш нема да може да му ја грабне сигурната љубов.

Јасно е дека искреноста, дури подобро би било да се каже заробеното срце од власта е тоа што го држи во своја рака поетот. Чувствата се силни, гласни, во пламен. А главен лирски лик кој ги решава маките со овие жарки желби е самиот поет. И сето тоа е испреплетено од творец кој не само што е талентиран, туку е и учен. *Poeta doctus*, како Катул.

Како и Катул, и Пропертиј често знае да проговори за неслога меѓу љубовниците, но неговите чувства за љубената се благородни. Тоа е лирика во која се убаво употребени митовите како фигури, внимавајќи на течноста на јазикот.

Пропертиј од Кинтија направил убав поетски споменик и како таква, таа станала бесмртно име со својата убавина. Чудна е судбината. Пропертиј не можел подолго да ужива во љубовта кон својата сакана. Умрел млад, а Кинтија пред него. Иако имале недоразбирања, па дури и кавги, меѓусебна невера во љубовта, сепак нејзината смрт тешко го погодила. Тој вели: „*Cynthia prima fuit, Cynthia finit erat!*“ (Кинтија беше прва, Кинтија последна ќе биде!) и поради тоа барал утеха во патувања и пишување. Потоа постојано ја сонува, постојано ја мисли и мисли дека душите на умрените живеат и дека со смртта не е сè завршено. Значи, тие живеат во нашите сеќавања и нашите сништа. Но животот е како река. Тече постојано и Пропертиј граѓанинот ќе најде друга убавица, но Пропертиј поетот нема да се откаже никогаш од пишување убава поезија сè до својата прерана смрт.

Кругот на големите римски лирчари го затвора Публиј Овидиј Насон.

11.4.в. Публиј Овидиј Насон

Кога Тибул и Пропертиј биле при крајот на својата кариера, на сцената на римската лирика се појавува Овидиј. За жал, со смртта на последниот, третиот, „член“ на поетскиот „триумвират“, Пропертиј, римската лирика ќе претрпи голема загуба. По нив останува и се крева високо уште еден поет од времето на Август. Овидиј. Роден е во 43 год. пред нашата ера, истата година кога е убиен Кикерон како жртва на проскрипцијата на триумвиратот Антониј, Октавијан и Лепид. Како и поголемиот дел од римските поети, ни тој не е роден во Рим, туку во гратчето Сулмон, во Пелигнија, илирска област на југот на Италија, со доселеници од источно јадранско приморје¹²². Потекнувал од благородничко семејство, па татко му го испратил во Рим да студира реторика за да може да направи политичка и државничка кариера. Студирал кај најпознатите ретори од тоа време. Тоа е време во кое републиката пополека пропаѓа, а сета власт веќе е во рацете на Август. Во такви околности говорништвото губи на својот сјај и значење во јавноста и се повлекува во реторските училишта¹²³. Таму се одржувале вежби што немале врска со реалниот живот, туку говори за убедување, како на пример, Пријам го моли Ахил да му го даде телото на Хектор или фиктивни правни спорови. Овидиј покажувал повеќе склоност кон убедувањето, кое му служело нему во поетското творештво зашто тој бил предодреден да пишува песни и сиот се предал на поезијата. А светот на поезијата е друг свет, посебен свет во кој царува нередот во чудесна хармонија. Звуци, црцорења, стрели на Амор, светлина и мрак, различности на четирите годишни времиња, страв, неспокојство, непредвидливост на судбината, почетоци и краеве, закани и лични победи. Книги пред себе, книги, книги, книги во неред од кои се создава хармонија во стиховите. Затоа Овидиј рекол дека сè што ќе допре се претвора во песна (*Et quod temptabam scribere, versus erat*) (*Tristia* IV 10, 26).

За да ги прошири своите знаења, бил и во Атина, која сè уште била центар за философски студии. Посетил неколку важни градови во Мала Азија и Египет. Потоа речиси една година престојувал во Сицилија. Кога се вратил, му се случила тешка несреќа. Починал брат му на дваесет години. Во таква атмосфера сакал да ја исполни желбата на татко му - па едно време бил службеник. Во службата не покажувал амбиција да направи кариера. Не успеал да стигне да влезе во сенатот, но останал во благородничкиот staleж.

¹²² Ibid. стр. 406

¹²³ Овидије, Публије Насон, *Љубави, Умијеће Љубави, Лижек од Љубави*, пријевод с латинскога и тумач имена и појмова, Томислав Ладан, Signum & Medicinska naklada, Zagreb 2001, стр. 186

На педесетгодишна возраст, во осмата година од нашата ера, Август го прогонил од Рим во едно далечно гратче Томи на брегот на Црно Море (денешна Констанца во Романија), значи на едно погранично место на Римската Империја. Веднаш по одлуката морал да го напушти Рим. Во зима морал да тргне, поминувајќи долг пат низ виулици и студ. Среќа во несреќа за него е што не му бил одземен имотот, па тоа му овозможило да пишува и да не мора да се труди за опстанок.

Иако од домородното население бил добро пречекан, Овидиј никако не можел да се приспособи. Многу му недостасувал Рим, животот во престолнината, пријателите и сè друго што главниот град понудувал за еден учен човек. Залудно се молел, залудно им пишувал писма на пријателите, залудно очекувал дека жена му ќе се избори за правото на негово враќање. Август останал глув на неговите барања. Дури и наследникот на Август – Тибериј не дозволил да се врати. Па така долги години, сè до смртта, останал во градот – римски гарнизон – Томи.

Последната ноќ во Рим Овидиј ја опишува така што нè потсетува на грчка трагедија. Таков опис кој говори за прогонувања, емиграции, стварни и фиктивни, нема во светската книжевност, вели Инге Беламариќ во една прилика. Домот на Овидиј таа ноќ станува страшна сцена на бучен погреб. Собрани мажи и жени, деца, неколкумина од довчерашните пријатели, жена му која плаче и кука, кубејќи си ги косите и удирајќи се во голите гради¹²⁴. И патувањето му било тешко, дури и страшно. Мачно го препловиле Јадранското Море од бурата. Свесен дека тешко дека ќе се врати од ова прогонство и имајќи ги пред себе сите можности што ги нуди Рим, во кој станал познат, за него тоа значело не само обична казна, туку трајно мачење¹²⁵. Сепак, остатокот од животот морал да го помине во Томи. Иако резигниран, не седел со скрстени раце. И таму постојано пишувал.

Неговото ремек-дело е „Преобразби“, во петнаесет книги. Тоа во суштина е еп кој нема една приказна, туку има низа митови, кои генијалниот поет ги срочил во една целина. Епизодите што немале директни врски си добиле маестрално ткаење. Овидиј како Арахна ткае со нитките на извонредната имагинација која го спојува интелектуалното и естетското

¹²⁴ Inge Belamarić, *Tenerorum lusorum amorum, Publije Ovidije Nazon - o 2000. obljetnici smrti*, 32 Nova serija - Latina & Graeca, стр. 98

¹²⁵ Ibid. стр. 99

уживање со прекрасните и мазни хексаметри¹²⁶. Еве што вели на крајот од своето епохално дело – „Преобразби“:

Iamque opus exegi, quod nec Iovis ira nec ignis
nec poterit ferrum nec edax abolere vetustas.
Cum volet, illa dies, quae nil nisi corporis huius
ius habet, incerti spatium mihi finiat aevi:
parte tamen meliore mei super alta perennis
astra ferar, nomenque erit indelebile nostrum,
quaque patet domitis Romana potentia terris,
ore legar populi, perque omnia saecula fama,
siquid habent veri vatum praesagia, vivam.
(Met. XV, 885-894)

*Веќе го завршив трудов. Знам, ни на Јупитер гневот,
ниту пак меч ни оган ни разјадливата древност,
не ќе го сотрат. Оној ден, кој само право на плотва
моја ќе има, кога ќе посака, крај нека стави
тогаш на неспокојниот тек на овој мој живот.
Но со подобриот дел од мене над ѕвездите вишни
јас ќе се вивнам; вечен ќе бидам, а името мое
бесмртно ќе е кај власт има Рим над покорени земји;
народот ќе ме чита, и ако вистина има
в усетот на поетот, жив ќе сум низ сите векој¹²⁷.*

По десет години Овидиј починал, далеку од својот Рим, од својата трета жена која го чекала.

Несомнено се работи за еден сосема поинаков творец меѓу големите римски поети. Комплексен, со широки познавања на реториката, грчката и римската книжевност и митологија, Овидиј ја задолжил европската и светската книжевност.

¹²⁶ Ibid. стр. 97

¹²⁷ Ппрепев: Љубинка Басотова, Публиј Овидиј Назон *Преобразби*, превод од латински јазик: Љубинка Басотова, поговор, Јадранка Владова, Три, Скопје, 2002, стр. 458

Да се задржиме на лириката на Овидиј. Свесен за својот талент, лесно и речиси низ игра да пишува стихови. Овидиј не се грижел за совршенството на својот конечен резултат¹²⁸. Неговите љубовни елегии се напишани под влијание на Катул и Тибул. Сепак, постои есенцијална разлика помеѓу овие двајца поети и Овидиј. Според некои истражувачи, Овидиј исчезнатиот свет во минатото сакал да го доживува како да е сегашен. И тоа минато нему му служи како поддршка да ја објаснува и да ја прикаже атмосферата во која тој живеел. Така сè што било древно е преобратено во неговата современост¹²⁹.

Еве како го замислува Амор во неговите стихови (I): Така сум кукал, вели поетот во часот кога бил пред намерата да пишува за љубовта, а Амор веднаш ја отвори торбичката и ги избра стреличките направени за мојата пропаст, потоа свивајќи го силно, како полумесечина на коленото, свиениот лак, ми рече: „Еве поету, за што ќе пееш: Јас сиротиот! Тој дечко навистина има сигурни стрели: сиот горам и во моите празни гради сега владее Амор“. И навистина Овидиј сметал дека е највешт во пишување на љубовни песни. Но, неговото животно искуство било поинакво од Тибул и Пропертиј, кои (особено Пропертиј) навистина биле страшно вљубени. Овидиј немал такво искуство. Трипати бил женет, а со последната жена бил врзан затоа што таа живеела во Рим, додека тој чмаел во Томи, очекувајќи милост од Август. Инаку, никогаш не се врзувал за некоја жена така цврсто како што е случајот на Пропертиј. Може да се рече дека Овидиј бил сличен на Алкман и Ибик на некој начин. Тој се вљубувал во повеќе жени во исто време. Тоа можеби е причината што нема кај него поезија што гори во емоции, како кај Катул, Тибул и Пропертиј. Од друга страна, тој ни оставил обемно дело во кое се гледа како мајсторски умее да го „скроти“ јазикот: „Песни за љубовта“ (*Amores*) во три книги во кои ги опишува доживувањата на некој љубовник и се слави саканата на поетот. Со овие песни, Овидиј станал популарен во Рим зашто биле многу слободни и ѓаволести¹³⁰. Друго дело е „Хероиди“ (*Heroides*) – писма на жени од митологијата кои им пишуваат на своите љубовници. Следува – „Вештина на љубовта“ (*Ars amatoria*), потоа „Фасти“ (во шест книги), „Тажни песни“ (*Tristia*) – во пет книги кои содржат 50 елегии, „Писма од Црно

¹²⁸ Публиј Овидиј Назон *Преобразби*, превод од латински јазик: Љубинка Басотова, поговор, Јадранка Владова, Три, Скопје, 2002, стр. 467

¹²⁹ *Римска лирика*, избрало и с латинског превео: Младен С. Атанасијевиќ, предговор написао: Др. Војислав Ђурић, Просвета, Београд, 1961, стр. 45

¹³⁰ *Ibid.* стр. 223

Море“, во кои пее за своите маки во прогонство и конечно, и неговото ремек-дело „Преобразби“ (Metamorphoses).

Лирскиот лик кому му се посветени *Љубовните песни* е Корина (една значајна хеленска поетеса чии дела, за жал, не се сочувани). Зад неа не се крие една жена, како што е случајот со Лезбија на Катул, Делија на Тибул или Кинтија на Пропертиј. Овој лик содржи во себе неколку жени.¹³¹ Тоа значи дека песните на Овидиј не се толку израз на внатрешната потреба, туку повеќе се некоја потреба за натпревар со други поети. Тоа не значи дека тој не бил човек кој љуби. Неговиот проблем е што во млади години Амор не успеал да го поврзе со една жена. И тој сакал мирна љубов со полно меѓусебно разбирање, а не љубов во која Амор ќе ја покаже и својата горка страна, својата агресивност. Еве како ја опишува љубовта самиот тој:

Ovid. Amor I-9 (1-2)

Militat omnis amans, et habet sua castra Cupido;
Attice, crede mihi, militat omnis amans.

*Секој љубовник е војник негов, а и свој табор си има Купидон;
Верувај ми Атик, секој љубовник е војник негов¹³².*

Ovid. Amor I, 9 (27-28)

Custodum transire manus vigilumque catervas
Militis et miseri semper amantis opus.

*Да се помине низ тупаници на чувари, низ толпа на будни стражари
Тоа отсекогаш е работа на бедниот војник и љубовник¹³³.*

Овидиј не е роден за љубовни врски кои водат „низ тупаници на чувари, низ толпа на стражари“. Неговиот талент го повикува Овидиј кон епската поезија, но таква поезија која ќе биде единствена, сосема оригинална и која ќе го сочува и ќе го слави неговото име низ

¹³¹ Публиј Овидиј Назон *Преобразби*, превод од латински јазик: Љубинка Басотова, поговор, Јадранка Владова, Три, Скопје, 2002, стр. 467

¹³² Мој превод

¹³³ Ibid.

векови – со неповторливите „Преобразби“. И тука се затвора златниот круг на творештвото на Овидиј. Голема среќа е што „Преобразбите“, ова извонредно дело, е спасено од неговите пријатели кои го препишале, зашто поетот во моменти на очај го спалил оригиналот.

Се разбира, римската книжевност има и други големи имиња. Но според мене, поети што најуспешно ја негувале љубовната песна остануваат овие четворица великани.

Важноста на римската лирика не е само во оваа генијална традиција која живеела низ вековите, туку добивала постојано поакадемско значење, затоа што била – сосема разбирливо – достапна и понатаму за еден потесен круг луѓе кои ја познавале сржта на поезијата. Уште поважна станува оваа лирика поради силното влијание што го имала врз сите подоцнежни европски поети.

Римската книжевна традиција е цврст темел на големата европска книжевност. И така можеме да кажеме дека секој европски поет носи парче Рим во себе¹³⁴. Многу реминисценции на Овидиј, Хоратиј, а особено на Пропертиј, се наоѓаат кај големите европски творци. А Овидиј останува да свети како ѕвезда на небото на поезијата, не само како голем мајстор на љубовната песна туку и како посебен епски поет, кој успеал да напише извонреден еп за преобразбите, прво и ретко дело од епиката во која не се слават хероите или предците на некој народ, туку тоа е дело што зборува за прекрасни митови и како такво има две важни карактеристики што го прават единствено. Прво, во тоа дело е сочувано извонредно митолошко богатство и второ, тоа е еп со универзални вредности. Секако генијалноста на Овидиј ни има подарено уникатно дело.

¹³⁴ Kajetan Gantar, *Rimska lirika*, Jezik in slovstvo letnik 8. številka 8 (1963) стр. 240.

12. Заклучок

Античката поезија, хеленска и римска, е големо азно од кое, за среќа, еден дел е сочуван. Сите дела сочувани во целина сведочат за блескаво творештво. Од друга страна, фрагментарното, пак, „тврди“ дека сме изгубиле неверојатно книжевно богатство. Дobar пример за ова тврдење се хеленските лиричари како Архилох, Сапфо, Алкај, Анакреонт и други.

Целта на овој труд е да се навлезе во овој свет на лириката, особено на еротската, односно на светот на Ерос (Амор), како што го доживувале Хелените и Римјаните. По едно прилично долго истражување (за жал, со прекини) на литературата, наидуваме на невидена творечка енергија проследена со, би рекла, натпревар за да се постигне совршенството на поезијата која пее за светот на љубовта, односно Ерос (Амор). Тоа е проследено со неверојатна хармонија. Читајќи ги песните на Сапфо, на Анакреонт, на Архилох или на Катул, Тибул и Пропертиј, се има чувство дека секој нивен стих блеска и тоа нивно време, тој свет ни се приближува со различни пораки. Покрај Ерос како животна енергија која доминира во сите генерации, нè привлекува и подготвеноста на творците да се жртвуваат за различни идеали, да ги сакаат природата и мирниот живот во неа, да ја сакаат татковината и да тагуваат по неа, иако во друга средина се почитувани - како што е случајот со Овидиј.

Посебен интерес претставува фактот како го доживувале Ерос (Амор) старите Грци и Римјани, каква претстава имале за него. Се разбира, и за Афродита, божицата на љубовта и убавината. Па затоа беше неопходно да се дадат некои појаснувања на прашањата што ги поставувале и самите Хелени: кој е Ерос, дали е бог или не е? Што вели митот за Ерос (Амор), какви објаснувања давале поетите и философите за него, какви одговори давале на овие прашања тие, почнувајќи од епскиот поет Хесиод па до Платон. Митот вели дека Ерос (Амор) е син на Афродита (Венера) и дека неа најчесто ја придружува.

Според митот и лирското творештво, Ерос е интересен бог. Привлечен е зашто со неговите стрелички што ги носи во торбичка предизвикува љубов кај луѓето. Но, не само кај нив. Ерос не ги поштедува ниту хероите ниту боговите, ниту сиромашните, ниту

богатите, ниту жените, ниту мажите. Тој е мил, но истотака е и пргав. Како таков бил широко прифатен и како таков станува многу важен лик во античката книжевност.

Се разбира, поголем простор од првиот дел на трудот заземаат дилемите што ги имале значајните мислители на античкиот свет за Ерос (Амор). Има разлики во објаснувањето на Ерос како феномен кај нив. Хесиод во својата *Космогонија* вели дека во почетокот на светот е создаден Хаосот (Бездна), а потоа произлегуваат Земјата (Гаја) со Тартар и богот на љубовта Ерос, односно тие биле создадени сами од себе и не ги создал никој. Хесиод така му припишува централно место на Ерос како феномен и како принцип на животот. Како таков, најмногу ќе биде прифатен од широките маси, но и од поетите, кои во античко време влијаеле многу во создавање на јавното мислење.

Ерос како таков ќе биде централна тема на расправите на големиот философ Платон во неговите дела *Гозба* и *Фајдрос*. *Гозба* останува темел на грчката мисла за овој феномен. Не само дијалогот на Сократ со Диотима, кој е во суштина заклучок на делото, туку и беседите на другите учесници во расправата пленат со убавина. И ова дело го крева високо феноменот на љубовта.

Во овој дел на трудот се истакнува фактот дека Ерос не е ограничен во рамките на денешните морални правила. Поинаков е хеленскиот духовен свет. Ерос кај нив има широки пространства на слобода и не е под строга контрола на етосот и другите правила поставени од организираното општество. Во суштина Ерос значи слобода на креативните можности на поединецот. Но тоа не значи дека се почитувал само Ерос како принцип. Напротив старите Хелени биле многу внимателни кога е во прашање почитувањето на принципите како што се етосот, мерката, калокагатхија, кајрос и др.

Историјата на хеленската книжевност поминала низ неколку фази. За илустрација на овој феномен е земено мислењето на Александар Гаталица кој вели: „Драмските писатели за Грците биле писатели на етичките дилеми, епските писатели ја раскажувале големата грчка историја, додека лиричарите можеле да се препуштаат на внатрешните чувства. Тие имале право на занес и препуштање и затоа во текот на многу векови биле толку славени“.

Кога станува збор за Ерос, дадени се некои објаснувања за природата на овој феномен (бог). Тој ги буди најфините чувства кај вљубените, но во исто време им создава и тешки маки, па затоа е наречен слаткогорчлив. Значи е и спој на спротивставени сили.

Кај старите Грци особено, но и кај Римјаните Ерос (Амор) е мошне разновиден, во однос на еротските односи меѓу луѓето. Во овој антички свет среќаваме чести блискости меѓу маж и жена, но и меѓу двајца мажи или две жени. Во какви било односи да биле врзани еротски, старите Грци секогаш го почитувале принципот на мерката, како и во другите феномени и дејности, како што беше наведено. Така пајдејата немала никаква предност пред хетеросексуалноста. Има поети кои со иста жар пеат и за едната или другата форма на Ерос, како Анакреонт, Ибик и други.

Силата што ја имал Ерос односно оваа појава, е таква што треба да се пишува со голема буква, вели Клод Калам во своето дело *Поетиката на Ерос во античка Грција* (*The Poetics of Eros in Ancient Greece*), зашто тој е енергија што придвижува напред во секоја област од животот. Така е и во поезијата. Кога Ерос ќе ги замеша своите прсти во поезијата, тогаш има голема можност да блесне со посебна убавина.

На почетокот од Средниот век, особено со институционализацијата на христијанството, а потоа и на исламот, Ерос, иако малку во подобра положба од другите политеистички богови кои биле фрлени во заборав, или биле асимилирани, сега и тој не се пишува со голема буква. Сепак, тој не се дава, зашто има длабоки корени во поезијата, зашто тој е онаа љубов што ги поврзува луѓето, а не можел да се замени лесно со агапе или филија, како што биле заменуваани или асимилирани низа други богови со светци во новите монотеистички религии.

Појавата на лириката во Хелада е голем историски настан. Но на старите Грци поврзани со векови со епот не им било едноставно да преминат на нов вид поезија. Сепак развојот на настаните го направил своето. Првите знаци ги гледаме кај Хесиод, кој во своето дело *Дела и дни* не пишува за херои и славни минати времиња, туку за своите лични проблеми што ги имал со брат му кој на нечесен начин му го одзел имотот. Со други зборови, Хесиод пишува за значењето на Правдата. Тој ќе укаже и на значењето на одржување на мерката, што ќе стане важен принцип на хеленската мисла, со која, како што вели Милош Ѓуриќ, се отвора хеленската етичка мисла. Но, важноста на мерката, како што забележува Ѓуриќ, ќе ја заокружи Аристотел, кој рекол дека „вистинската мерка и твори, и зајакнува, и одржува“. Хесиод ќе ја подвлече и важноста на трудот, како услов за достоин живот, но и напредок. Овој идеал, идеалот на работливоста, ќе биде замена за хомерскиот идеал на воинственоста. Идеалот на работливоста можел да се реализира само ако се почитува кајрос.

И покрај овие етички правила, старите Грци не се откажувале од даровите на Афродита, не го отстранувале од својот живот Ерос, зашто сметале дека без Ерос животот би бил без смисла. Знаејќи какви уживања носи Ерос, но и какви маки, Хелените ја имале предвид и ја почитувале хармонијата меѓу телото и душата – калокагатхија. Делата на Хесиод претставуваат основа на етиката и економскиот развој, но и појдовна точка на лирската поезија („Дела и дни“), на философијата и историјата („Теогонија“). Голема улога за појава на лириката има и развојот на Хелада, кој започнува во осмиот век пред нашата ера со изградба на многу колонии на бреговите на Средоземното и Црното Море.

Во новите песни луѓето се пронашле себеси, ги доживувале чувствата на поетите како свои, па така лириката станувала универзална и прифатлива за сите. И така од првиот елегичар, Калин, па до ден-денешен, лирската поезија опстојува.

Лирската поезија во Хелада го доживеала својот процут од почетокот на седмиот па до петтиот век, заклучно со хорскиот лиричар Пиндар. Јас се определив да зборувам за Мимнерм, Теогнид, Архилох, Сапфо, Алкај, Анакреонт, Алкман и Ибик, заклучно со Платон (и стиховите што му се припишуваат) поради нивните посебни еротски стихови, односно поетите што одговараат на темата што ја обработив. Сите овие поети оставиле силен печат во европската, па и светската книжевност. Од нив учеле хеленистичките поети, од нив учеле римските поети и од нив учеле подоцнежните европски поети.

И по Пиндар, интересот на Хелените за лириката не спласнува. Но, по освојувањето на Хелада од страна на Филип, особено по промените што се случуваат во светски рамки по создавањето на државата на Александар Македонски и по создавањето на хеленистичките држави и центри, лириката „живее“, но ја нема таа сила како кај старите мајстори. Сепак, хеленистичките поети имаат голема заслуга што низ вековите го сочувале хеленскиот јазик, а и неговата енергија. Се разбира ја култивирале и лирската поезија со векови. Дури тие посебно се занимаваат со Ерос

Во хеленистичкиот период има значајни поети кои се мајстори во лириката, особено еротиката. Во мојот труд од хеленистичките поети „најдоа место“ Асклепијад и Мелеагар од Мадара, чии епиграми носат свежина во поезијата. Коломан Рац вели дека епиграмите на Асклепијад се вистински цвеќиња на поезијата и нè потсетуваат на Анакреонт, додека стожер на песната на Мелеагар е Ерос и на ова „поле“ тој го докажува својот неспорен талент.

Хеленистичките поети се важни и поради фактот што нивното дело буквално било учебник по поезија за римските поети и на тој начин станале верига за поврзување на хеленската со римската лирика.

А римската лирика го добива својот *capre diem* малку пред распадот на Римската Република, со Неотериците на чело на кои се наоѓа Катул, еден неверојатно слободоумен творец кој блеска со своите песни за љубовта. Својот процут лириката, особено онаа од атарот на Амор, го доживува во „златното време“ на Рим кое траело додека на чело на огромната империја бил Октавијан Август. Тогаш твореле поетите: Вергилиј, Хоратиј, Тибул, Пропертиј, Овидиј и други. Во мојот труд се опфатени четворица од римските лиричари од овој период: Хоратиј, Тибул, Пропертиј и Овидиј, зашто мислам дека овие поети, заедно со Катул, се најзначајни на полето на еротиката.

На крајот мора да се наведе дека почнувајќи од старите хеленски лиричари, преку хеленистичките па заклучно со римските поети се повторуваат исти метафори, како цвеќиња, јаболко, ждребе... Истотака се повторуваат и шаблони, како што се носталгија за младоста, краткотрајноста на животот и со тоа брзо пристигнување на староста и исти принципи, како калокагатхија, мерка и кајрос

Инаку, оваа материја е сложена и бара долго истражување и секогаш човек може да открие нови нешта во делото на овие мајстори.

Библиографија:

Аћин, Јовица , *Загонетка Санфо*, Радио Београд, Трећи програм, 2 фебруар 2015 год.

Алексић, Јелена *Лирика Сапфо, Поља 405/406, XLII год. електронско издање, Нови Сад, 1997*

Алишић, Жељка *Platonov pojam Erosa*, doktorska disertacija, Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Novi Sad, 2016

АНТОЛОГИЈА на светската поезија, преведена на македонски јазик, Том 1, XX век пр. н. е – IV век н. е, од Енума Елиш до Авсониа, препев Александар Ускоков, Библиско здружение, Васил Буковски, Витомир Митевски, Владимир Несунов, Даниела Тошева-Николовска, Даница Чадиловска, Елена Колева, Игор Радев, Јасмина Утковска, Љубинка Басотова, Марија Манасиевска, Марија Чичева-Алексич, Миле Богески, Михаил Д. Петрушевски; предговор Весна Димовска, Владимир Цветковски, Арс Ламина, Скопје, 2015

Belamarić, Inge *Tenerorum lusorum amorum, Publije Ovidije Nazon - o 2000. obljetnici smrti*, 32 Nova serija - Latina & Graeca

Bergk. Teodor *Poetae lyrici graeci*, Editio altera auctor et emendatior, Lipsiae, Apud Reichenbachios. Londini, MDCCCLIII

Breitenberger, Barbara *Aphrodite and Eros – The development of Erotic Mythology in Early Greek Poetry and Cult*, Routledge Taylor & Francis Group New York, London, 2007

Будимир, Милан, & Флашар, Мирон, *Преглед римске књижевности, De auctoribus romanis*, Завод за уџбенике и наставна средства Србије, Београд, 1963

Cairns, Douglas L. *Pogledi ljubezni insovraštva: Kulturni vzorci zrenja inčustvovanja v starogrški kulturi*, Keria, Studia latina et graeca, Letnik X, številka 2, Ljubljana

Calame, Claude *The Poetics of Eros in Ancient Greece*, translated by Janet Lloyd, Princeton University Press, 1999

Carson, Anne *Eros the Bittersweet*, Dalkey Archive Press, Champaign and London, Fifth printing 2009

Catullus, Tibullus and Pervigilium Veneris: William Heinemann LTD, London; Cambridge, Massachusetts; Harvard University Press, The Loeb classical Library, LMCMLVI, Revised and reprinted 1950, 1956

Deretić, Irina *Zašto Diotima saopštava istinu o Erosu, O filozofiji i erosu u Platonovoj Gozbi*, ARHE, God. VII-2010

Domagoj , Grečl, *Rimska religija do dolaska kršćanstva* 28 Nova serija - Latina & Graeca 67

Dover, K. J., *Greek Homosexuality*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1989

Đurić, Miloš N. *Istorija helenske etike*, BIGZ, Beograd, 1976

Ђурић, Милош Н. *Историја хеленске књижевности, друго прегледано и допуњено издање*, Завод за уџбенике и наставна средства Србије, Београд, 1971 .

Eros in Ancient Greece, edited by Ed Sanders, Chiara Thuminge, Chris Carey & Nick J. Lowe, Oxford University Press, 2013

Faraone, Cristopher A., *Ancient Greek Love Magic*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, 2001

Frejdenberg, Olga Mihajlovna *Mit i antička književnost*, Prosveta, Beograd, 1987

Gantar, Kajetan, *Rimska lirika. Jezik in slovstvo* letnik 8. številka 8 (1963) стр. 197. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-Q7JW64XU>

Гаталица, Александар *Хеленска лирика, превод и пропратни текстови*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2003

Goropadni eros: (ogledi o erotizmu) / izabrao Milan Komnenić; preveli Ivan Čolović... et al., Beograd: Prosveta, 1981

Граси, Ернесто, *Теорија о лепом у антици*, Српска књижевна задруга, Београд, 1974

Harris, William *Archilochus, First Poet after Homer* <http://community.middlebury.edu/~harris/Archilochus.pdf>

Hesiod. The Homeric Hymns and Homeric with an English Translation by Hugh G. Evelyn-White. Theogony. Cambridge, MA., Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd. 1914.

Хесиод, *Теогонија* , препев Марија Чичева-Алексић, Сигмапрес, Скопје, 2001

Horace. Horace, Odes and Epodes. Paul Shorey and Gordon J. Laing. Chicago. Benj. H. Sanborn & Co. 1919

Hutchinson, G. O. *Greek Lyric Poetry, A Comennentary on Selected Larger Pieces* - Alcman, Stesichorus, Sappho, Alcaeus, Ibycus, Anacreon, Simonides, Bacchylides, Pindar, Sophocles, Euripides, Oxford, University Press, 2001

Jovanović, Neven <http://www.zarez.hr/arhiva/141>

Katul, Gaj Valerije. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 6.7.2020. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=30921>>.

Kohan, P. S. *Istorija stare grčke književnosti*, Izdavačko preduzeće „Veselin Masleša“, Sarajevo, 1971

Колева, Елена, *Антологија на хеленската лирика*, Зумпрес, Скопје, 1996

Marcadé, Jean *Eros kalos*, Otokar Keršovani, Rijeka, 1968

Marić, Sreten – Vuković, Đorđije *Rađanje moderne književnosti – Poezija* - Nolit, Beograd, 1975

Milić, Novica, *Gozbe I – Ljubav između filozofije i pesništva.Vreme do Platona*, Službeni glasnik, Beograd, 2009

Митевски, Витомир , *Античка епика*, Хелада и Рим, Матица Македонска, Скопје, 2001

Niče, Fridrih *Filozofija u tragičnom razdoblju Grka*, Grafos, Beograd, 1979

Ovid. P. *Metamorphoses*. Hugo Magnus. Gotha (Germany). Friedr. Andr. Perthes. 1892

Ovidius , P. *Naso. Amores, Epistulae, Medicamina faciei femineae, Ars amatoria, Remedia amoris*. R. Ehwald. edidit ex Rudolphi Merkelii recognitione. Leipzig. B. G. Teubner. 1907

Ovidije, Publije Nazon, *Ljubavi, Umijeće ljubavi, Lijek od ljubavi*, prijevod s latinskoga i tumač imena i pojmova, Tomislav Ladan, Signum & Medicinska naklada, Zagreb 2001

Овидиј, Публиј Назон *Преобразби*, препев од латински јазик: Љубинка Басотова; поговор: Јадранка Владова -, Три, Скопје, 2002

Palajsa, Stjepan *Nova Akropola*, Ljubljana, info@akropola.org

Павловић, Бранко *Ерос и дијалектика, огледи из грчке философије* Плато, Београд, 1997

Пилиповић, Јелена, *Божанска лица Сапфине партенофилије (трагом Милоша Н. Ђурића, ка испитивању конкретног и апстрактног у сапфинског представљању божанстава љубави, Пројект Министарства за просвету и науку Републике Србије бр. 178029, Књижевност, теорија и историја књижевности на српском језику до 1915“*, Филолошки факултет, Универзитет у Београду

Пилиповић, Јелена, *Ка обалама Ахеронта, Читање Сапфиног фрагмента, 95*, Филолог, Часопис за језик, књижевност и културу VI, 2015, Универзитет у Бањој Луци, Филолошки факултет, VI 2015, 12; оригинални научни рад, УДК 821.14'02.09-1 Сапфо

Plato. *Platonis Opera*, ed. John Burnet. Oxford University Press. 1903.

Platon, *Ijon, Gozba, Fedar*, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1995

Propertius, with an English translation by H. E. Butler, M. A. William Heinemann LTD, London; Cambridge, Massachusetts; Harvard University Press, The Loeb classical Library, MCMLXII

Rac, Koloman *Antologija stare lirike Grčke, Razvitak lirskoga pjesništva u starih Grka*, izdala Matica hrvatska, Zagreb, 1916

Rimska lirika, Izbor, objašnjenja i pogovor, Jevrosima Drašković, Izdavačko preduzeće „Rad“, Beograd, 1964

Римска лирика, изабрао и с латинског превео: Младен С. Атанасијевић, предговор написао: Др. Војислав Ђурић, Просвета, Београд, 1961

Римска поезија, препев од латински и белешки Љубинка Басотова, Панини, Скопје, 2012

Savić, Rebas, Anica *Antička estetika i nauka o književnosti*, Književna zajednica Novog Sada, 1985

Savić, Rebac, Anica *Pretplatonska erotologija*, Književna zajednica Novog Sada, 1984;

Schmidt, Michael *The first Poets (Lives of Ancient Greek Poets)*, Alfred A. Knopf, New York, 2005

Симпосиумска еротологија – Платон: Симпосион; Ксенофонт: Симпосион; превод од старогрчки, предговор, белешки и објаснение: Елена Колева, Култура, Скопје, 2008

Sironić, Milivoj *Rasprave o helenskoj književnosti*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1995

Срејовић, Драгослав & Цермановић, Александрина *Речник грчке и римске митологије*, Српска књижевна задруга, Београд, 1992

Strajnić, Nikola, *Haire (eseji)*, Zrinski, Čakovec, 1990

Страјнић, Никола *Стари грчки лиричари*, Каирос, Сремски Карловци, 2001

Томовска, Весна, *Хорот и хорската лирика во грчката трагедија*, докторска дисертација, Семинар за класични студии, Скопје, 2003

Višić, Marko, *Stara helenska lirika, postanak, razvoj, vrste*, Matica, br. 80, zima 2019, www.maticacrnogorska.me